

ORSZÁGÉPÍTŐ

A Kós Károly Egyesülés folyóirata

ÉPÍTÉSZET | KÖRNYEZET | TÁRSADALOM

2023
03

**A BUDAVÁRI KIRÁLYI PALOTA KOMPLEX
REKONSTRUKCIÓJÁNAK MÓDSZERTANA** | Gutowski Robert

HEIL TIBOR ÉPÍTÉSZETE | Erhardt Gábor

Borszék új fürdőépülete | Jankovics Tibor DLA

Még ne adjátok ide, még nem vagyok kész | Takács Edvárd tájépítész

Minden művész mögött keress egy kézművest! | Péterfy László

Családi ház, Hegymagas,
Építész: Szűcs Endre.
Fotó: Jurassza Zsófia ▶

„... a Királyi Palota a magyarság emblematikus, szimbolikus helyszíne, történelmi identitásának része, amely attól, hogy de facto évszázadokig nem volt királyi vagy állami székhely, a köztudatban az maradt. Történelmi mércéként. Nem a királyi funkció a lényeg, hanem az abban is kifejeződő állami és nemzeti identitás. Helyreállítása – amennyire az lehetséges szakmai szempontból – prioritást élvez, mert szerves része a függetlenségre törekvő magyar államiság történelmi kultúrájának, ezzel a jövőépítésnek is. Ez több mint szimbolika: örökölt és továbbörökítendő kulturális örökség. A Várnegyed – más megközelítésben – egy olyan sziget, amely nem csupán fizikailag része a városszerkezetnek, hanem városhasználati, politikai, történelmi, és kulturális szempontból fókuszpont, akár a nulla kilométerkö.”

Csóka Balázs DLA

felelős szerkesztő

Varga-Ötvös Béla közgazdász városfejlesztővel az *Országépítő* 2016. évi második számában készítettünk interjút, amelyben tökéletesen megfogalmazta a Királyi Palota jelentőségét. Az itt folyó munka nem egy az ország számos feladata közül, hanem az origó, amelynek állapota az egész országra kisugárzik. Jelenlegi számunkban az évek óta folyó előkészítési munka tervezési módszertanáról Gutowski Robert és kollégái cikkében olvashatnak részletesen. A cikk bevezetőjeként a tervezővel készítettünk interjút személyes kötődéseiről, és az újjászületés dramaturgiájáról. Terveink szerint következő számunkban folytatjuk a Palota rekonstrukciójának bemutatását.

Címlapon Borszék új fürdőépületét mutatjuk be, amelynek megépítése fontos lépés volt az erdélyi fürdőváros egykori fényének visszaszerzésében. A Heil Tibor építészetét bemutató cikkünkben a tizenkét éve elhunyt, hatvan éve született építész munkásságát ismerhetik meg Erhardt Gábor tanulmányából. A tervek szerint könyv is készül a kitűnő építészről, aki meredek tetőformáival, burjánzó faszerkezeteivel sokunk építészetére volt nagy hatással.

Takács Edvárd tájépítész nyerte 2023-ban az Év tájépítésze díjat. Interjúnkban palicsi származásáról, Somló-hegyre költözésükről, egyedi játszótereiről és fűzőpítményeiről olvashatnak.

Önellátó, ökológikus gazdaságokat bemutató cikksorozatunkban a Hideghegyre látogatott szerzőnk, ahol a hét éve folyó otthon- és gazdaságteremtési munkát így foglalták össze a lapunknak adott interjújukban:

„Minden éppen csak működik, de tízéves távlatban el tudom képzelni, hogy kiderül: igenis összeáll a kép. Ha itt, ahol se víz, se áram, se út, sőt még a gazdálkodás szempontjából is hátrányos a helyzet – kötött, köves, erodálódott a meredek hegyoldal – sikerül termékeny gazdaságot fölépíteni, akkor ez alkalmas minta lehet a kedvezőbb feltételekkel rendelkező területen élők számára.”

Jelenlegi lapszámunkkal is az a célunk, hogy megfeleljünk három évtizedes, címlapon is olvasható mottónknak: *Építészet – Környezet – Társadalom*. Cikkeink széles merítéssel készülnek, azonban reményeink szerint a szerves gondolkodás jelenléte összeköti azokat, legyen szó a Budai Királyi Palotáról vagy egy Balaton-felvidéki kicsiny gazdaságról.

HELYREIGAZÍTÁS

Előző lapszámunkba két sajnálatos hiba csúszott. Dr Szűcs Endre és Tóth Péter DLA, valamint Terdik Bálint épületbemutatása is hibás bevezető szöveggel jelent meg. Az érintettektől elnézést kérünk!

ORSZÁGÉPÍTŐ

A Kós Károly Egyesülés folyóirata

2023
03

ÉPÍTÉSZET | KÖRNYEZET | TÁRSADALOM

- 06 Borszék új fürdőépülete (Köllő Miklós)
The New Baths in Borszék
- 14 Heil Tibor építésze (Erhardt Gábor)
The Architecture of Tibor Heil
- 26 Még ne adjátok ide, még nem vagyok kész (Buella Mónika)
– Interjú Takács Edvárd tájépítésszel
"Don't give it to me yet, because I'm not ready"
– An Interview with Edvárd Takács
- 34 Életkísérlet a természettel harmóniában (Szilágyi Szabolcs, Tóth Péter DLA)
Finding Harmony with Nature
- 36 Minden művészmögött keres egy kézművest! (Füzes András)
– Interjú Péterfy László szobrászművésszel
All Artists are Artisans – An Interview with László Péterfy
- 43 Péterfy László I. Károly szobrának avatására (Füzes András)
For the Inauguration of László Péterfy's Charles I Sculpture
-
- 44 A Budavári Palota felújítási munkáiról (Dévényi Sándor, Erhardt Gábor)
– Interjú Gutowski Roberttel
About the Renovation of the Buda Castle
– an Interview with Robert Gutowski
- 50 A Budavári Királyi Palota komplex rekonstrukciójának módszertana
(Gutowski Robert, Gaylhoffer-Kovács Gábor, Smohay András, Fekete J. Csaba)
The Methodology of the Complex Reconstruction of the Royal Palace
in Buda Castle
-
- 66 Könyvajánló
- 67 Hírek

A Kós Károly Egyesülés negyedéves folyóirata. Kiadja az Egyesülés nevében a Kós Károly Alapítvány.

Kós Károly Alapítvány

1034 Budapest, Makovecz Imre utca 25.

Bankszámlaszám:

10402166-21629530-00000000

Adószám: 19193580-2-41

Felelős kiadó: Dévényi Sándor és Zsigmond László

Alapító főszerkesztő: † **Makovecz Imre**

Főszerkesztő: Dévényi Sándor

Felelős szerkesztő: Csóka Balázs DLA

Titkár: Schaffer Zsuzsa | rendeles@orszagepito.net

A szerkesztőbizottság tagjai:

Csóka Balázs DLA, Dénes Eszter, Dévényi Sándor,

Erhardt Gábor, János János, Kuli László,

†Szűcs Endre, Terdik Bálint, Tóth Péter DLA,

Turi Attila

Lapterv és tipográfia: Vízvárdi András

Angol fordítások: Móra Zoltán

Nyomás: Progresso Print Kft., Budapest

Honlap: www.orszagepito.net

Előfizetés: <https://orszagepito.net/elfozetes/>

rendeles@orszagepito.net

ISSN 0866-0069

A lapot terjesztik:

FUGA Budapesti Építészeti Központ

1052 Budapest, Petőfi Sándor utca 5.

Írók Boltja

1061 Budapest, Andrássy út 45.

Lira Könyv Récsei Center

1146 Budapest, Istvánmezei út 6.

Műcsarnok, könyvesbolt

1146 Budapest, Dózsa György út 37.

Országos Széchényi Könyvtár

LAPKER Zrt.

1097 Bp., Táblás u. 32.

Támogatók:

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS MINISZTERIUM

MAGYAR MŰVÉSZETI AKADEÉMIA

NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

BONEX ÉPÍTŐIPARI KFT.

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

Nemzeti
Kulturális
Alap

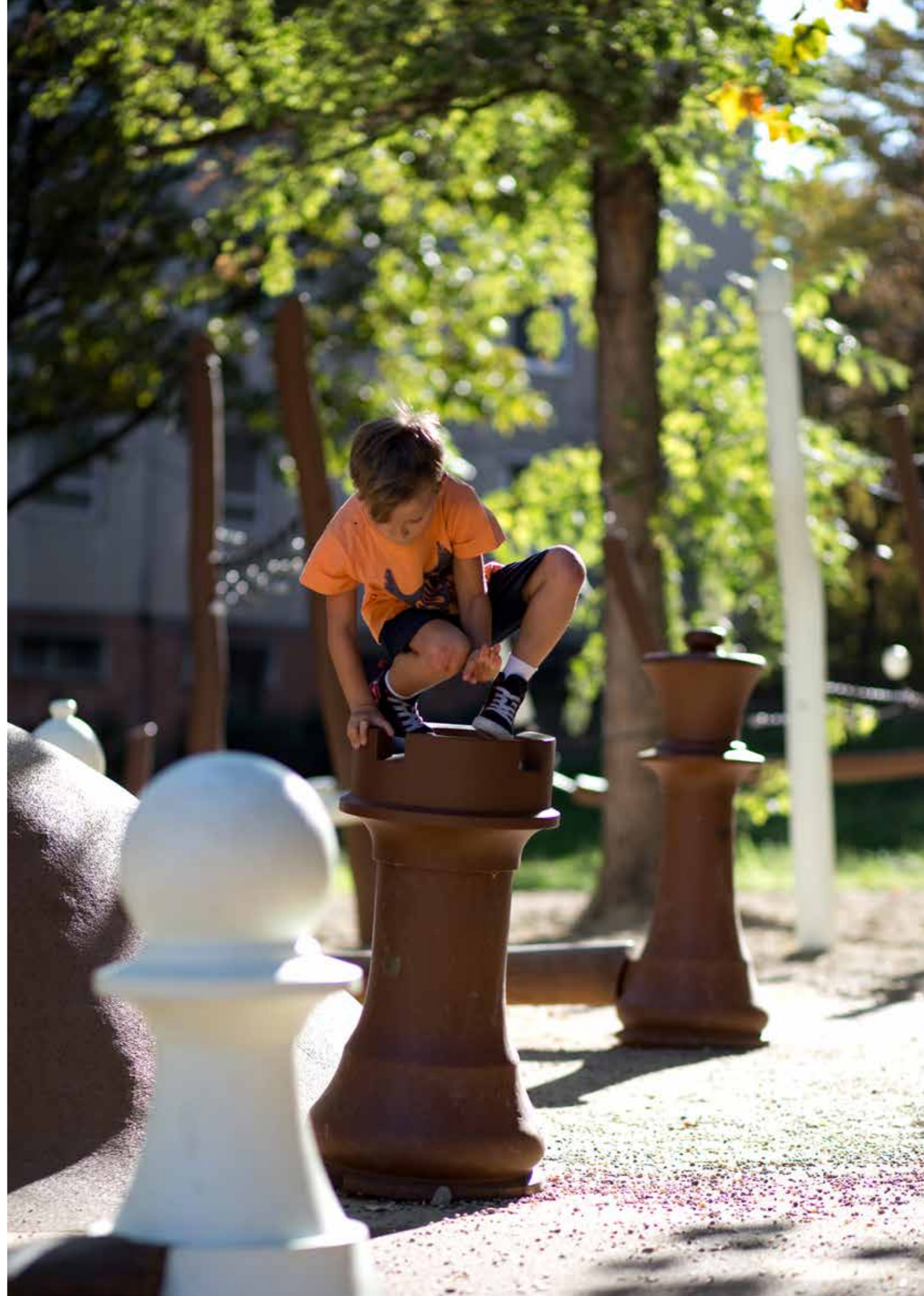

www.orszagepito.net

Az orszagepito.net internetes folyóirat az Országépítő testvérlapja, amely önálló tartalmakkal ad hírt a hazai szerves építészet főbb eseményéről, megépült alkotásairól.

Elsődleges feladatunknak a Kós Károly Egyesülés tagjai, illetve az egykori és jelenlegi sándoregységek által tervezett épületek bemutatását tartjuk, ezáltal segítve a hazai nyomatott és online építészeti médiában a területen tapasztalható megjelölésen nagy írt.

ORSZÁGÉPÍTŐ
ÉPÍTÉSZET | KÖRNYEZET | TÁRSADALOM

Fotó: Szász István ▶

Romániában a Ceaușescu-korszak városrendezési tervei – párhuzamosan a faluom-
bolással – tudatosan törekedtek a történelmi városrészek felszámolására, átformálá-
sára. Sajnos ezt a folyamatot az erdélyi fürdővárosok is megsínylették. A 70-es, 80-as
évek beépülő tízeletes szállodái legtöbbször értelmezhetetlenné tették az eredeti
urbanisztikai koncepciót. Borszék ezt a folyamatot valahogy megúsza.

szögfelezője, így róla letérve bármikor,
bármelyik forrás könnyen elérhető. A fő-
sétányt feltornyosuló és gazdagon dí-
szített, mindig szimmetrikus homlokza-
tú épületek szegélyezik (a stabilitás és
a gazdagság érzetét keltve), de csak az
egyik oldalán. A másik oldalon folya-
matos a sétány tájjal való kapcsolata.
Ebben a nagy, fősétánnyal párhuzamos
„tájképben” van elhelyezve szabadon
pár villaépület: mindig aszimmetrikus, de
kiegyensúlyozott homlokzati kompozíci-
óval és toronnyal. Ez utóbbiak történel-
mi kastélytoronyok felidézései – így ezek
az épületek az időtlenség gondolatával
gazdagítják a sétát. Útközben bármikor
le lehet térni a fősétányról a források-
kat összekötő, természeti környezet-
ben kanyargó útvonalakra. A fősétányt
szegélyező épületek hátsó homlokzata
azonban rendszerint földszintesre redu-

kálódik, és nem konkurálja a forrásháza-
kat. Aki nagyobb sétára vállalkozna, az
a magasabban elhelyezkedő, a fürdővá-
rosra panorámával nyitó főforrásig kirán-
dulhat, ami egyben az esti tánc színhelye
is. És ezt az egész elrendezést úgy veszi
körbe a hegyes terepre igazított kocsiút,
hogy az elfáradt sétáló bármikor fogatra
válthat a visszaúton, hogy aztán másnap
visszakocsikázva folytassa az abbaha-
gyott túrát. A fentiek értelmében Bor-
széken nemcsak a borvíz², hanem a séta,
a stabilitás, a gazdagság, az időtlenség,
a mulatás együttese segítette a gyógyú-
lást, maximálisan kiaknázva a táj által
felkínált lehetőséget.
Mindig gond nagy épületek elhelyezé-
se egy harmonikus, kis léptékű épüle-
tekkel gazdálkodó kultúrtájban. Ebből
a szempontból a Jankovics Tibor és két
építész kollégája³ által tervezett fürdő-

BORSZÉK ÚJ FÜRDŐÉPÜLETE

Építész vezető tervező: **Jankovics Tibor** DLA

Szöveg: **Köllő Miklós**

Fotók: **Szász István, Jankovics Tibor, Borszék Város** Önkormányzata

Drónfotók: **Szász István**

Itt is gond az, hogy az egykori villákat
nyári használatra építették, később szak-
szerületlenül téliesítették, majd lelakták.
Az 1990-es évektől lassan ezek az épüle-
tek a privatizáció¹ miatt évekig árválkod-
va, magukra hagyottan az összeomlás
szélére sodródtak – így ma sajnos egy
borszéki villafelújítás az eredeti épület
nagy részének bontásával és újraépítésé-
vel jár. Terepen azonban az eredeti urba-
nisztikai koncepció tökéletesen olvasha-
tó, a fürdőváros első, 1900-ban rögzített
építésügyi szabályzata áttanulmányozá-
sa nélkül is egyértelmű. A nyilegyenes
fősétány (ma Hétvezér sétány) vonala
tulajdonképpen a forrásokat összefűző
két (kacsaringós) gyalogos útvonal

¹ Privatizáció: az állami tulajdonba került épületek egykori tulajdonosainak, leszármazottainak történő visszaadása. Bonyolult, hosszas, perekkal tarkított folyamat, amely az 1990-es évektől akár két évtizeden át is elhúzódott.

² Borvíz: ásványvíz, székelyül.

³ Kurucz Szabolcs és Rácz Tamás – akik a stáblistában is szerepelnek – részvétele meghatározóan fontos volt a tervek elkészítésében.

▲ Borszék régi képeslapokon

komplexum betartja a monumentális épületeknél ilyen esetben alkalmazható, általam ismert összes szabályt: az épület messzebb kerül a nálánál nagyságrendekkel kisebb épületektől, úgy, hogy az épület sziluettje a települést körülvevő hegyekre vetül, és ezáltal kisebbnek tűnik. Az építmény átlátszó, átjön rajta a táj, illetve az ég: jelen esetben az épülettetőzet csúcsai áttörtek, ezáltal oldódik az épület a környezetében. A létesítmény pavilonokra van bontva (nem egy tömbben jelenik meg) – így ismét kisebbnek tűnik. Sötétszürke fedőanyaga – bár első

látásra idegennek tűnik – tulajdonképpen folytatja a hagyományos dránica- és deszkatetők színvilágát, szürke eminenciásként maradván csendben a tájban. És a homlokzati burkolat az a magában megöregedő, szürkülő/barnuló/sárguló deszka, ami lételeme Székelyföld hagyományos építészetének. Eddig a „recept”, ami a nagy, általános illeszkedésről szól. Mert ami utána következik, az az a Borszék, amit a települést jól ismerő építész visz bele az épület külső megjelenésébe: a főútvonalak mentén perspektivázó

elemként a tájban feltűnő épület aszimmetrikus, toronnyal kiegyensúlyozott oldalát mutatja, míg közelebb érve az úttal párhuzamos homlokzatai szimmetrikus érzést keltő tömegkompozíciót alkotnak. A fentiek alapján azt gondolná az ember, hogy a külső illeszkedéssel le is zárta a tervezőcsapat a témát. De nem... Kós Károly a székely építész, a székely ház kapcsán fogalmazza meg, hogy az idegen nem lesz székely, bármennyire is székely népviseletbe öltözik, illetve a székely akkor is székely marad, ha pantallót vesz.⁴

Építész vezető tervező:

Jankovics Tibor DLA,

Ybl- és Prima-díjas építész

Építész munkatársak:

Rácz Tamás, Kurucz Szabolcs DLA

Belsőépítész tervezők:

Jankovics Tibor DLA, Deák László,

Rácz Tamás

Világítástervező: **Haász Ferenc**

Grafikus tervező: **Deák László**

Táj- és kertépítész tervezők:

Rácz Tamásné Páldy Eszter,

dr. Herczeg Ágnes Mőcsényi Mihály-díjas

táj- és kertépítész

Épületgépész tervezők: **Mikola Lajos,**

Kis Károly, Incze László

Uszodatechnológia tervező:

Incze László

Konyha- és mosodatechnológia tervező:

Szefcsik József

Gyógytechnológia tervező:

Bihari Zsóka

Honosító építész: **Albert Márton**

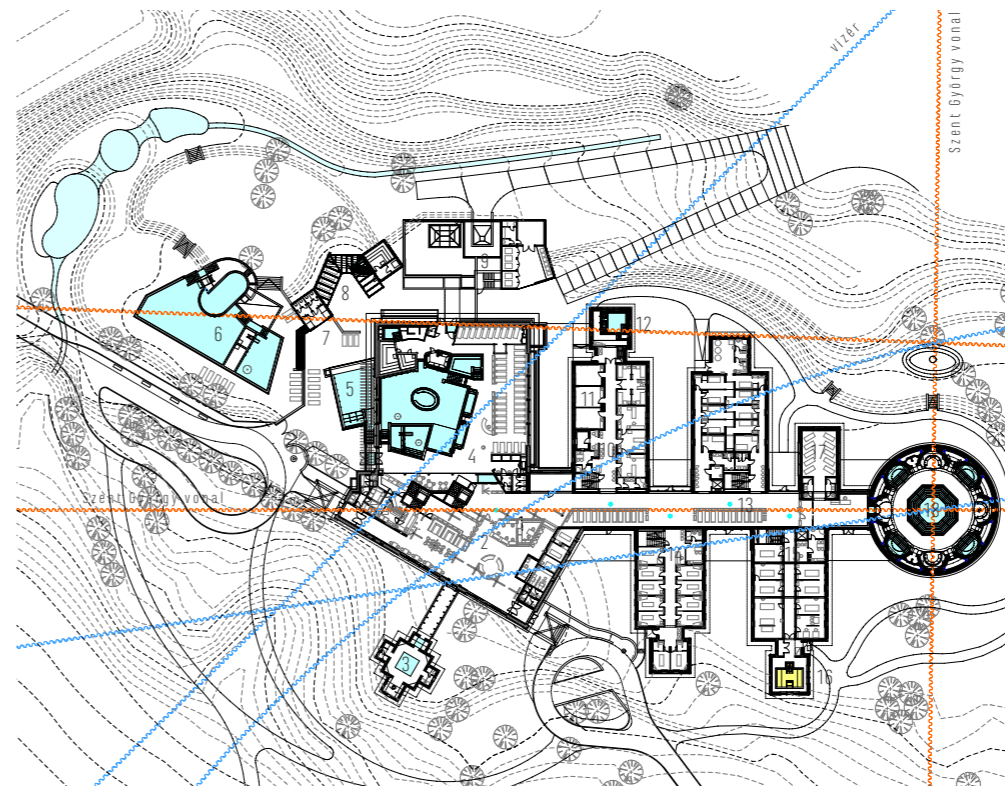
Szerkezettervezők:

Benke István, Varga Zsolt

Közműtervező: **Haynal Hunor**

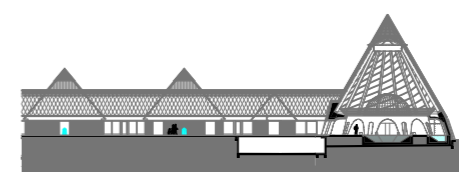

4 Kós Károly: Mint kabarák idegen ruhába bújtatott görljei...

▲ Alaprajz

1 Bejárat	10 Orvosi kezelők
2 Előcsarnok	11 Gyógytorna
3 Sárosmedence	12 Kezelőmedence
4 Medencecsarnok	13 Iszapkezelő szárny
5 Külső medence	14 Masszázs szárny
6 Gyerekmedence	15 Gyógyászati kezelők
7 Külső mosdók	16 Mofeta
8 Szaunák	17 Pihenő
9 Gazdaságiudvar	18 Szakrális fürdő

▲ Hosszmetszet

Be kell menni az épületbe ahhoz, hogy megértsük: a pavilonokat összekötő hosszú folyosótengelyre úgy vannak fel-fűzve a funkcionális modulok, hogy velük szemben mindig a tájra nyit az épület. Így akarva-akaratlanul is a tájban sétál a fürdővendég, miközben kíváncsiságától (is) hajtva megérkezik a folyosó végpontján elhelyezkedő szakrális fürdőhöz. Ez az egyetlen tér, ami bezárul, és befelé fordulva kapcsolata látszólag megszakad a külvilággal. Ezt a helyzetet egy dimenzióváltás, a kúp alakú tető fenyőburkolatán felfutó spirál oldja, ami a felülvilágítón keresztül az égre tereli a figyelmet. Az összes többi kezelő és publikus tér élvezzi a pavilonos elrendezésből adódó, de itt jól kigondolt tájra nyitást: a fürdővendég így a kezelés/szórakozás mellett csendben el tud mélyülni a tájban – visszatérve a fürdőtelep eredeti, 1900-as koncepciójához –, vagyis itt sem csak a (bor)víz gyógyít.

Hogy ez mennyire így van, azt Jankovics Tibor meséli egy kávé mellett, a fürdőkomplexum fogadóterében. A belső tengely (a hosszú folyosó) egy Szent György-vonal mentén húzódik (akárcsak a fürdőváros fősétánya), a szakrális fürdő két Szent György-vonal metszéspontjában található, és végül: a fürdő összesen három ilyen vonalon épült. A belső tengelyen ivókutak sorakoznak, ritmust

adva a végtelennek tűnő térnek, finoman emlékeztetve a forrassétányra.

A megbízó által megfogalmazott különleges kihívásról kérdezem. A határidő volt az: rendkívül rövid idő alatt (három hét) kellett elkészíteni a pályázat beadásához szükséges tenderterv szintű dokumentációt. Kérdezném az épület tágabb környezetéből eredő kihívásokról, meghatározottságról, az illeszkedés(ek) problémájáról – de a fentebb leírtak értelmében felesleges. A személyes kihívás kapcsán meséli, hogy bár sok termálfürdővel volt dolga, a hideg vizes kúra számára itt újdonság volt. Ezért is konzultált a tervezés kezdetekor az e téren jártas fürdőorvossal: ki kellett alakítani a termálvizes és hideg vizes (borvizes) kezelések optimális arányát. A tervezés kapcsán érdekességként említi, hogy a tetőtérnek egy része úgy lett kialakítva, hogy tereiben a komplexum bővíthető legyen, ha erre igény mutatkozna. Millió dologra kitér a beszélgetés során, apró részletekig, például: hogyan lett kitalálva és kialakítva a deszkaborítású gerendamennevezet rejtett ledes világítása, esetenként hogyan készült 1:1-es makett egy részletről. A kivitelezés kapcsán felmerülő érdekességek listája azonban meghaladja jelen írás kereteit. Utolsó kérdésem Jankovics Tibornak: hogyan látja utólag a tervezést? Erre a kérdésre valójában nem kaptam választ.

A tervezés megkezdésekor nem állt rendelkezésre tervezési program, ezen túlmenően a megbízónak a működtetésre vonatkozóan sem volt elképzelése. Így a munka folyamán meglehetősen magukra voltak utalva a tervezők.

Tapasztalatszerzés céljából Jankovics Tibor visszalátogat az általa tervezett épületekhez – ennek kapcsán jegyzi meg: a működési gyakorlat alapján úgy látszik, hogy a büfé nagyobb kapacitást és fogyasztóteret igényelne a medencecsarnok irányába, illetve a nagy méretű medencecsarnok jelenlegi állapotában „rideg”, kissé barátságtalan. Ez utóbbi anomália megfelelő belsőépítészeti beavatkozással elvonulásra alkalmas intim terek létrehozásával kezelhető.

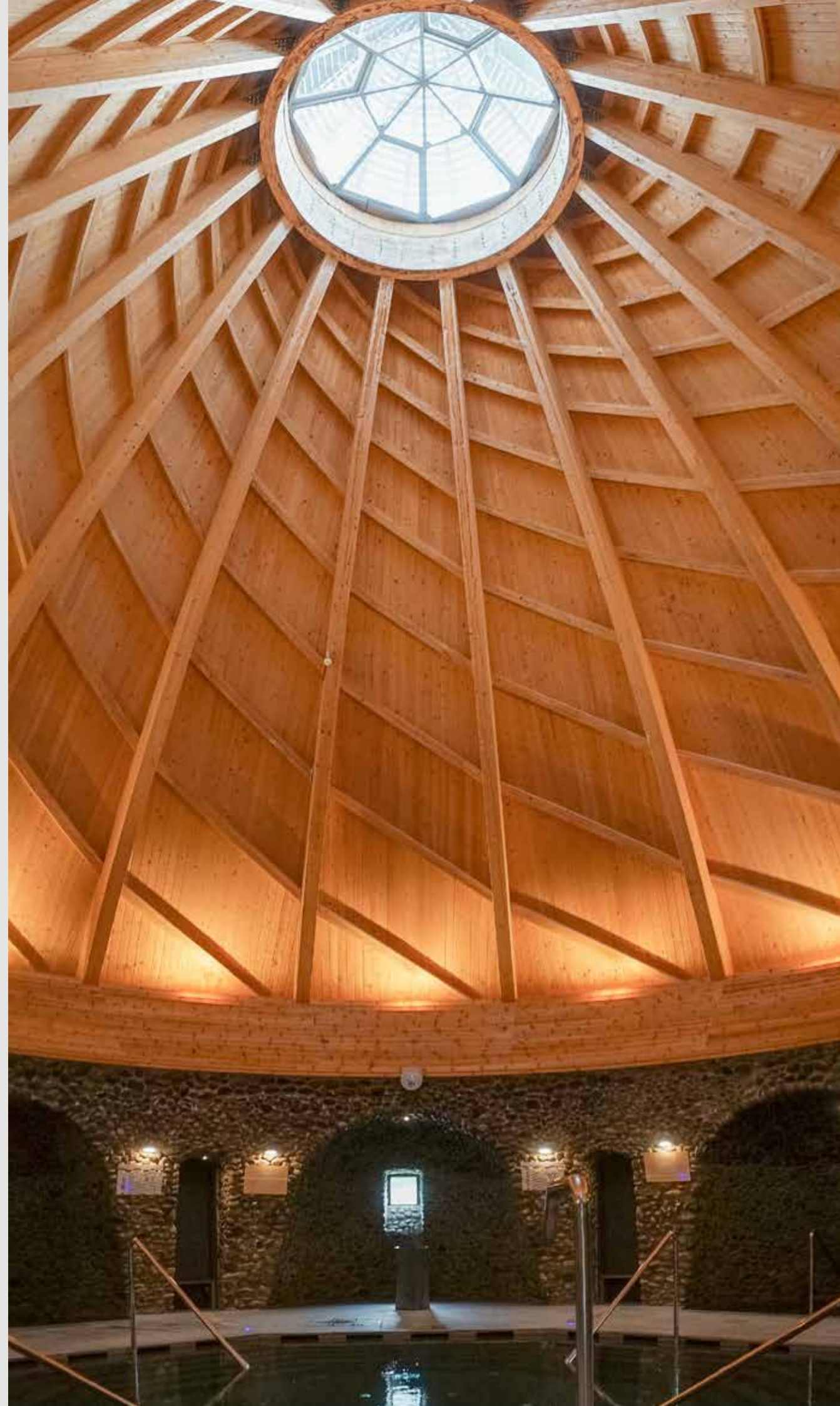

FÜRDŐVÁROS FÜRDŐ NÉLKÜL – BORSZÉK ÚJJÁÉLESZTÉSE

SZÖVEG: HERCZEG ÁGNES

Borszék a Kárpát-medence, a történelmi Magyarország egyik leghíresebb fürdővárosa volt, óriási erdőszéligben, a Gyergyói-, a Kelemen- és a Besztercei-havasok ölelésében. A fürdővárosról és híres, a világ minden pontjára eljutó ásványvizéről most nem szólnék, hiszen számos forrásban rábukkanhatnak, hogyan alakult a Székelyföld legészakibb csücskében a hely kiépülése, építészeti, kertépítészeti arculata, és a fürdőélet társadalmi, művészeti élete.

Mint a történelmi zöldfelületek, parkok, pavilonok, berendezési tárgyak tervezésénél, ugyanígy a fürdő helyének kiválasztásánál a természeti, táji és kultúrtörténelmi, szabályozási, örökségvédelmi szempontok mellett a hely szellemével való kommunikáció, a hely energetikai rendszerének vizsgálata és kutatása is fontos volt. A fősétány esetében is kiderült, hogy képzett elődeink, az első főkertész, Herczeg, majd Patka, akik a 19–20. század fordulóján a kor egyik leg-rangosabb műkertészkezőjében, Schönbrunnban végeztek, figyelembe vették a hely szakralitását. Ez nem véletlen, hiszen Schönbrunn barokk kertegyűttese is rá van hangolva, szerkesztve a hely geobiológiai adottságaira. A fürdőépület helyének és formájának kialakításánál, ahhoz, hogy a gyógyerő kibontakozhasson, emelkedhessen, mindezt célszerű volt figyelembe venni. Gyógyhelyeinken, így Borszék esetében is, nem csupán a gyógyvizek ásványi összetétele, hanem a hely rejtett adottságai és természeti, táji aspektusa, atmoszférája is jelentős szerepet játszik a gyógyerő kibontakozásában.

Érdekes az a nyugodtság és bölcsesség, ahogyan zárja a beszélgetést. Szerinte nem érdemes kitérni azokra a részletekre, amelyek vagy nem terv szerint készültek el, vagy a terven ugyan szerepeltek, de nem valósultak meg. És summásan összegzi is ezt a tényállást: „sajnos ez szakmánk állandó problémája”.

Zárógondolatként azt fogalmazza meg, hogy a rendkívül rövid idő alatt készült

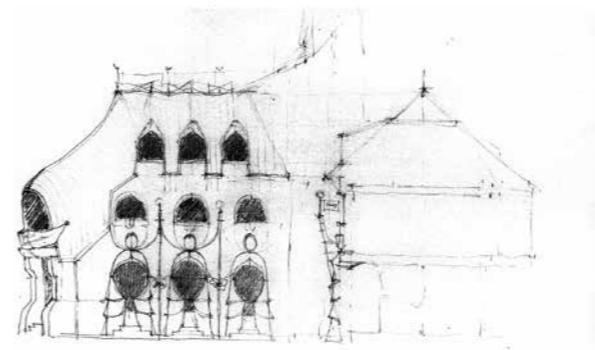
tervek alapján olyan jól működtethető épület valósult meg, mely hiányosságaival együtt is vállalható. Ezt csak összeszokott, egymás gondolatait fél szóból értő, építészektől és szakági tervezőkből álló, hasonló objektumok tervezésében gyakorlattal rendelkező csapat tudja rövid idő alatt elfogadható minőségben megoldani. Három és fél órát szánt Tibor a beszélgetésre, bejárásra, korát meghazudtoló, fiatalos energiával, olyan emberként, aki,

amikor beszél, látszik, hogy mindene a szakmája. Sokat tanultam a családi⁹ mederben folyó beszélgetésből, amit a magam részéről ezúton is köszönök.

THE NEW BATHS IN BORSZÉK

Surrounded by dense forest at the junction of the Gyergyói, Kelemen and Besztercei Mountains, Borszék used to be one of the most famous spa towns in the Carpathian Basin and in historical Hungary. Having weathered out the Ceaușescu era relatively undisturbed, the building stock still preserves much of its original appearance, structure and close connection with the natural environment. The new bath building designed by Tibor Jankovics and his colleagues fits into the local cultural landscape and evokes the traditional spirit of the spa town.

◀ Diplomamunka-vázlat, Kaposvár [1989]

Heil Tibor idén lenne hatvanéves, és már tizenöt éve nincs közöttünk. A negyvenöt éves korában, tragikusan fiatalon elhunyt építész kivételesen gazdag életművet hozott létre. Több mint ötven megvalósult épületéről és legalább ugyanennyi papíron maradt tervéről tudunk. A papíron maradt vázlattervei az informatív kidolgozásnak és a nagy mennyiségű tömegvázlatnak, skiccnak köszönhetően is rendkívül értékesek az életmű értékelése, megismerése szempontjából.

Tanulmányomban – rövid, személyes hangú bevezető után – Heil Tibort, az építész szeretném bemutatni, elsősorban munkáin keresztül. Természetesen nem kerülhet említésre minden alkotása, így leginkább azokra a tervekre és épületekre fókuszálok, amelyek az életmű szempontjából jelentősek, vagy önmagukon túlmutatók. Az alkotási metódus változására, Tibor építészeti nyelvének alakulására, illetve annak fontosabb elemeire koncentrálok, kevésbé az épületek történetére, esetleges személyes vonatkozásaira.

Heil Tiborral még egyetemista koromban, 1996-ban találkoztam, amikor tankör-társam, Kampis Gábor ajánlásával nyári szakmai gyakorlatomat tölthettem nála a Kvadrum Építész Kft. Kecse (ma Makovecz Imre) utcai irodájában. Egy családi ház építési engedélyezési terveinek elkészítése volt a feladatom, akkor még (természetesen) ceruzával, skiccpauszra rajzolva. Bár már korábban is dolgoztam „élesben” építész tervfeldolgozáson, mégis ez volt számomra a beavatás: egy építészirodában ülni olyan építészek társaságában, akiket csak könyvekből és újságokból ismerhettem, azaz számomra valakik voltak. Arra csak később jöttem rá, hogy mekkora szerencsém volt, mivel Tibor munkatársaként, az ő határtalan jóindulatának és kedvességének „védelméből” tekinthettem be a hazai organikus építészet számomra akkor még kicsit riasztó, misztikus világába.

A tervezés, tervfeldolgozás folyamata nagyon „Heil Tibisen” zajlott: ő vázlatok tömegét készítette, én meg próbáltam rájönni, hogy ebből mit kell beépíteni a végleges tervekbe. Az alaprajzokkal már kész voltam (vagy legalábbis úgy gondoltam), de a homlokzatok még sehol sem voltak... Az is szokatlan volt a számomra harmadévesként, hogy milyen fontosnak tartja a metszeteket már a tervezés korai szakaszában. A kiviteli terveket is én készítettem el. Tibor a művezetések is rendszeresen magával vitt, komoly munkatársaként kezelte. Munkakapcsolatban

később már nem voltunk, de a személyes kapcsolat megmaradt – ahhoz eléggé szorosnak, hogy még tizenöt évvel a halála után is fájjon a hiánya.

Heil Tibor építészetével 2008-as halála óta az *Országépítő* folyóirat 2010 tavaszi számának melléklete foglalkozott alig negyven oldalon, elsősorban személyes megemlékezések formájában. 2010-ben Ambrus Lajos írt róla gyönyörű esszét *Az égbolt olvasása* címmel a Magyar Nemzetbe. 2011 júniusában pedig Bánkuti Melitta és Gáts Andrea szervezésében a Somogy Megyei Építészakadémia és a Kós Károly Egyesülés rendezett kiállítást az alkotásaiból Kaposváron. Tanulmányomban új nézőpontból, átfogó jelleggel szeretném megközelíteni az életművet.

Szilárd meggyőződésem, hogy Heil Tibor építésze messze túlmutat önmagán. Egy olyan jóízű, sajátosan Kárpát-medencei építészet, amely szervesen illeszkedik a Toroczkai-Wigand Ede, Kós Károly, Zrumeczky Dezső, Makovecz Imre és Csete György nevével fémjelvezhető építészeti folyamba. Nem (feltétlenül) formavilágával, hanem sokkal inkább építő izlésével, anyaghasználatával, léptékével, otthonosságával.

A rendszerváltás előtti mozgalmas időszakban indult a pályája. Az építőipari középiskola és egy év pécsi főiskolai tanulmány után, 1982-ben – Kaposvár szülőtteként – a kaposvári Somogyterv-

ben kezdett dolgozni. Itt Lőrincz Ferenc, L. Szabó Tünde és Kampis Miklós mellett nemcsak a szakmagyakorlásba nyerhetett betekintést, hanem egy inspiráló szellemi közegbe is került. Részt vett Kampis antropológiai előadásain, és ezen túl is széles körű tanulmányokat folytatott az építészet területén. Kampis Miklós szellemi, elméleti felkészültsége és terveiben, építészeti grafikáiban fennmaradt arányérzéke bizonyára az egyik legjobb beavató aktus lehetett Tibor ifjúkorában.

Az Ybl Miklós Főiskolán egy tíz fő körüli, nála pár évvel fiatalabb, lelkes hallgatói társaság alakult ki a vezetésével. Többségük máig hasonló felfogásban dolgozik. A rendszerváltás időszakában egy olyan általános lelkiületben kezdtek el tervezni, építeni, amikor az igényes, kis- és közepes léptékű családi házak tervezése valós érvényesülési és megélhetőségi lehetősége volt egy fiatal építésznek. A családi házakat a megbízók – különösen, akik a szerves építészet hazai reprezentánsaival terveztek – jó minőségben építették meg, amit a hazai építőanyagok szűkös választéka és a jogszabályok lazasága egyaránt segített, bármilyen furcsán hangzik is ez.

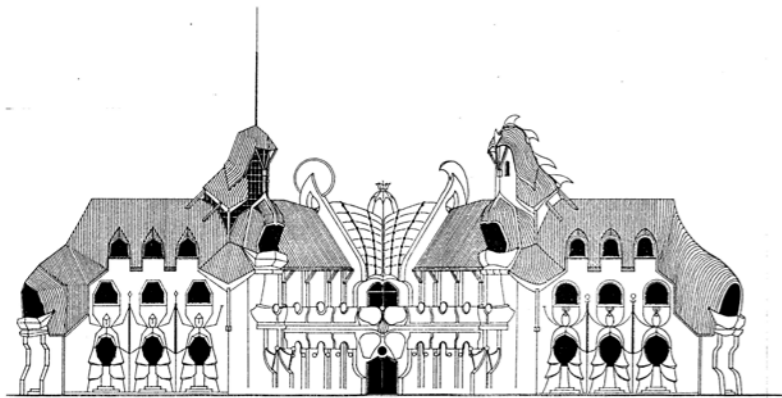
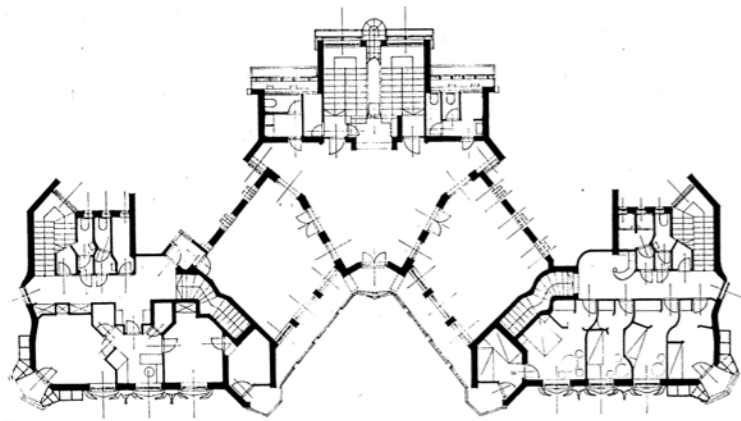
A kisebb léptékű vidéki középület-fejlesztések tervezése, beépítési tervek készítése is nagy számban érkezett a szerves építészet hazai irodáiba, különösen olyan helyekről, ahol a településvezetők valamit el akartak érni, az általános pangás évtizedei után fejleszteni, érvényesülni akartak.

HEIL TIBOR ÉPÍTÉSZETE

Szöveg: Erhardt Gábor

Fotó: Szántó Tamás, Szász István

▲ Diplomamunka, Kaposvár [1989]

Össességében tehát elmondható, hogy egy ambiciózus, tehetséges, kezdő építész számára a rendszerváltás éveit a politikai és gazdasági helyzet ellenére számos lehetőséget nyújtottak a hazai organikus építészeti berkein belül.

Heil Tibor már főiskolai éve alatt, 1987-ben bekapcsolódhatott a szerves építészet legfontosabb hazai közösségébe, a budapesti MAKONA-ba. A MAKONA, Makovecz Imre közelsége, a többnyire húszas éveiben járó munkatársi „derékhad”, és a szinte korlátlan mennyiségű tervezési megbízás pedig a gyakorlati munkában való elmerülést és a szinte azonnali, kézzelfogható eredményeket hozták számára. Nagy Ervin mellett a Hattyúház engedélyezési terveit rajzolni bizonyára inspiráló, ugyanakkor szakmailag komoly kihívás lehetett. Antropozófiái tanulmányait ekkor is folytatta, állandó résztvevője volt Kálmán István kurzusainak.

A főiskolai évek előtt és alatt készült munkáin, a szennai templom (1983) és a diplomamunka (1989) kaposvári tömbrehabilitációja tervein egyszerre fedezhető fel Makovecz Imre, illetve Kampis Miklós hatása, antropozófián alapuló gondolkodásmódja. A tervek kiforrottak, jól artikulált építészeti mondanivalóval bírnak, ezzel párhuzamosan igen komoly építészeti műveltségről, illetve az erre épülő formakészítésről tesznek tanúbizonyságot.

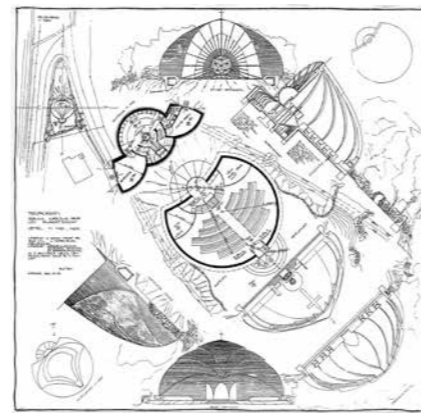

▲ Fotó: Szép Házak

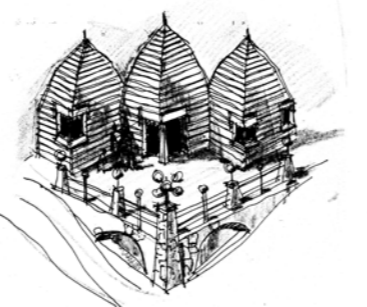
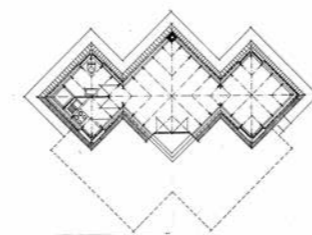
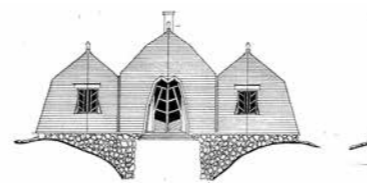
▲ Kara-ház, Balatonakarattya [1989]. Fotó: Szántó Tamás

Az első megvalósult terv, a Balatonakarattya egyik legfestőibb telkén álló Kara-ház (1989) egy 1930-as években épült ház bővítése volt, íves verandával, csüngő ereszes, egyszerű tetővel. Itt talán hangsúlyosabb volt a belső átalakítás és a részletes belsőépítészeti tervek, amelyek a Makovecz-, illetve Mezei Gábor-féle növényi ornamentikát, illetve a biomorf metamorfózist megjelenítő vonalat követik. Megemlítendő a belső, nagy méretű falnyílás tört vonalú kialakítása, amely később is meghatározó lesz épületein, és Nagy Ervin építészetéből (is) származtatható.

▲ Szenna-templom [1983]

Figyelemreméltó a korai időszakában készült terve egy kis pécsi nyaralóról (1989), amely a Makovecz-féle Csipke utcai elemi épület prototípus hallatlanul szép továbbgondolása. Fennmaradt két tervlap egy ismeretlen helyre tervezett családi házról (1991), amely szintén több mester hatását mutatja, ugyanakkor izelítőt ad a bevezetőben említett jó arányérzéről és izlésről, ami a rajzolás-módban is megmutatkozik.

▲ Nyaraló terve, Pécs [1989]

▲ Vázlat, ismeretlen hely [1991]

◀ Óvoda, Iváncsa [1992], archív fotó

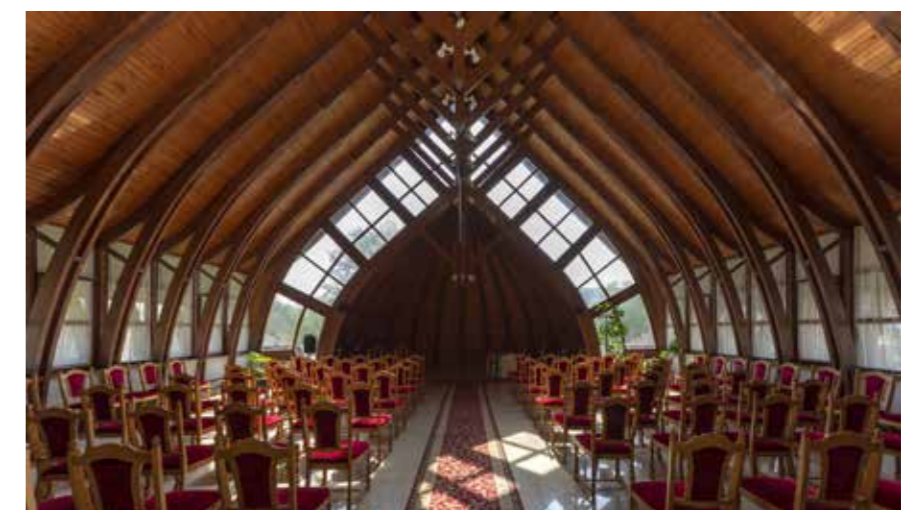
◀ Egészség ház, Csenger [1991]. Fotó: Szántó Tamás

A toronymotívum is a századfordulót idézi. A Polgármesteri Hivatal azonban más irányt követ: egy középfolyosós, lapos tetős épület emeletráépítéséről van szó, amelyet íves záródásokkal és a főhomlokzat középtengelyében elhelyezett bejárati toronnyal öltöztetett fel. Kutatásaink során meglehetősen sok homlokzati vázlat került elő, ami helyenként bizony háborzongatóan izgalmas, nyugodtan merem állítani, hogy „makoveczi” színvonalú megoldásokat mutat. A megvalósult állapot azonban egy végtelenül letisztult, szerethető kompozíció lett, amelynek fő attrakciója az emeleti nagyterem ragasztott fatartós íves lefedése, a szentélyszerű apszissal. Az épület másik szárnyában

Az 1990-es évek elején megérkeztek – feltehetően Makovecz Imrétől – az első nagy léptékű megbízások: az iváncsai óvoda és a csengeri Egészség ház, majd Polgármesteri Hivatal.

Az iváncsai óvoda egy meglévő lapos tetős épület átalakítása, hangsúlyos, de nagyon jól szerkesztett tetővel, és az azt megszakító oromzatokkal, vagy inkább rizalitokkal. Ezek szintén a növényi formavilágot követik, virágkelyhet formázva, illetve a korszak organikus építészetének egy olyan alapmotívumát használva, amely úgy ismerős az ember számára, hogy a közvetlen előképet aligha tudná megnevezni, vagy akár az alkotók munkáiban konkrétan felfedezni. Ez a formálás akkor benne volt a levegőben.

Hasonló úton járt Tibor a csengeri Egészség ház tervezésekor, de itt a kollektív tudat mélyebb rétegét idézte meg. Leginkább a Kós Károly-féle visszafogott, kisvárosi miliő továbbgondolásából eredeztethető a hatvanas évekbeli épület-együttes bővítése, tetőráépítése. Tibor szerette Kós Károly emberi minőségét, építészetét, amit még a kaposvári években ismert meg. Csengeri tervében jelenik meg először a „Heil Tibi-s” 55-60 fokos lejtésű tető, az utcával párhuzamos tömeget lezáró, befordított melléktömegek, oromzattal, kódisszerű bejáratokkal.

▲ Polgármesteri Hivatal, Csenger [1993]. Fotó: Szántó Tamás

◀ Közösségi Ház, Hajógyári-sziget, Budapest [2001], archív fotó

többé-kevésbé továbbgondolva többször megjelenik még az életműben. A lakóépületek egy traktus szélességű, főhomlokzati kódisállásai, túlméretezett, üvegezett füstlikas oromzatai és 45 foknál meredekebb tetői Heil Tibor építészetének védjegyévé válnak a későbbiekben.

Első nagyobb léptékű megvalósult családi ház terve a csíkszeredai Szász-ház (1995) volt, amely két egymástól erősen eltérő karakterű épületrészből, és egy alárendelt megjelenésű összekötő szárnyból áll. Az utcához közelebb álló, kétszintes, kontyolt tetős tömegben az alsó szinten a nappali-konyha-étkező, míg a felsőn a gyerekek hálószobái találhatók. Az oldalhatáron álló

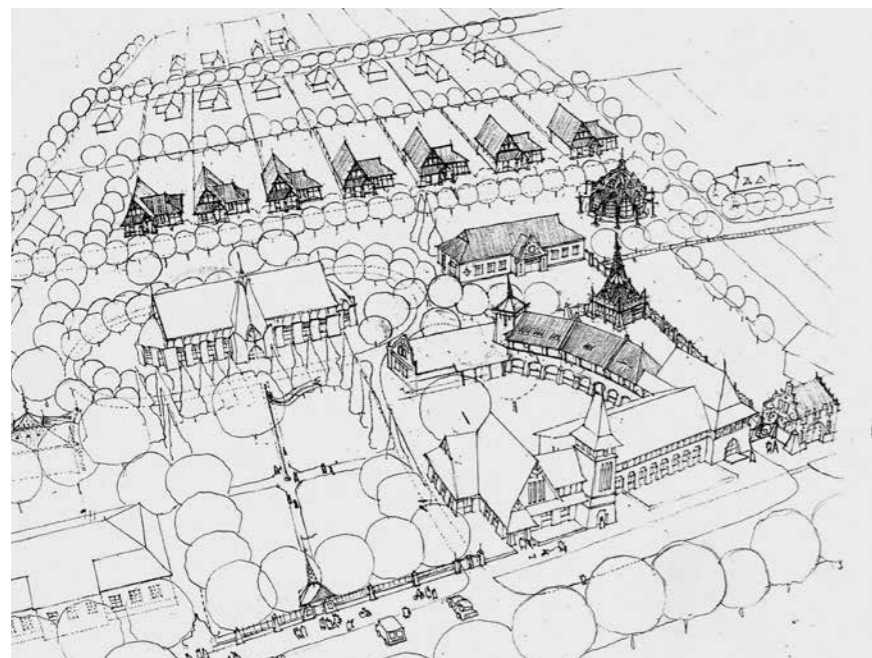
▲ Szász-ház, Csíkszereda [1995]. Fotó: Szász István

▼ Nyaraló, Balatonakarattya [1995]

inkább belső térformálás tovább redukált változata tíz évvel később megvalósult az óbudai Hajógyári-szigeten egy tisztán ácsolt szerkezetű rendezvényközpontként (Tündérkerti pavilon, 2001). Ezt az épületet azóta sajnos elbontották. Nagyon hasonló a szerkesztési képlete a Balatonakarattya egy másik rendkívüli adottságú telkére tervezett kis nyaraló (1995) tetőráépítésének is.

Az ezt követő években a családi ház tervek dominálnak, amelyek építészeti előképe a csengeri Polgármesteri Hivatal mögötti terület fejlesztési tervének látványtervében lehető fel. Csak mellékszálként említem itt meg, hogy ide egy tizenkét osztatú centrális pavilont is tervezett, amelynek előképe Nagy Ervin letenyei vagy ceglédpusztai faluháza lehetett. Ez az elem

▲ Területfejlesztési terv, Csenger

► Karda-ház, Biatorbágy [1995]. Fotó: Szántó Tamás

kőburkolatos oromfalakkal záródó tömegben alul dolgozószobák, az emeleten galériák, kiszolgálóhelyiségek és egy hálószoba van. Az összekötő tömegben az előtér és a galériázott hall (nappali) kapott helyet. Az épület külső megjelenése és a belső tere rendezés teljesen adekvát.

A telek lejtése miatt az udvar felé egy teljes szinttel magasabb az épület. A pincészetet a védjegyszerű makonás, Nagy Ervin-es tört vonalú nyílások, és a felső rész oromfalaival összeolvadó terméskő burkolat uralja. A földszint jellemzően vakolt, míg az emelet faburkolatos megjelenésű, hagyományos cseréptetővel zárva. Az épületen megjelennek a későbbiekben jellemzővé váló tetőablak-felépítmények, illetve a már említett (itt kontyolt kialakítású) kódisállászerű bejárati hangsúlyok. A biatorbágyi Karda-háznál (1995) a zárt sorú utcaképet folytató tetőtömeg lezárásaként egy beforgatott tömeg jelenik meg meredek tetővel, karakteres oromzati ácsolattal, amely a bejáratot kijelölő kódisállásra is átíródott. A tetőablakok felépítményei összetettebbé, hangsúlyosabbá válnak.

A budajenői Nagy-ház (1999) is két eltérő formálású tömegből áll, de ezek egymás mögött, nem egymás mellett kaptak helyet. Az alsó, egyszerűbb, a dolgozót magába foglaló tömeget szinte körbefutja a tető, szoknyaszerű kialakításaival, ferde támaszaival. A hátsó L alakú tömegben a nappali-konyha-étkező helyiségei vannak, és kőburkolatos, íves vonalú oromfalakkal zárul. A két épületrész kapcsolódási pontja egy részben kis hajlású tetőkkel fedett, expresszív formált faszerkezetű traktus, amely a bejáratot és a lépcsőházat rejti magába.

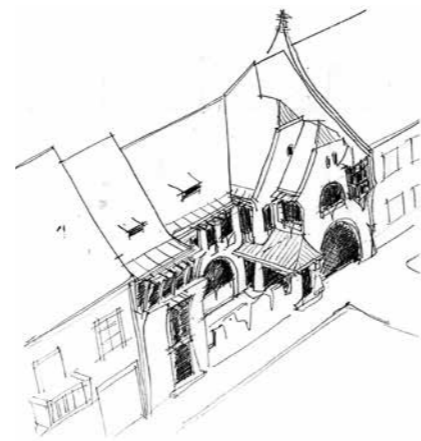
▲ Nagy-ház, Budajenő [1999], archív fotó

▲ Nagy-ház, Budajenő [1999]. Fotó: Szántó Tamás

▲ Nagy-ház, Budajenő [1999]. Fotó: Szántó Tamás

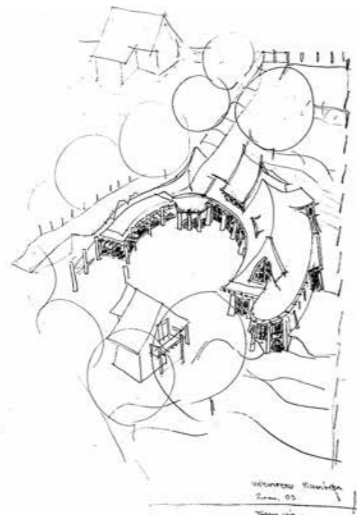

▲▲ Puskás-ház, Nyíregyháza (2000).
Fotó: Szántó Tamás

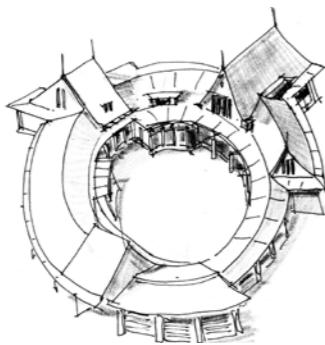
A nyíregyházi Puskás-ház (2000) is egy zártorsódó milióbe simul bele. A két részre tagolt épület bal oldali tömege a szomszéd egyoldalas épülethez idomul, utcával párhuzamos tetővel, míg a jobb oldalon egy kis csavarral a mellette álló földszintes parasztház izgalmas, hallatlanul játékos, kétszintessé növe parafázisát adja. Az alaprajzi szervezés itt is egybevág a tömegek logikájával. A semleges(ebb) megjelenésű összekötő tömegbe került a konyha és az étkező, két oldalán a nappali és a dolgozó, illetve a kapuát-hajtó. Sajátossága az épületnek, hogy a két szélső tömeg között, az összekötő épületrész hátrahúzásával egy kis előkert alakul ki, ami fontos sajátosság lesz néhány későbbi tervénél is.

E sor végére a néhány évvel később tervezett gödöllői Sója-ház (2004) kívánczik, amely a változatosság kedvéért az utcával párhuzamos gerinccel épült egy dupla szélességű telekre. Az épület bal oldala egy T alakú lakóház, amelyhez a jobb oldalon egy kicsit alacsonyabb tömeg kapcsolódik, aljában a garázzsal. A főtömeg a „megszokott” oromfallal fordul mind az utca, mind a hátsó udvar felé. Az előbbihez tapad a lépcsőház kétszintes üvegfallal tere. Az épületet az eltűlt tetőcsendesítő jellemzik. A tető alján egy erőteljes, kisebb lejtésű „szoknya” alakul ki, ezáltal komolyabb méretű fedett-nyitott terek, tornácok, bejárati előtetők vehetik körbe az épületet.

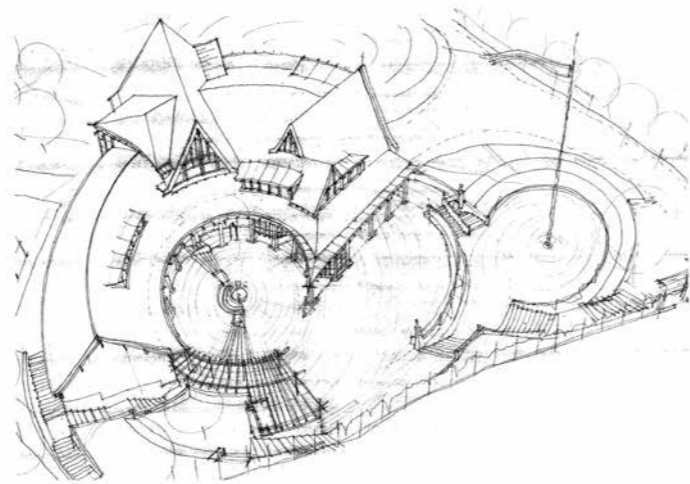
Az 1997-ben tervezett leányfalui kúriafelújítása mutatja, hogy Tibor, bár hatalmas képzelőerővel megáldott építész volt, műemlék hasznosítási feladat esetén alázattal is tudott viszonyulni tervezési tárgyához.

▲ Családi ház vázlat, Szentendre (2000)

▲ Családi ház vázlat, Érd (2003)

▲ Leányfalu (1997). Fotó: Szántó Tamás

A 2000-es év több szempontból is fontos változásokat hoz az életműben, azonban elsősorban csak a tervek szintjén, nem a megépült épületek területén.

Folytatva a családi házak sorát, ekkor tervez egy komolyabb méretű villaépületet Szentendrére, amelynek sajátossága a kör alaprajzú tömeg. Sajnos csak egy alaprajz és egy tömegvázlat maradt fenn, de az mindenképpen egy nagyon szépen szerkesztett épület képét mutatja, izgalmas belső térrendszerrel. Ez a terv nem tekinthető zárványnak az életműben: 2003-ban tervez Érdre egy hasonló, de nagyobb alapterületű lakóépületet, illetve 2006-ban Székelyudvarhelyre a Szász-házat, amely még nagyobb, és nincs végleges változata, csak számos tanulmány rajza. Hasonló mondható el a Gálosfára tervezett ún. földműves házról, amelynek öt változata maradt fenn. Ebben az épületben, illetve tervsorozatban kristályosodik ki a legjobban, hogy milyen kitartás és ezzel párhuzamosan erős formateremtő képesség lakozott Tiborban. Képes volt többször is újratekinteni a tervezést; törölve a korábbi formákat, de megtartva a kereteket újabb és újabb, gondolatlanul teli vázlattervek rajzolásához.

▲ Szász-ház, Székelyudvarhely (2006)

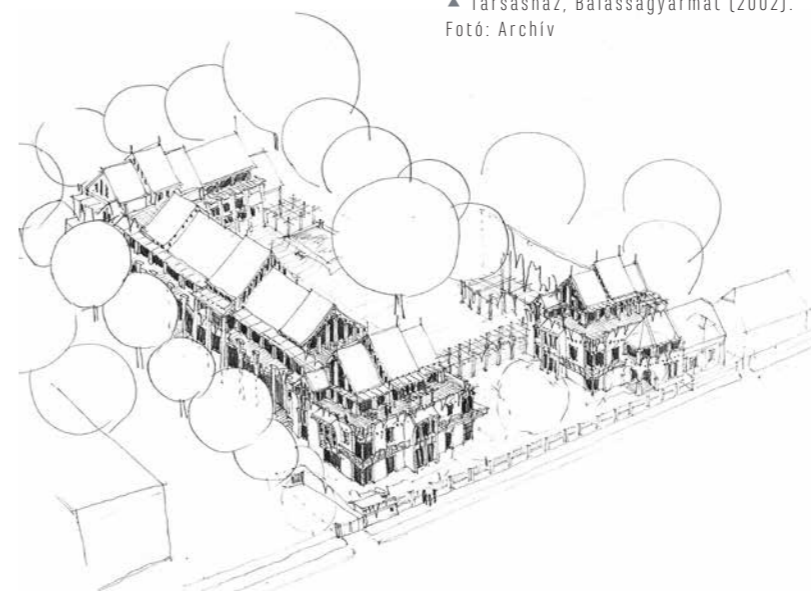
◀ Tömbrehabilitációs terv, Józsefváros (2000)

Szintén 2000-ben zajlott a budapesti józsefvárosi tömbrehabilitációs tervezés, aminek részben tervezője, de sokkal inkább szellemi, gyakorlati vezetője volt Heil Tibor. A munkába számos kollégáját vontta be, Kampis Miklóstól a Kecse utcai irodák építészein át az AXIS építészirodáig. Az ő terve a Hock János utca két klasszikus foghíjtelkére készült, de egy kis csavarral: az épületet négy részre tagolva a telek négy sarkába húzta, ezáltal biztosítva a maximális bevilágító felületet. A négy torony egy gömb alakú kupolát fog közre, amely feltehetően közösségi funkciót kapott volna.

Szintén 2000-ben készített két tervet Újpesten: egy saroktelken álló irodaépületet, amelyről csak pár skicc maradt fenn, illetve egy nagy méretű társasházat. A BUBIV vázlatai is – a józsefvárosi kísérlethez hasonlóan – a hagyományos városias, zárt sorú beépítés, térfal „feltöréséről” szólnak. A társasház (vázlat)terve viszont egy olyan barátságos beépítést mutat, amelynek kisebbik eleme szervesen folytatja a környékre jellemző földszintes karaktert, ezáltal értelmes átmenetet mutatva a léptékváltás előtt. A főtömeg tetőteraszos, hátrahúzott, megmozgatott felületű magas tetős kialakítása egyszerre tud hagyománytisztelő, de a korszerű elvárásoknak is megfelelő lenni. A fogatolt elrendezés

▲ Társasház, Balassagyarmat (2002).
Fotó: Archiv

▲ BUBIV-irodaház vázlat, Újpest (2000)

lakások alaprajzai némileg Makovecz Imre hetvenes évekbeli társasházkísérleteit juttathatják az eszünkbe.

Hasonló képletet követ a Balassagyarmat belvárosában megépült társasház (2002), amely jól mutatja: a szerves építészetre jellemző – természetes anyaghasználatra, barátságos léptékre és formálásra törekvő – gondolkodás teljesen megállná a helyét a városi közegben is.

1999–2003 között főépítési tevékenységet folytatott Leányfalun, ami nagyszerű építészeti egymásra találás volt, hiszen az ő világa közeli rokonságban állt hangulatában, vagy talán inkább belső minőségében leányfalui, vagy tágabban az egész Dunakanyar építészeti világához.

A mindennapi főépítési tanácsadás mellett adódott számára néhány lehetőség, hogy megvalósult épületben is megfogal-

▲ Családi ház, Leányfalu (2001).
Fotó: Szántó Tamás

mazhassa vízióját Leányfalu kívánatos településképeiről. Négy megépült családi házról tudunk, kb. öt-hat meg nem valósult tervről, illetve két további épületről, amit az ő szakmai felügyelete mellett kollégája, Kis-Simon Olivér tervezett.

Első megvalósult épülete egy egykori műhelyépület tetőráépítése (2001) volt, amely meglátásom szerint egyik legizgalmasabb terve, ami ráadásul jó minőségben is valósult meg. Téralkítása, léptéke nagyon közel áll a hajógyári-szigeti közösségi épületéhez, de azt több „családi házas” eszközzel simítja a kertvárosi milióbe: kisebb léptékű keresztzárallal és oromzati lezárással, illetve a bejárat (itt meglehetősen kis lejtésű) előtetővel.

▶ Hortobágyi-ház, Leányfalu [2003].
Fotó: Szántó Tamás

A terméskő burkolatú aléptímenyre – az egykori csónakházakat idéző – ácsszerkezet készült, íves metszetű, cserépfedésű tetőzettel.

A többi leányfalui lakóépülete csendesebb, visszafogottabb formavilágot képvisel, amit én a példaadás felelősségének felismeréseként értelmezek. A Klinkó-házban (2002) még látható a két tömegre bontás (egy oromfalas és egy „tetőtűlfuttatós”), de ezek kapcsolata nélküli a

▼ Klinkó-ház, Leányfalu [2002]. Fotó: Szántó Tamás

▲ Újfalussy-ház, Pesthidegkút [2002].
Fotó: Szántó Tamás

◀ Kiss-ház, Leányfalu [2003].
Fotó: Szántó Tamás

többi hasonló léptékű épületnél megszokott drámaiságot. Tibor itt is készített belsőépítészeti terveket. A Hortobágyi-ház (2002) még ennél is „egyszerűbb”, akár mintatervként is elképzelhető. Itt említendő meg az ugyanakkor tervezett pesthidegkúti Újfalussy-ház (2002), amely ezen épület testvérének is tekinthető. Újabb példa a Kárpát-medencei építészeti hangulatba jól illeszthető, de mégis mai, igényes lakóépületre.

▲ Fekete-ház, Leányfalu [2003]

A leányfalui családi házak közül egyedül a Panoráma úti Kiss-ház (2003) tekinthető kakukktójszának egy közeli Nagy Ervin által tervezett családi házra reflektáló, szinte zavarba ejtő centralitásával, a belső „ház a házban” koncepcióval. 2003-ban (többek között) két nagyobb léptékű villaépületet tervezett Heil Tibor: az egyiket a budai hegyvidékre, egyet pedig Leányfalura. Léptékük közel hasonló, formai felfogásuk azonban tökéletesen eltérő. A budai Kiss-ház abszolút illeszkedik a korábbi családi házak világába, főhomlokzati oromfala a gödöllői Sója-ház hasonló elemét idézi, de az épület, illeszkedve budai villa rangjához, sokkal összetettebb, méltóságtelesebb megjelenéssel bír. A szürke terméspala héjazat és a szokatlanul sötétre pácolt faszervezetek tovább növelik a távolságot a kisebb léptékű családi háztól. A leányfalui Fekete-ház azonban új szintet hoz az életműbe a kis hajlású tetővel fedett, tömörszerű tömegeivel.

▲ Kiss-ház, Budapest, XII. kerület. Fotó: Tóth Márton

▲ Madaras-nyaralóépület, Balatonvilágos [2002]. Fotó: Szántó Tamás

▲ Bíró-ház, Zamárdi [2006].
Fotó: Szántó Tamás

Ennek a gondolatnak tekinthető továbbfejlesztése a Zamárdiban megépült Bíró-ház (2006), amely egyszerű tömegeivel és az egész életműre jellemző meredek tetőkhöz képest alacsony hajlásszögű tetőzetével egy érdekes, új hangot jelent meg, akárcsak a közelben, Balatonvilágoson négy évvel korábban épült kis méretű Madaras-nyaralóépület.

Az életmű azonban nagyobb léptékű terveket is tartalmaz ebből az időszakból. Tibor két – meglátásom szerint – legfontosabb, fennmaradt látványterve két hasonló beruházásra készült, és párhuzamosan a teljes életmű építészeti elveit összegző koncepciót fogalmaz meg. A borgátai élményfürdő (2002) és a zetelakai panzió (2007) nagy léptékű középületei hasonlóképpen építkeznek. Mindkettő az épülettömegek fokozatos lebontásával, vagy éppen emelkedésével operál, egy izgalmas belső dramaturgiát vázolva fel az építészet eszközeivel.

A borgátai tervben a kompozíció főtengelyére szervezett, kerek, zárt udvart képező szolgáltatóépület képezi az előteret, a dramaturgiai előkészületet, amely mögött a fürdő főbejárata és kiszolgálóépületei is egy – itt már négyzetes – belső udvart kereteznek. A tengelyes kompozíció súlypontja ismét egy kerek (gyógyvizet) medencés udvar, amelyet két oldalról egy-egy fürdőcsarnok fog közre. Az egész épületegyüttes nagyon jól ötvözi az ókortól napjainkig a fürdőkhöz kapcsolódó érzeteket, képzeteket: egyszerre elegáns és fennkölt a tengelyességével, illetve otthonos vagy intim zárt tereivel. Ugyanakkor a funkcionális keresztengelyek dramaturgiaiailag éppen a megfelelő helyeken nyitják meg ezt a zárt, belső világot.

A zetelakai panzió épületegyüttese alapvetően szintén tengelyesen szerveződik: a főépület szimmetriatengelye jelöli ki a főtengelyt, amire a háttérben két kisebb vendégház-páros szerveződik, így alakítva ki egy nagyobb, zöld udvart, kertet. Ugyanakkor a kompozíció két oldalhangsúlyt kap, amelyek aszimmetrikussá tesszik az együttest. A megérkezés felől egy bástyaszerű, tornyos fogadóépület hang-

▲ Borgátai élményfürdő és strand látványterve [2002]

▲ Zetelakai panzió látványterve [2007]

súlyos, de mégis kisebb léptékű tömege fogadja a vendégeket, mögötte geometrikus díszkerttel. A túlsó oldalon pedig a főépülethez egy kisebb, körbeépített, kerek, zárt udvar csatlakozik szintén hierarchikusan csökkenő méretű épületekből formálva. Ez a fajta tömegszervezés, bel-

ső dramaturgia egy erős belső építészeti vízióról tanúskodik, ami a nyolcvanas évek településrendezési terveiben használt axonometrikus rajzokon, skicceken is elemi erővel üt át, válik plasztikussá, érthetővé. Óriási kár, hogy ezek az épületek nem valósultak meg.

◀◀ Yacht Club közösségi és szállásépület, Balatonkenese [2003]. Fotó: Szántó Tamás

▼ Családi ház, Budapest [2007]. Fotó: Varga Csaba

▲ Családi ház, Tibód [2008]. Fotó: Szász István

Részen megvalósultak azonban kisebb léptékű középületei, amelyek éppen ellenkezőleg, fegyelmezetttségükkel, rendezettségükkel válnak, válhattak (volna) az adott településrészt központi szervező elemeivé. A Balatonkenesén épült yachtklub közösségi (2003) és szállásépülete (2004) két, egymást jól kiegészítő testvérként áll a tó partján. A közösségi épület íves szerkesztésű, oromfalakkal záródó tömege a belső oldali verandaszerű fogyasztótérre fókuszál, és egy érdekes kerek konyhai tömeggel záródik. A szállásépület ezzel szemben egy egyenes gerincű, nagy tetőszerkezetű épület a végeken befördített kereszt-tömegekkel, tetőszoknyákkal, jó ritmusban elhelyezett tetőablak-felépítményekkel. A jászberényi (2004) és szadai (2007) iskolaátalakítások, -bővítések sajnos csak részben készültek el, így csak felidézni tudják a tervezői szándék végső célját. Az utolsó évek három, Tibor számára fontos, kedves munkát hoztak, amelyek elké-

▼ Általános iskola, Jászberény [2004]. Fotó: Szántó Tamás

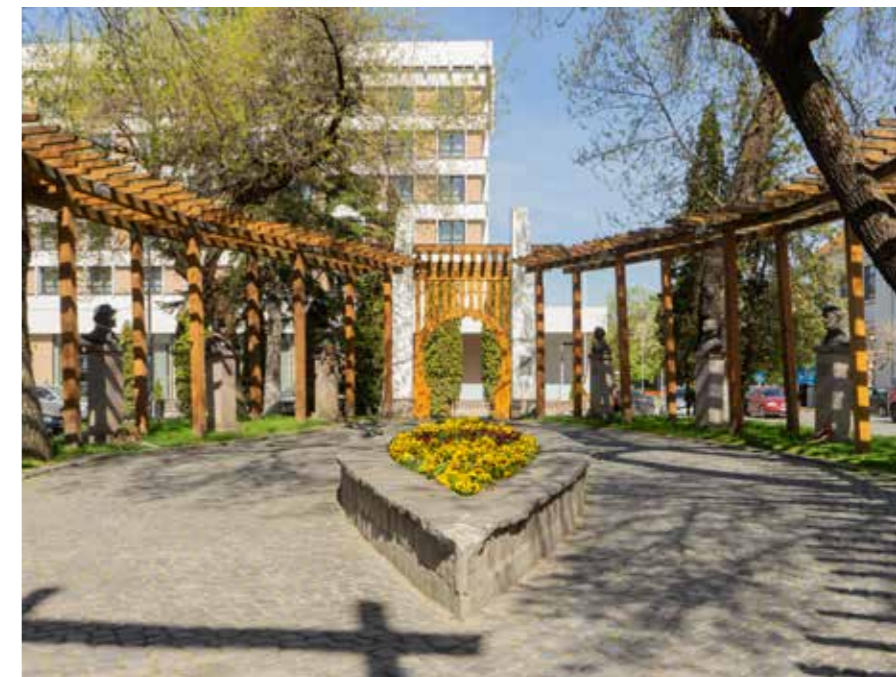
szültét már nem élhette meg. A budapesti hegyvidéken épült családi ház (2007) egy meglévő épület átalakítása, bővítése volt. Az épületen a Tiborra legjellemzőbb elemek mind szerepelnek, meglehetősen sűrűségben, de mégis harmóniában. A tibódi családi ház (2008) tervezési feladata a leányfalui kúria felújításának köszönhetően találta meg Tibort: a megbízó egy hasonló épületet szeretett volna építeni, egy teljesen eltérő kulturális közegben, a Székelyföld egy eldugott, kis településén. Az új épület egy szimmetrikus, kuriális szerkesztésű udvarház lett saroktoronnyal, és Medgyaszay István mátraházi épületének tetőzetét megidéző megoldással. Az Orbán-hegyi ikerház egy lehetetlenül meredek telekre épült, és – természetesen – nem szimmetrikus: a két házfél eltérő megjelenést kapott. Az egyik rész a Tiborra jellemző tetőszoknyás, oromfalas kialakítást kapta, míg a másik fél toronyszerű tetőzetet kapott.

A tanulmány végére hagytam Heil Tibor életművének kiemelkedő darabját, a Székelyudvarhely központjában álló szoborpark építészeti kialakítását. A Blaskó János szobrászművésszel közösen megálmodott Emlékezés Parkját 2004 májusában adták át, Orbán Viktor jelenlétében, csodába illő építéstörténet zárásaként. Az emlékmű tizenkét híres magyar személyiség mellszobrának ad helyet, központjában A vándor székely hazatalál című (egyesek szerint Wass Albertet ábrázoló) szoborral.

▼ Családi ház, Budapest [2007]. Fotó: Varga Csaba

▲ Családi ház, Tibód [2008]. Fotó: Szász István

◀▲ Szoborpark, Székelyudvarhely [2004]. Fotó: Szász István

Az első tervváltozat egy kör alaprajzú pergola-kupola lett volna, rendhagyó módon tizenhárom cikkelyel, és a tizenharmadik cikkely előtt egy metaforikus kapuzattal. A megvalósult állapotban a kapuzat megmaradt, de a jobb helykihasználás miatt maga a szoborpark egy szilvamag alakot formáló, hatosztatú pergolapár lett a bejárattal szembeni végpontba helyezett fólakkal.

Az alkotói életút 2008-ban tragikus módon megszakadt, de ahogy az a fentiekből kiderült, egy rendkívül gazdag életmű maradt ránk. Tibor építészete két szempontból is fontos a hazai szerves építészet szempontjából. Egyrészt az anyaggyűjtés során megtapasztaltuk, hogy mindenki szerette, sokra tartotta megbízói közül. Ez a tágabb szakmai közösségre is igaz: mind a Kvadrum építészirodának, mind a Kecské utcai MAKONA Egyesülésnek, mind a Kós Károly Egyesülésnek egyik legszeretettebb tagja volt. Az emberi kvalitásokat napjainkban hajlamosak vagyunk nem figyelembe venni, de az is egyértelmű, hogy a civil közösségek összetartó ereje nem kis részben ezen múlik.

Ugyanakkor fontos ez az életmű építészeti koherenciája miatt is. Tibor formavilága egységes, egyedi, mégis illeszkedik a Kár-

pát-medence hagyományos építészetébe. Saját stílusjegyei illeszkednek a Kvadrum építésziroda tagjainak stílusjegyei közé, de épületei mégis megkülönböztethetőek, egyediek. Az egy traktus széles épülettömegeket, az 55 fok körüli meredek tetőlejtést (ami a mai építésjogi szabályozásban gyakorlatilag törvényen kívüli kategória), a szerkezeti elvű díszítést az oromfalakon és a tetőablakok felépítményein, illetve az eltúlzott méretű tetőcsendesítőket szervesen alkalmazta mind a kis léptékű lakóházain, mind a nagyobb méretű középületein. Ezen elemek folyamatosan finomodtak életművében, ugyanakkor egy idő után használatuk valóban védjegyszerűvé vált. Ugyanakkor szerves kialakulásuk hátterében Kós Károly és kortársainak erdélyi(es) építészete, illetve a tágabb értelemben vett népi építészet állt, de nem szerialisan másolva, hanem szervesen továbbgondolva, a 20. század autonóm alkotóorientált világába jól illeszthetően.

Számomra épületei legnagyobb erénye az otthonosságérzetének keltése, amely szintén időtálló tulajdonság. Roger Scruton konzervatív filozófus, gondolkodó építészeti vélekedésének origójában az általa oikophiliának hívott fogalom áll, amely éles ellentéte a modernizmus

forradalmi újító szellemének. Tibor építészete is ilyen volt: egyszerre egyedi, de időtálló, kortárs, de konzervatív (otthonos). Tehetsége alapján – ahogy azt vázlatai sejtetni engedik – sokkal többre lett volna képes, de a megvalósulás irányába sosem a „legvadabb” vázlatait vitte, épületeivel nem az extravaganciával akart kitűnni, hanem a jó ízléssel. Azt gondolom, hogy ez a legtöbb, amit ma egy építész tehet.

Nagyon fontos lenne az épületeket történetük, illetve egymáshoz való viszonyuk bemutatásával tágabb kontextusba helyezni. Mint ahogy fontos lenne Tibor alkotásainak az építész-kollégák munkáival való kölcsönhatásait is vizsgálni. Ennek első lépéseként a fontosabb megépült épületeket részletes fotódokumentációval és történetük leírásával mutatjuk be a közeljövőben az orszagepito.net oldalon egy cikksorozat keretében.

A jelen tanulmány, valamint az ezt követő internetes cikksorozat a Magyar Művészeti Akadémia Építőművészeti Tagozatának pályázati támogatásával, illetve a Magyar Országgyűlés elnökének adománnyal valóvalhatott meg. Köszönet Heil Tamás segítségéért.

THE ARCHITECTURE OF TIBOR HEIL

Tibor Heil would be sixty years old this year. The architect, who died tragically young at the age of forty-five, left behind an exceptionally rich oeuvre. In his study, Gábor Erhardt aims to provide a comprehensive presentation of the architect's work. After setting a personal tone in the introduction, the article illustrates the evolution of Tibor Heil's method of creation and architectural language by analysing selected examples from his legacy of more than fifty completed buildings and at least as many plans left on paper, designating the architect's place among the likes of Toroczkai-Wigand Ede, Károly Kós, Dezső Zrumecky, Imre Makovecz and György Cséte.

"DON'T GIVE IT TO ME YET, BECAUSE I'M NOT READY"

In 2023, Edvárd Takács was selected as the Landscape Architect of the Year, and he also won the Audience Award. These two titles have always been divided – this was the first time that the opinion of the professional scene and the public were the same. Mónika Buella talked to him about the lasting impressions of his childhood in Vojvodina, about family, jobs and his vision for the future.

INTERJÚ TAKÁCS EDVÁRD
TÁJÉPÍTÉSSZEL

Szöveg: **Buella** Mónika
Fotók: **Takács** Edvárd

2023-ban az Év tájépítésze, egyben közönségdíjasa is Takács Edvárd lett. E két cím a díj történetében mindig megosztott volt, ez az első alkalom, hogy a szakma és a közönség véleménye megegyezett.

A díjazott személyével már találkozhatott az Olvasó az Ilona-malom Műhelyt bemutató írásunkban, hiszen a „malmosok” csapatának egyik lelkes alkotója. Gazdag fantáziavilágú egyedi játszóterek megálmodója, a hazai fűzőépítéssel út-törője és motorja, grafikus tehetségének köszönhetően ingergazdag tanösvény-táblák, kiadványok, látványrajzok, könyvek és egyedi termékcímkék alkotója. Ezenkívül oktat a marosvásárhelyi Sapientia Tudományegyetemen. Tevékenysége rendkívül szerteágazó.

Edvárd jelenleg a Somló-hegy lábánál, Dobán él szintén tájépítész feleségével, Kesselyák Noémivel, akivel öt gyermeket nevelnek. Budapestről költöztek a Balaton-felvidékre kilenc év szakmai gyakorlat megszerzése után, amelyet mindketten a Pagony Táj- és Kertépítész Irodában töltöttek el. A tájépítész szakmai világ megismeréséhez az egyetemi évek alatti másfél éves, USA-ban eltöltött tapasztalatszerzés is hozzájárult. A Szabadka melletti Palicsról származik, az Alföld határon átnyúló végtelen síkságának vidékéről.

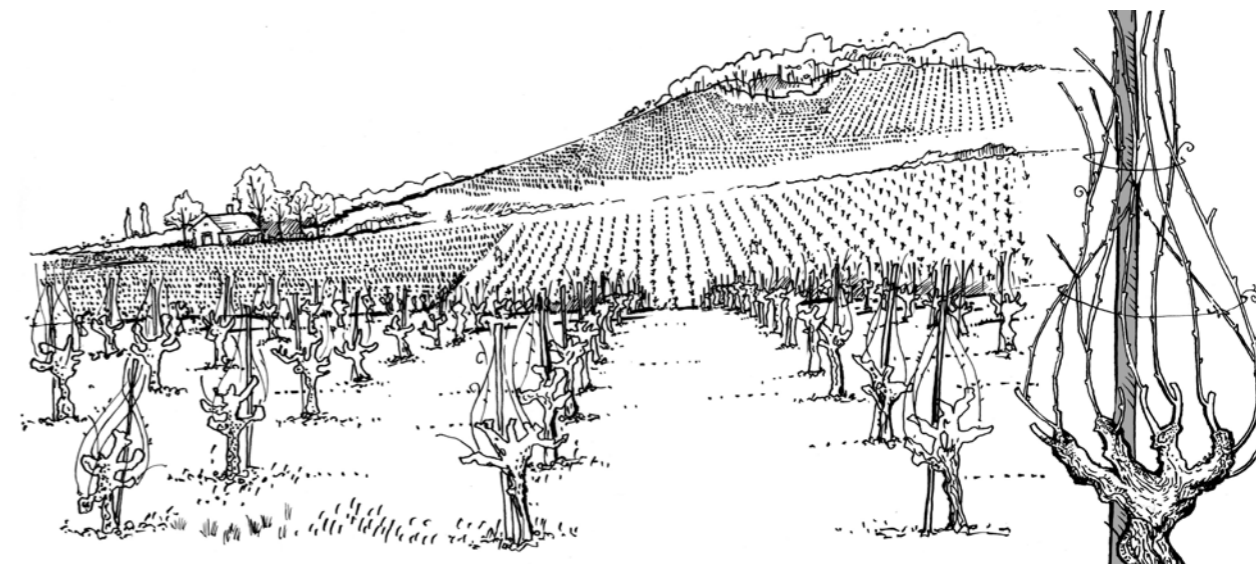
> Mit jelent számodra az Év tájépítésze díj, és a közönség elismerése?

Kaptam egy felkérést, hogy vegyek részt ezen a megmérettetésen, én pedig kértem egy nap gondolkodási időt. Ezalatt megbeszéltem magammal, hogy azt a sok jó dolgot, ami hozzám kötődik, mégiscsak meg kellene mutatni a világnak, úgyhogy összeállítottam a portfóliómat. Mindenesetre, ha tudtam volna előre, hogy kik

pályáznak, akkor nem indultam volna. Komoly budapesti irodákból csupa nagy név a szakmából. Amikor felolvasták a díj-átadón a nevemet, nem is értettem. Nem lehetek én a díjazott, hiszen itt nagyon kemény mezőny van, nagyon nagy projektekkel. A közönségdíjon is meglepődtem, mert nem használom a közösségi médiát, nincsenek lájkjaim, kedvelőim és megosztásaim. Nagyon furcsa gondolatok

▲ Szabadtéri tanterem, Atilla Király Gimnázium, Aba

MÉG NE ADJÁTOK IDE,
MÉG NEM VAGYOK KÉSZ

▲ Bahátas szőlő, Tihany

▲ Erdődy-kastélypark idealizált történelmi állapota, Doba-Somlóvár

kezdtek kavarni bennem. Úgy éreztem, mintha egy életműdíjat kaptam volna. De hiszen én még nem vagyok „kész”, én még nagyon sok mindent szeretnék letenni az asztalra. Még ne írjatok le, még ne adjátok ide!

Az Év tájépítésze díjnak viszont van Facebook-oldala:

„A díjátadón nem kellett felszólalni, szerencsémre, mert a meglepetéstől nem tudtam volna megszólalni, és nem vagyok a szavak embere, legfeljebb rajzolni tudtam volna mosolykákat...”

„Örülök, hogy megoszthatom ezúton a sok tájépítészethez kötődő alkotásomat, amelyk létrehozásában a családom, az Ilona-malom Műhely csapata, Horváth József kosárfőnök, sok-sok kalákázó és lelkes diákom vett részt!” – írtad egy bejegyzésben.

> A Vajdaságból, Palicsról származol. Mit hoztál onnan magaddal?

A századfordulón Komor Marcell és Jakab Dezső által tervezett palicsi park nagyon fontos eleme a mai napig a vígadó, a víztorony, a női strand szecessziós építményei. Ezek igen magasra tették a léceket az épített környezetről alkotott fo-

galmaim kialakulásakor. Csodálatos építészeti közegben nőttem föl, gyerekkoromban naponta a parkban bicikliztünk, ott játszottunk. Nagyon szeretem a századfordulós építészet díszítőmotívumait: hihetetlen finomsággal díszít, miközben szimbólumokat rejt magában, mint a népművészet. A mai napig figyelek arra, hogy a díszítéseim ne legyenek öncélúak, legyen mindig szerepük, üzenetük. Újra meg újra megcsodálom ezeket az épületeket. Sokat járunk haza, a gyerekeim is nagyon szeretik. Palicson nagyapám parkigazgató volt a Palics-Ludas közvállalatnál, hozzá tartozott a fürdők rendezése, a halászat, a vízrendezés, a faiskola vezetése és a teljes parkfenntartás. De nagyapának volt gyümölcsös-kertje is, ahová kijártunk segédkezni. 8-9 évesen kajszit szemeztem, a mai napig megvan, több mint 40 éves. Nagy álmom, hogy legyen nekem is egyszer egy tündérbertés gyümölcsösöm, a jelenlegi kertünk ehhez kicsi. Jó példakép volt. Anyai nagymamám a telek végében egy nyári vágott virágot termesztett, és vitte a piacra eladni. Amikor már Budapesten tanultam, ahol sokkal nagyobb volt a növényválaszték, rendszeresen vittem haza növényeket nagymamának. A virágok

szeretete és a gyűjtői szenvedély innen gyökerezhet. Így rengeteg impulzus ért gyerekkoromban a kert, a park és a szecessziós épületek által, amelyek harmóniában voltak: egy építmény hogyan helyezkedik el egy parkban, és milyen célt szolgál – ez evidens volt.

A gimnáziumban Szabados Klára ökológia-tanár is meghatározó volt a Ripária nevű madarász egyesülettel együtt. Klára vitt botanizálni, ittuk a szavait, társulás- és tájfelméréseket csináltunk, agyaltunk, hogyan tehetnénk szebbé, jobba a Délvidéket. Nagyon élveztük a helyi létet. A mai napig nagyon szeretem ezt a tájat. Ha beállok a pusztába, és látom a kukoricát, a búzát, utána a mákot, majd a napraforgót, és ez ismétlődik a végtelenségig, ellátok a horizontig – ezt sokan nem bírják, megijednek, mintha egy tériszonyos embernek kellene a hegytetőre állnia és szétnéznie. Én ott megállok, eleresztem a gondolataimat, még a visszhang sem jön vissza. Nekem ez nagyon jó érzés: tiéd a világ. A hegyen vagy egy völgyben ezt nehéz megélni szerintem. Most a Bakony szélén élve ezt a nyitottságot, befogadó alázatot hiányolom az itt élőkben leginkább.

> Milyen kötődés van Dobához, ahol jelenleg éltek?

Nagyon vártuk Noémivel, hogy elköltözzünk Budapestről, amit egyébként nagyon szeretek. De kerestük a helyet, ahol tudunk növényeket ültetni, földet művelni, a tanult szakmánkat kipróbálni. Ez megtörténhetett volna a budapesti agglomerációban is, de ott mégis mindig beszippant a város. Legalább Székesfehérvárig el kell menni, hogy leszakadj a fővárosról. Pagonyos munkák során jártunk erre, és itt találtunk olyan házat, amelyet ki tudtunk fizetni. Nem is tudtuk, hogy van itt egy kastélypark. Ez egy ajándék: ide költöztünk, és az már csak hab a tortán, hogy van itt egy hatalmas, 114 hektáros kastélypark. Ennek közeli felújításában is részt vettem, így alaposan megismerhettem.

Én szívesen mentem volna egy alföldi tanyaúra is, ahol a legnagyobb a szabadság, de a feleségemtől távol áll az Alföld. Noémi a szó legtágabb értelmében társam. Élettárs, alkotó- és szakmai társ is egyben. A pályázati ars poetica megírásába is besegített, mert jobban érzékeli azokat a sajátosságokat, amelyek számomra természetesenek, ezért nem is gondoltam kiemelni, megfogalmazni azokat. Nagyon hálás helyzet volt, hogy együtt tanultunk és dolgoztunk a Pagony Irodában, ahol mindketten magunkba szívhattuk

azt a szemléletmódot, amit a pagonyos gyakornoki műhely adott. Hogyan kell hozzáállni egy pályakezdőhöz, egy munkatárshoz, egyáltalán a szakmához. Így mindketten hasonló megközelítéssel állunk a munkához.

> Szerteágazó tevékenység egyik hangsúlyos eleme a játszótértervezés. Miért jó az egyedi, tematikus játszótér, hiszen ma már rengeteg szép játszóeszközt lehet készíteni vásárolni?

A mi játszótereinkben is van hinta, csúszda és mászóka, de ezek tartalmi és formai megfogalmazása az adott helyhez szervesen igazodik. Olyan játszótér csinálunk, amely jellegzetes, és csak ott, azon a helyen lehet. Éppen ezért szeretnek bennünket az erdészetek, a nemzeti parkok, de az ország valamennyi állatkertjében is dolgoztunk már. Mindenki tudja például, hogy ez a veszprémi állatkert szavannás repülő játszótér, ahová árverésen egy valós repülőgépet vásároltunk, és átalakítottuk 7 méter magasságig használható, ikonikus játszóeszközzé. Mindenki szeretne kuriózumot, mi pedig a helyhez igazodva meg tudjuk ezt adni. Szeretem a kihívásokat, mindig tanulunk belőlük és fejlődünk. A Hortobágyra például biztosan pulikutyát és darvakat teszünk, és nem északi pockot, ami a Fertő-Hanságba való. Vagy Lajoskomáromban, ahol Euró-

▲ Erdész játszótér terve

◀ Budakeszi Vadaspark játszóterei

pa legnagyobb dióültetvényei vannak, a dió lesz egy meghatározó elem a dióval ugráló mókusokkal együtt. De követjük az új trendeket is, nemzetközi játszótéri konferenciákat hallgatunk meg, ahol pszichológusok, pedagógusok, építőmesterek és eszközfejlesztők is tartanak előadásokat. Szervezünk itthon is játszótéri konferenciákat, ahol a hazai szakemberekkel tudunk párbeszédet folytatni.

Ha a gyerekekhez úgy állunk hozzá, hogy szeretnénk játék közben nevelni, oktatni őket, akkor erre az egyik legjobb lehetőség egy jól megtervezett közösségi tér, játszótér. Nem szabad kihagyni ezt a lehetőséget, és néhány típuseszközt lepötytyintve „kipipálni” egy játszótér. De erről a témáról többet lehet olvasni az Ilona-malomról készített, korábban már megjelent cikkben.

> Hogy alakult ki az Ilona-malommal a közös munka?

Én nagyon szeretek csapatmunkában dolgozni. Van egy feladat, amelyet közös gondolkodással viszünk végig: nagyon jó tapasztalat volt az első közös munkánk az Ilona-malmosokkal 2008-ban, a veszprémi állatkert beltéri játszótérével kapcsolatban. Mindenki hozzátesz valamit – a malomban vannak szobrászok, néprajzosok, erdész, ács és asztalos, tájépítész és nyelvtanár is. Nekem egy magamban nem kell mindenre gondolnom – van például valaki, aki ellenőrzi a játszóeszközök biztonságára vonatkozó előírásokat. Van, aki racionalizálja a terméket, van, aki a megépíthetőséget tartja szem előtt, így én nyugodtan fantáziálhatok szabadon.

De mindez beépül az oktatási munkámba is. 2016 óta tanítom játszótértervezésre az erdélyi tájépítész diákokat. Én nem voltam jó diák, de igyekszem a legjobb tanár lenni. Hálás vagyok a tanításért és példamutatásért, amit a Pagonytól, Szőke Lajostól, Somlósi Lajostól kaptam. Szeretném mindezt megosztani a diákjaimmal is. Egy pár tanítvány mindig jelentkezik hozzánk az Erasmus-program keretében nyári gyakorlatra is. Így az oktatás személyre szabva folytatódik az irodá-

Tisza-parti strand fűzépítményei,
Magyarkanizsa ▶

ban és a műhelyben, vagy a terepen. Jó érzés, hogy egyik tanítványom például 2018-ban az Év junior tájépítésze lett.

▶ **A másik terület, ahol megkerülhetetlen vagy, a fűzépítés. Magyarországon nincs másik csapat, amely értene ehhez és építene fűzekből. Hol tanult a fűzépítést?**

Minden egy könyvvel kezdődött: Marcel Kalberer fűzépítményekről szóló könyvével, ami a Pagonyban került a kezembe. Beleszerettem, muszáj volt kipróbálni. Fűzépítmények készítését húsz éve vezetem: 130-nál több árnyékoló, labirintus, kupola, kerítés, szobor, partvéd zöldell magán- és intézménykertekben. A tájépítész ebben az esetben valahol építész is, hiszen a fűzépítmények épületszerűségek, ugyanakkor mindig változnak. Kicsit ház, kicsit fa, kicsit bunki, kicsit természet – nagyon sokféle. Az élő anyag miatt azonban ezt csak tavasszal, 2-3 hónapig lehet csinálni, nem lehet megélhetési forrás, de ez egy másik kérdés. A legjobban azt szeretem a fűzépítésben, ha például összeáll óvónénikkel, szülőkkel egy munkaközösség, és az óvodában a gyerekekkel együtt készítünk az udvaron egy fűzépítményt. Nagy örömmel

dolgozik mindenki, euforikus élmény, amikor pár hét múlva kiszögdül. Mint mindent, ami él, a fűzépítményt is éltetni kell, metszeni, kötözni, öntözni. Aki részt vett az építésben, sokkal nagyobb figyelemmel gondolja ezt az élőlényt.

Kísérletezünk formákkal, fűzfajtákkal és gyökereztető szerekkel. De ismét egy olyan témát hoztál fel, amelyről egy külön beszélgetést lehetne folytatni. Egyébként az *Országépítő* egyik korai száma egy önálló mellékletet szentelt ennek a témának *Kis fűzépítési útmutató* címmel. Online ma is elérhető.

▶ **Kevés kerttervedet ismerem. Csak az én tájékozatlanságom, vagy valóban kevés van?**

Viszonylag kevés kerttervem van, ezek inkább intézmény és családi ház kertjei. Tapasztalataim szerint, ha nincs egy jó kivitelező, akkor a polcon marad a terv, vagy csak részben valósul meg. Van egy álom, amelyet kitalálunk a megbízóval közösen, végiggondoljuk a legapróbb részletekig, hogyan lehet lemenni a sziklakerten át a csigavonalas pincébe, hogy néz ki a kerítésen a rézveretes kapusapka, vagy aprólékos évelőkiültetést tervezek az egész

évre. Tervezőskor fontosnak tartom a megbízóval megszerettetni a Földnek azt a kis szegletét, amiért ő a felelős. Akkor érzem sikeresnek a munkát, ha társként tekint a kertre. De gyakran a tervnek csak a fele valósul meg, mert nincs egy csapat, amely értené, és képes lenne megépíteni. Ezért nem szeretek mézesmadzagot elhúzni a megbízó orra előtt. A kis léptékű kerti hangulatokat szeretem kitalálni. Azért van néhány családi ház kertem és kisebb tájléptékű munkánk turisztikai fejlesztési céllal – például most rendezzük be Nagyesztergár település pihenőhelyeit a Gaja-forrás környezetében.

Somlói Lajostól sokat tanultam és tanulok ma is. Az apró, pici részletek jobbat teszik a helyet, egy akupunktúrás köcsörtal akár gyógyíthatjuk is a kertet, akár az ott lakókat. Ha kertet tervezek, kimérem a fáknek a helyét, megnézem, hol van a tűzpont, vagy hol lehet holdkaput elhelyezni, hová érdemes kutat fúrni. Ezt sokan kételkedve fogadják, azonban a személyes visszaigazolások megerősítenek. Mi nagyon sok segítséget kapunk főntről és lentről is, de sokszor nem élünk vele. Egy kérdés során fellépő belső sugallatot legtöbbször felülírják az észérvek.

De ha valaki kertet tervez, ahhoz kell egyfajta nyugalom – leülni, végiggondolni. Nekem most még erre nincs időm, nagyon sok szekeret tolok egyszerre: csörög három telefon, művezetni kell mennem, a műhelybe szaladok, de közben kiadok két tanösvénytáblát a nyomdába stb. Én akkor fogom bevonzani a kerttervezési munkákat, amikor egyszer hátra tudok dőlni a székemben, átítatódva a feladattal – legalábbis én így szeretnék hozzáállni. Most elsősorban egyes kerti részletek találnak meg, mint például a fűzépítmény vagy a játszóhely, amelynek nagy része hozzánk fut be.

▶ **Grafikai munkáiddal kapcsolatban meglepődhetünk, hogy a kézi rajzaidon túl otthonosan mozogsz a számítógépes tervezés területén is. Hogyan tudod ezt beépíteni a munkáidba?**

Egyre kevesebb időm van arra, amivel foglalkozni szeretnék. Gyűlnek az elol-

vasandó könyvek, a bontatlan akvarell papírtömbök és kréták, a vízbe még sose mártott ecsetek. Nem jut időm minderre, pedig nagyon szeretném. A számítógépről azt hisszük, milyen könnyen meg lehet csinálni vele valamit, ami igaz, de egyszer csak háromszor annyi megbízás lesz belőle. Igen, persze, ezt pikk-pakk megcsinálom. És ha már pikk-pakk megcsináltam, akkor jöhet belőle három-öt-tíz feladat. A számítógépes korszak elején jölesett, hogy fejlesztették a szoftvereket, és egyre jobb lett az AutoCad, a photoshop, de egy idő után már oda jutottam, hogy egy program 20%-át sem használom ki, számomra fölösleges a fejlesztés. Az újabb verzió azonban egy kicsit mindig más, mint az előző, amit meg kellene tanulni, és ez időigényes és értelmetlen. Tehát élvezem a számítógép adta előnyöket, de nincs szükségem többre. A ceruza ugyanúgy fog, mint ezer évvel ezelőtt, és a mai napig ugyanúgy tudok vele rajzolni. De a számítógép nem ilyen. Örömmel tanulok, de nem az ikonok átváltoztatása adta feladatokat. Ezért is készítek szívesen kézi rajzokat, mert tapasztalatom szerint az emberek felüldülnek ezen, a léptékét is sokkal jobban értik és érzik. Az elképzelt részleteket papíron elevenítem meg először, de szívesen makettezek is, amiért az ácsok, asztalosok igen hálásak. Annak idején az Iparművészeti Egyetemre is felvételiztem, nagyon szeretem a grafikákat, a szépen szerkesztett könyveket. Az igényes, jól átgondolt grafika jelentősen hozzájárul egy termék értékéhez. Kihívás, milyen pluszt tudok hozzátenni, ezért vállalom el termékcímkek, logók tervezését is. De mindig Noémival együtt csináljuk.

▶ **Milyen a jövőképed? Mit kellene tudni a jövő felnőtteinek, akik a ma gyermekei?**

Nehéz felkészíteni a gyerekeket arra, hogy a félelem csírája se jelenjen meg bennük. Ma a világ nagyon gyorsan változik, és tudni kell ehhez alkalmazkodni. A délvidéki lét megtanított erre: csak az maradt fenn, aki tudott alkalmazkodni. A gyerekeimet erre próbálom edzeni: tudjanak egyedül is boldogulni a világban. Milyen a jövőkép? Legalább olyan jól érzékel magukat a világban, mint ahogy én is jól érzem magam a jelenlegiben – minden betegsége ellenére. Ha ezt elérik, akkor az egy szép világ lesz. Helyi iskolaalapítással is próbálkoztunk, de egyelőre ez álom marad. Sajnos én kevés időt töltök a gyerekeimmel, van is bennem hiányérzet. De például tegnap egész nap fűzkerítést fontunk a fiammal együtt Aszófon. A paraszti világban 7 éves korig az anya szoknyája mellett nőttek föl a gyerekek, azután jött az „apai nevelés”, vagyis az én felfogásom szerint a készségek elsajátítása konkrét munka során. Ahogy nőnek, egyre több mindent tudunk együtt csinálni a munkához kötődően, és igyekszem is bevonni őket.

Edvárd szerint egy tájépítésznek polihisztornak kell lennie. Értetni kell a pszichológiától kezdve a növényeken át az építészethez, statikához, művészetekhez, elengedhetetlen az anyagok és szerzőszámok ismerete, különben hogyan tudná az anyagba belegyúrni ötleteit.

Egy polihisztorral készült riportot nem lehet lekerekíteni, mert mindig előjön egy téma, amiről még nem beszélünk. Pontosan olyan ez, mint a tervezés: nem lehet befejezni, csak abbahagyni.

▲ Logóterv

◀ Csomagolásterv

Utóirat

A 2023 Év tájépítésze következő három hónapja:

- BBIS iskolaudvar játszótére
- Aszófő romtemplom kerítőfal fűzfónatos kerítése
- Balatonfüred, magánkert, kosbor tanösvénytáblák
- Badacsonytörök, magánkert kivitelezési terv
- Nagyesztergár, Gaja-forrás és környezetének rendezése
- Ilona-malom Műhely új katalógusának szerkesztése
- Bükk NP, Diósgyőr, Szeleta fogadóközpont, Kőkori Karszt Kaland beltéri játszótér építése
- Budakeszi Vadaspark, Játszótér és Tanösvény fejlesztési koncepció
- Mezőörs, Magyar Műhely Alapítvány, iskolaudvar bővítésének koncepciója
- MagellaKert, őszi vetőmag-kollekció csomagolásterve
- Marosvásárhely, Sapientia, 2023/24 Játszótértervezés oktatás
- Csíki természetjáró és természetvédő egyesület, Tusnád helytörténeti kalauz, kiadvány szerkesztése
- Budapest, Természetudományi Múzeum, dínós játszótér koncepcióterve
- Köln, FSB-kiállítás látogatása
- Viaplant, holdviolatermés műgyantapanel kísérlet, termékfejlesztés
- Berekfürdő, tematikus játszótér kivitelezése
- Bp., 8. kerület közterület-fejlesztési kerületi játszótér-fejlesztési stratégia/ tanulmány
- Tihany, tanösvény információs tábla grafikáinak készítése

ÉLETKÍSÉRLET A TERMÉSZETTEL HARMÓNIÁBAN

Szöveg: **Szilágyi Szabolcs**, **Tóth Péter DLA**
Fotók: **Szűcs Adrienn**, **Heim Alexandra**, **Cseh Edina**, **Pödör Máttyás**

33

Barnag és Pécsely között a hideg-hegyi Menedékben jártunk Csatlós Reginánál és Tőgyi Baláznál. A gyönyörű balatoni panorámájú hegyoldalban egy természetvel együttműködő, hagyományos ökológiai mintákra épülő gazdaságot hoztak létre, ahol természetvédelemnek, gyógyulásnak, közösségi kultúrának, foglalkozásoknak adnak helyet. A 7 hektáros területen az önellátásra törekvő gazdaság 1200 m²-es zöldségeskertből, gyümölcsösből és baromfiudvarból áll. Ahogy az erdei úton megérkezünk hozzájuk, joggal merül fel a kérdés: hogyan jött létre ez a kis zárványvilág, hogyan is kerültek ők ide.

Cs. R.: Mindketten vidéken születtünk, de már kilenc éve Budapesten éltünk, mielőtt ideköltöztünk volna a Hideg-hegyre. Ezt a területet akkor találtam, amikor még nem voltunk egy pár Balázssal. Nagyon hívott a vidéki élet. Éreztem, hogy nekem ott a helyem, és tudtam, hogy nagyjából milyen dolgokkal szeretnék foglalkozni. Hosszú ideig tartott meghozni a döntést, mivel a biztosból kellett átlépni a bizonytalanba. Gondoltam, azzal sarkallom magam erre a nagy-nagy lépésre, hogy vásárolok egy olyan területet, ami passzol az álomhoz, vízióimhoz. A Balaton-felvidék dimbes-dombos bája, szelíd atmoszférája megfogott. Nagyra törő vágyhoz nagyra törő munkacím is illik, így én *Világgyógyító csodahelynek* neveztem el a helyszínt. Ez így idilli történetnek hangzik, csak a racionális tervezés maradt ki a dologból. Beleszerettem ebbe a helybe, és éreztem, hogy nekem itt lesz feladatomban. Építészeti

és infrastrukturális szempontból rendkívül neheztelt területet sikerült találni, aminek a nehézségei ellenére megvan a csodája is.

T. B.: Mielőtt megérkeztünk, volt bennünk egy zsigeri vágyódás a vidéki életre. De nemcsak a zsúfolt településektől akartunk minél messzebb kerülni, hanem közelebb is szeretnénk volna élni a természethez. 2017 őszén építettük fel a jurtánkat, és azóta élünk itt. Az elmúlt hat év küzdelmei árán kitapasztaltuk, hogy ezzel a döntéssel milyen nehézségeket vettünk a vállunkra. Szerencsére mindketten elég kitartóak vagyunk, de most már tudatosan figyelünk arra, hogy elmondjuk: ez nem az ideális kiköltözés története. Itt se szomszédok, se infrastruktúra nincs. Megtanultuk, hogy mekkora erőforrást igényel, ha az ember a saját portájára nem betonútról kanyarodhat be. Beláttuk, hogy a 3 km-es hegyi út okozta autómortizáció nem feltétlenül a

fenntarthatóság felé visz. Ezek azok a dolgok, amiket csak a gyakorlat mutat meg. Hoztunk egy döntést: olyan életkísérletbe helyezük magunkat, ahol kipróbáljuk, tudunk-e a természetvel együttműködően, a mai lakott világtól merőben eltérő környezetben boldogulni. Felépíthető-e egy olyan élet, ami a természettel harmonizál, elégedettséget, örömet és egészséges életet nyújt számunkra.

A bevezető szakasz végén járva még nem mondhatom, hogy stabil a rendszerünk. Minden éppen csak működik, de tízéves távlatban el tudom képzelni, hogy kiderül: igenis összeáll a kép. Ha itt, ahol se víz, se áram, se út, sőt még a gazdálkodás szempontjából is hátrányos a helyzet – kötött, köves, erodálódott a meredek hegyoldal –, sikerül termékeny gazdaságot fölépíteni, akkor ez alkalmas minta lehet a kedvezőbb feltételekkel rendelkező területen élők számára.

ÉLETKÍSÉRLET A TERMÉSZETTEL HARMÓNIÁBAN

▲ Kilátás a hideg-hegyi menedékről

FINDING HARMONY WITH NATURE

Regina Csatlós and Balázs Tógyi are residents of the Menedék, or Shelter, in Hideg-hegy, between Barnag and Pécsely. On the mountainside that opens up to the beautiful Balaton panorama, they have built a farm operating on traditional ecological principles and offer workshops in nature conservation, healing and community culture. Working towards achieving self-sufficiency, the 7-hectare farm includes a 1,200 m² vegetable garden, an orchard and a poultry yard. Szabolcs Szilágyi talked to them about how they got there and how they built their small island of calm.

▲ Vendégváró jurtablesó

Tudatosan – kezdetektől fogva – úgy építkeztünk, hogy mindez egyszerre legyen számunkra gazdaság és élettér: adjon élelmet, és legyen olyan hely, ahol élhetünk. Nem szeretnénk eljárni innen munkahelyre, ezért úgy alakítottuk az életünket, hogy itt helyben tudjunk dolgozni. Regina nagyon jól gazdálkodik, főz, így mint östermelő tudja értékesíteni a terményeit. Én pedig kitanultam, hogyan lehet jól komposztbudít építeni, és ennek a műhelymunkája itt készül nálunk. Helyi rendezvényeket szervezünk, ahol törekszünk arra, hogy minél inkább a saját terményeinkből kerüljön Regina főztje az asztalra. Sok munkát ad számomra ezen a rég felhagyott szőlőterületen az infrastruktúra fejlesztése, a teljes vízellátás elérése, a táj rehabilitációja. Törekszünk a szelíd megoldásokra, arra, hogy minél kevésbé függjünk a hightech megoldásoktól. Úgy alakítjuk az életünket, hogy a külső függés minimális legyen. Csak annyit használunk és termelünk, amire tényleg szükségünk van. Mindezt tesszük abból a célból is, hogy egyszerű és elérhető megoldásokat tudjunk bemutatni azok számára, akik hozzánk hasonlóan hosszú távon

önfenntartó és önellátó családban, közösségekben szeretnének élni. Ezeket a módszereket élőben lehet nálunk meg tapasztalni. Most is laknak velünk olyan fiatalok, akik külföldről érkeztek önkénteskedni, és fél éven keresztül gazdálkodunk, dolgozunk és élünk közösen. Emellett házigazdái vagyunk az ilyen típusú képzéseknek is. Volt itt a *Nagyapám Háza*, volt permakultúra-képzés, illetve

▲ Másik Balaton Szabadegyetem 2.: Természetes otthon

közösségfejlesztéssel foglalkozó tábor. Hiszünk abban, hogy ezek szervesen összefüggenek: nem lehet csak ökológiai gazdálkodásban gondolkodni, mert fontos, hogy az építéssel és a technológia is ökológikus szemléletű legyen. Emellett nagyon fontosnak tartjuk a közösségi együttműködést, mert egyrészt fontos erőforrás, másrészt életünk kulcsterülete.

► Érdekes ennek a folyamatnak a dinamikája. El kellett szakadnotok a megszokott közösségeitektől, hogy utána adni tudjatok az új közösségeiteknek. A ti kapcsolatokat is ennek a folyamatnak az eredménye? Hogyan találtatok egymásra ebben az új élethelyzetben?

Cs. R.: Szerintem sokak szívében ott volt már a vágy, hogy azzal a kiköltözői alternatív világgal, ami a fejükben volt, találkozzanak másokkal, akik szintén ebben gondolkodnak. Vannak dolgok, amik sokakban megfogalmazódnak, és egyszer csak találkoznak néhányan, akik meg is tudják valósítani. Korábban jártam már önkénteskedni kalákákra, hasonló témájú képzésekre. Találkoztam valakivel, akiben megfogalmazódott, hogy legyen egy ilyen témájú fesztivál, és el is nevezte már akkor *Gyüttment Fesztiválnak*. Így csöppentem én is ebbe a világba: akkor mint frissen kiköltözni akaró, gazdálkodni vágyó valaki másra

▲ Paticsfalú komposzt toalett

se vágytam, csak ilyen emberekkel találkozni. Beleálltam a szervezésbe, és végül főszervezőjévé váltam a fesztiválnak. A *Gyüttment* fantasztikus gyűjtőhely: sok-sok dolog indult el ott, sok kis közösség született, nagyon sok család alakult, voltak nagy találkozások. Valójában a miénk is ott történt meg.

► Azóta évről évre folyamatosan megszervezitek a Gyüttment Fesztivált?

Cs. R.: Igen, annyi különbséggel, hogy amikor elkezdtem szervezni a fesztivált, akkor még csak vágytam erre az életformára, de ahogy elkezdtem így élni, egyre inkább azt éreztem, hogy nem szervezhetek, mert menni kell csinálni az ágyást, ültetni a paradicsomot. Úgyhogy azóta több váltás volt a szervezők körében. Alakult egy egyesületünk, a Mindenegyüttmeg Egyesület, ami azóta gazdája a *Gyüttment Fesztiválnak*. Tavaly már csak fesztiválózóként vettünk részt az eseményen. Azóta már harmadik főszervezője van az eseménynek, mert a második pár is kiköltözött, és családot alapított.

► Kiket tudtok megszólítani a fesztivállal? Javárészt hasonló gondolkodású fiatal felnőtteket családalapítás előtt?

T. B.: Kortalan a fesztivál. Vannak gyerekes családok, családalapítás előtt állók, idősek, kiköltözöttek, kiköltözni vágyók.

▲ Másik Balaton Szabadegyetem 3.: Egészség

▲ Kenyérüstő kemence

Inkább a szemlélet, a gondolkodásmód az erős kötelék.

► Bekapcsolódtatok az Európa Kulturális Fővárosa programsorozatba a Másik Balaton című projekttel. Ez tekinthető egy oldalhajtásnak, ami a helyi, Balaton-felvidéki hasonló gondolkodásúakat próbálja összegyűjteni?

T. B.: A lehetőséget úgy használtuk ki, hogy ezt az értékrendet népszerűsítsük, és ennek megfelelően szerveztünk már eddig gazdálkodás, építészet és egészség témában szakmai napokat. Tervben van még az oktatás és a közösség fókusszal két alkalom. Lesz egy komplex táborunk, ami a gyakorlatyszerzésnek ad nagyobb teret. A helyieknek szeretnénk ezekkel a programokkal lehetőséget adni tapasztalat- és ismeretszerzésre. Ezzel párhuzamosan készítettünk egy kutatást, ahol a helyben élő értéktársakat igyekeztünk feltérképezni. Ezzel kettős célunk volt. Egyrészt, hogy a velük készült interjúkból létrejött összefoglalók inspirálhassanak más, elsősorban helyieket. Például arra, hogyan lehet ökológiai úton szőlőt művelni úgy, hogy ne legyen oda a termés, sőt nagyon jó minőségű bor legyen a végeredmény. A másik cél, hogy kialakuljon egy értékközösség, együttműködési kapcsolatok jöjjenek létre. Rövid ellátási láncnak hívják az ilyen struktúrát, ahol a minél közelebbi, minél megbízhatóbb felek kis területen tudják összehangolni a keresletet és a kínálatot.

Cs. R.: Azért adtuk be ezt az EKF-es pályázatot, hogy fókuszálni tudjuk a szűk környezetünkre az energiánkat, hatásunkat, mert igazán komoly eredményeket fenntarthatósági szempontból helyi szinten lehet elérni.

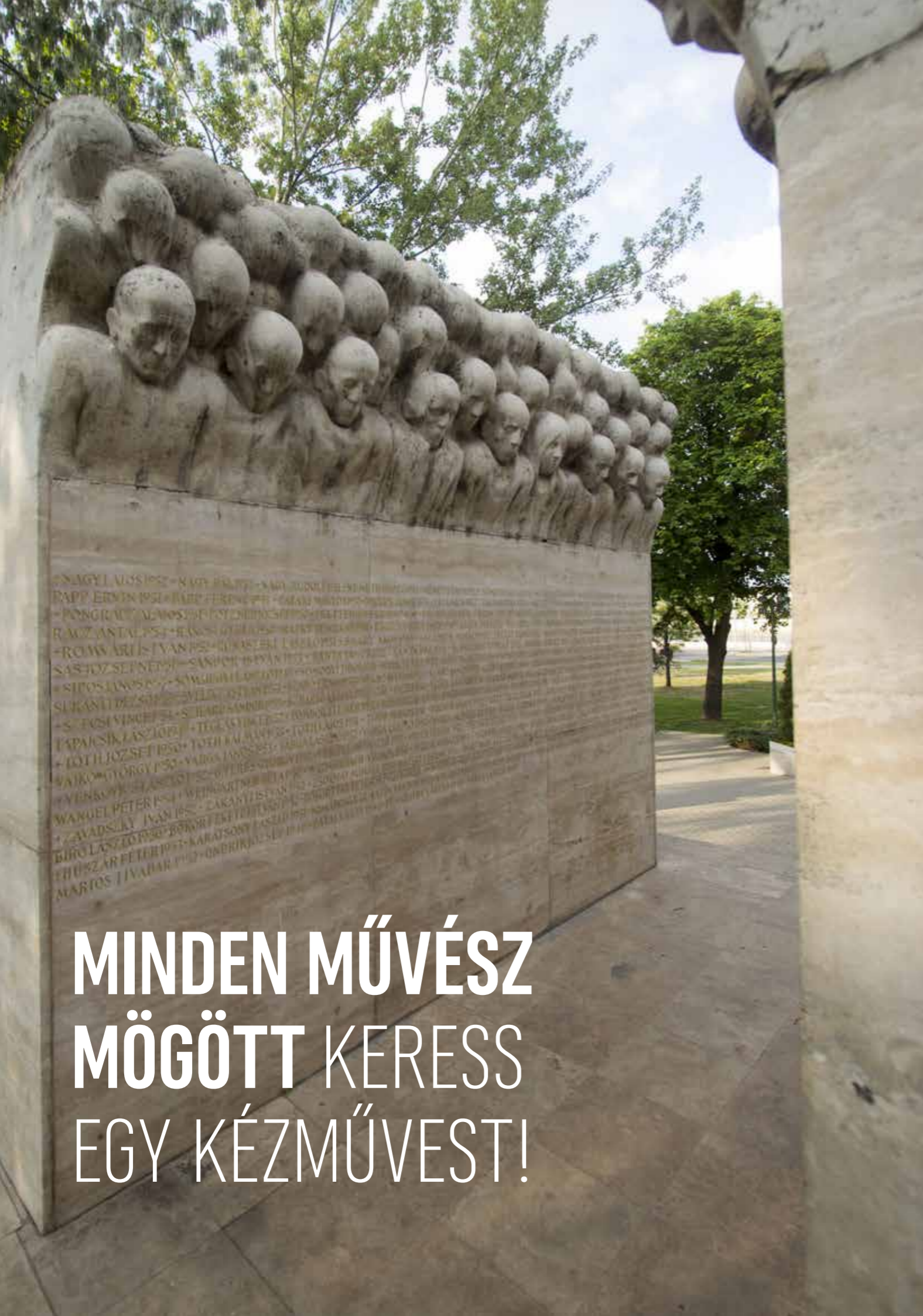
T. B.: Míg a *Gyüttment* egy országos találkozó, egy ünnep, addig az egyesületnek az is a célja, hogy minél inkább erősítse a helyi kisközösségeket, mert a lokalitás a legfontosabb. Ezeket a helyi közösség-építő folyamatokat szeretnénk azzal segíteni, hogy helyzetbe hozzuk magunkat, az értéktársakat, mert most van erre lehetőség. Még egy fontos aspektusa az értéktársakutatásnak, hogy sok mindent

Életkísérlet a természettel harmóniában

▼ Másik Balaton Szabadegyetem 3.: Egészség

megkérdeztünk: ki hogyan épít, gazdálkodik, milyen igényei vannak. Mindezt azzal a prekoncepcióval, hogy a gazdálkodás terménycsere lehet majd a fókuszban. Az derült ki, hogy sokan kertészkednek, és használják a helyi piacokat, termelői piacokat, ilyen irányú igényeik nincsenek. Nagyon erős igényként az oktatás merült fel. A kisgyermekes családok zöme szeretne olyan alternatív iskolát biztosítani a gyermekei számára, ahol a gyermekek egészséges mentális fejlődésen mehetnek keresztül. Az állami oktatásban alkalmazott tematikák, módszerek ezeket a fejlődési folyamatokat nem veszik eléggé figyelembe, inkább akadályozzák kialakulásukat. Szeretnénk megelőzni, hogy a sokévi iskolai tanulás után céltalan, motiválatlan, inspirálatlan állapotban találjuk gyermekeinket. Az iskolaalapítás és az alternatív oktatás az egyik legnehezebb pálya ma Magyarországon. Valószínűleg ez egy többéves folyamat lesz, de ha elég erős a közösség igénye, talán nem lehetetlen. Ez önmagában megkoronázná az egész mozgalmat.

**MINDEN MŰVÉSZ
MÖGÖTT KERESS
EGY KÉZMŰVEST!**

INTERJÚ PÉTERFY LÁSZLÓ SZOBRÁSZMŰVÉSSZEL

Szöveg: **Füzes** András
Fotók: **Péterfy** László archív

▲ Péterfy László portréja. Rajz: Füzes András

Most, hogy elkészült Péterfy László I. Károly-bronzszobra a Visegrád 700. ünnepi évre, és elengedhette a szigorú határidős munkát, megbeszéltük, hogy lemegyünk akvarellezni a Duna-partra. Mostanában gyakran arról álmodik, hogy újra fest. Az interjú végül remek alkalom volt a festésre. Elindultunk kalapban a part mentén, és hogy látvány és ülőhely is legyen, egy uszadékfán telepedtünk le, ahonnan árnyékból festhettük a Dunakanyart. Kitettem a hangfelvevőt, és Laci festés közben elkezdett mesélni életéről, művészetéről.

► **Nem akarok olyan kérdést feltenni, ami elviszi a figyelmedet.**

Ez csak egy játék, amit most csinálunk, inkább ennek az egésznek a hangulatát kéne megfogni. Nem vészes.

► **Csak nem jut eszembe könnyedebb kérdés, mint hogy milyennek látod ma a művészet helyzetét, egységét? Te mindent megtettél a népművészet terén, de még mindig nincs betetőzve, még mindig nincs a népművészetnek tanszéke.**

Ha jól megfigyeled, az utóbbi évtizedben nem alakult ki egységes stílus a festészetben vagy a szobrászatban. Tulajdonképpen a kifejezési eszközöknek van határa. Nagyon kevés emberrel van kapcsolat, és azok sem elsősorban festők, hanem szobrászok. Népművészet-oktatás valóban nincs. Nem is tudják meghatározni művészettörténészek, hogy mi a népművészet, ott kezdődik, hogy nincs definíciója. Vannak, akik azt mondják, hogy az igazi népművészet a parasztművészet, a falu művészete, a falun élő tanulatlan emberek kifejezőmódja. Azoknak a művészete, akik ezt nem tanulták, hanem ösztönösen művelik, tehát nem foglalkoztatja őket ennek az egésznek a története, az egésznek a kialakulása, nincsenek iskoláik. De hát ez ilyen szempontból nem igaz. Kell lennie valami többletnek, ami ebbe az irányba fordítja azt, aki ezzel foglalkozik. Itt nincs is nagyon éles határvonal persze. Az ember ilyenkor Csontváryt szokta példának hozni, de Csontváry nagyon szorgalmasan megtanulta a mesterséget. És akkor persze nagy kérdés az, hogy az ember ösztönösen csak a belső indításaira vagy a belső világára figyelve, vagy arra se figyelve fejezi-e ki magát. De hát ez már a 19. században mind stílust teremtett a legkülönbözőbb formái megoldásoktól

kezdve: a pointillizmus, a merev vonalak, mint Braque, a tömör formák kialakítása és így tovább. Szóval végigjártotta hirtelenségben a 19. század végén, a 20. század elején az összes kifejezési lehetőséget. Mindenre van példa. Volt időszak, különösen, mikor Párizs volt a művészvilág közepe, hogy egymást figyelve arra törekedtek, hogy valami egyéniséget hozzanak ki magukból, olyat, amit más nem csinál.

► **Mik az első találkozásaid a művészettel?**
Nem is tudom, hogy milyen szálon keveredtem a képzőművészettel ilyen életet meghatározó kapcsolatba. Ha visszaemlékszem egészen korai gyerekkoromra, én agyagozni nagyon szerettem, és mindig lovakat mintáztam...

► **Miért éppen lovakat?**
Gyerekkoromban egy nyárárdmenti kis faluban nőttem fel. A szomszédunk egy hóbortos ember volt. Teológiát végzett, majd külföldre ment. Egyszer csak észbe villant, hogy neki milyen csodálatos szülőfaluja van, és hogy ő gyerekkorában milyen szerelmes volt egy parasztlányba, akinél szebbet azóta se látott... Gondolt egyet, és hazament Selyébe. Megkereste ezt a lányt, feleségül vette, letelepedett a faluban, és pap lett. Nem dolgozott úgy, ahogy a selyeiek, akik szántottak, vetettek, kaszáltak, legeltettek a Havason. Miután birtokocskái voltak Mezőségen itt-ott, annak a jövedelméből éldegélt. Szenvedélyesen szerette a lovakat, gyönyörű lovakat vásárolt. Fölöttünk lakott, a hegyoldalban... Selyében minden hegyoldalban van, hegyes-völgyes hely. Gyerekkoromban a kerítésen át mindig lestem, hogy mit csinál az öreg Kakasi, aki mindig fekete ruhában járt, fehér ingben, nyakkendősen. Otthon ült a verandáján

egy kényelmes székben, volt vagy 3-4 nagy fia és egy csomó lánya is. Az egyik lány velem egykorú volt, ő volt az első szerelmem. Kakasi nem csinált egyebet, csak kiült a tornácra délelőtt, és ráparancsolt a fiaira, hogy hozzátok azt a pejt. Akkor kihozták azt a lovat, megjárárták. Na, most ülj fel egy kicsit, ugrátsd a lovat. Gyönyörű! Akkor azt a feketét hozzátok. És egymás után hozatta ki a lovait, és mindeniket megjárártta és gyönyörködött bennük. Én meg kuporogtam a kerítés mögött és csodáltam. Most is le tudnám rajzolni, ahogy az öreg Kakasi ül ott. De én attól kezdve csak lovakat gyúrtam agyagból, és lovakat rajzoltam. Első elemista koromig éltem ott, lehettem olyan 5-6 éves. Emlékszem, a ló testét, fejét, nyakát, hajlását, mindent meg tudtam csinálni, de az Istennek sem tudtam felállítani négy lábba, mert agyagból nem állt meg. A végén persze rájöttem, hogy hát fapálcikákat kell

▲ Kettős [70-es évek]. Fotó: Alapfy László

ALL ARTISTS ARE ARTISANS

In the interview, András Füzes talks with sculptor László Péterfy about art, role models, his childhood and his teaching career in Transylvania, his meeting and working together with Imre Makovecz, and the heightened sense of beauty inherited from his boot-maker ancestors.

◀ Vetkőző [70-es évek].
Fotó: Alapfy László

bízták a teheneket, hogy vigyük ki legel-
tetni, és akkor mi, hasonló korú és sze-
repű kölykök, összegyűltünk csordába...

▶ A teheneket is rajzoltad?

Lovakat rajzoltam, teheneket nem raj-
zoltam. Ez a falu híres lótartó falu volt.
A legszebb lovak innen kerültek ki. Óriási
legelője volt a Bekecsnek, ami a Hargitá-
nak egy előhegysége. Nyárádselyének volt
itt a legnagyobb határa egész Maros-Tor-
da vármegyében. Emlékszem, ahogy a
legény jött és hajtotta a lovakat. Nyereg
nélkül ült a lovon, és vágatott végig a fa-
lun. Csattogtak a ló patkói, mert köves út
volt, patakköből kirakott összevissza út.

▶ Selye után hol éltetek tovább?

Egy távolabbi faluban, a Kis-Küküllő
mentén, egy Nagykend nevű községben.
Az elemi iskolákat Nagykenden végez-
tem, de utána a Marosvásárhelyi Re-
formátus Kollégium kötelező volt. Ide
járt minden elődöm: apám, nagyapám,
dédapám, ükapám, akik aztán teológi-
ára mentek. Tehát itt majdnem minden
faluban lelkészkedett valamelyik Pé-
terfy. Emlékszem egy öreg tanáromra,
aki, amikor megtudta, hogy kik a roko-
naim, egyszer bevitt a könyvtárba, és
elővette a régi iratokat, illetve a régi
osztálykönyveket, és végigkövette, hogy
hány elődöm járt oda.

A Marosvásárhelyi Református Kollé-
gumba 10 éves koromban kerültem, ahogy
minden hasonló papgyerek odakerült.
Volt ott egy nagyszerű rajztanárom, egy
iparművész. Ő egy agyagozó műhelyt
alakított ki a régi kollégium pincehelyisé-
geiben, ahol edényeket csináltunk, meg
én elkezdtem szobrokat mintázni. Például
apámat megmintáztam palástban, és ezeket
aztán kiégették, és kiállításon is szerepeltek.
És nagyon megdicsért, hogy milyen jók. Itt,
Vásárhelyen volt egy nagyon jó festőművész,
Bordi András, aki városi rajziskolát szervezett.
Engem oda nagyon korán, 9-10 évesen
beírtak. Rendszeresen jártam oda raj-
zolni egy kitűnően felszerelt rajzterem-
be, ami tele volt klasszikus szobrok
gipszmásolataival.

▶ Szüleid írtattak be?

Végül is a kollégium ajánlott. Kaptam
engedélyt, megfelelő délutáni órákban
elmehettem, mert nagyon szigorú rend
volt a kollégium bentlakásában. A Kultúr-
palota a legszebb szecessziós épület, ami
az 1910-es években épült. Többek között
Körösfői-Kriesch Aladárnak a freskói dí-
szítik. És ott volt a rajziskola. Élmény volt
oda bemenni. Csodálatos minden: az aj-
tók, a kilincsek megformálásától kezdve
a falfestményekig, a fekete márványból
faragott betétekig. Az ember végigment
a nagy előtéren, aminek a végét hatal-
mas tükrökből képzett fal alakította ki:
ha megállt középen, akkor egy végtelen
térbe jutott. Én mindig odaálltam. Ez az
egész környezet hihetetlen! És ott már év-
tizedekek óta működött a városi rajziskola,
festőiskola, úgyhogy nálam jóval idősebb
emberek jártak oda rendszeresen. Az első
alkalommal, amikor oda bementem, ép-
pen aktot rajzoltak. És hát én is leültem,
kaptam szentet, rajztablát, meg megismer-
kedtem egy lánnyal. Ő is akkor került oda.
Természetesen rögtön szerelmes lettem,
és minden rajzóra után, 5-6 óra körül es-
tefelé hazakísértem. Nagyon-nagyon zilált
körülmények között, mert a városnak van-

▲ Hosszúfurulyás [70-es évek].
Fotó: Füzes András

◀ Angyalfej [1995]. Fotó: Alapfy László

nak olyan részei, ahol egy-egy fiúbanda
uralja a terepet, a lányokat is természet-
esen. Ezt a részt ott a Poklos-pataknak hív-
ták Vásárhelyen, úgyhogy egészen rémü-
letes maga a név is. Én a híd alatt bújtam
el, hogy agyon ne üssenek a Poklos-pa-
tak partján lakó fiúk meg legények, hogy
én Ajtay Évát hazakísérem. Szóval ez az
egész történet: hogy elkezdtem ott rajzol-
ni és festeni, és az életem is úgy alakult,
hogy tele volt már mindenféle komoly
érzelmet kiváltó helyzetekkel. És hát
közben maga a kollégium, ahol akkor már
az osztályharc szellemében működött a
világ. És itt mint osztályidegent meglehe-
tősen háttérbe szorítottak, és amiből csak
lehetett, megbuktattak. Szóval izgalmas
évek voltak. Hogy én odakerültem abba a
rajziskolába, ez volt a napnak a várva várt
2-3 órája. Annyira felfokozta az egyéb-
ként uralkodó szellem kontrasztja, hogy
én ott olyan békében lehettem, és olyan
csodálatos helyen a Kultúrpalotában, a
gyönyörű falfestmények és a rajztermek-
be vezető márványlépcsők között.

1948-ban Románia-szerte minden na-
gyobb városban művészeti középiskola
nyílt – szovjet mintára persze. Szeren-
csém volt, mert ez az évfolyam volt az
első, amely művészeti iskolás lehetett.
4-5 kollégiumba járó, jól rajzoló barátom
is felkerült, úgyhogy nagyon jó társaság
jött össze. Voltak korábbi, öregebb festők
is, de azok inkább maguknak festegető
emberek voltak. Szóval ez a szecessziós
épület, ez a Marosvásárhelyi Kultúrpalota
alaposan meghatározta a szemléletemet.
Mostanában is, ha odajutok, mindig szív-
dobogva megyek be az épületbe.

Érettségi után, mikor főiskolára kerültem
volna, ami nem volt egyszerű dolog az osz-
tályharc szelleme miatt, olyan szerencsém
volt, hogy a vásárhelyi művészeti iskolának
egy nagyszerű igazgatója, egy zsidó ember,
Izsák Márton nevű szobrász, valami oknál
fogva nemcsak apámat segítette távolról,
kiszegítette néhány fenyegető probléma-
ból, hanem engem is ajánlott, pátyolgatott.
Egyszer félrehívott, és azt mondta, hogy te
mint papfiú, nem fogsz felkerülni a főisko-
lára. Neked mindenből kitűnőnek kell len-
ned, akkor felvételi nélkül beiratkozhat-
sz

a főiskolára. Ha ő nincs, nem is sikerült
volna, mert egyik tárgyból 9-esem volt,
így engem már nem vettek volna fel. Izsák
Marci áthúzta a 9-est, és beírt oda egy 10-
est. Máskülönbem nem kerültem volna föl
a kolozsvári főiskolára.

▶ Hogy dőlt el, hogy szobrásznak vagy fes- tőnek tanulsz-e tovább?

Kolozsváron a szobrászat, grafika, textil
együtt voltak, és ott működött egyúttal
a konzervatórium és a színészképző is.
Együtt hallgattuk a legfontosabb tárgya-
kat, például a marxizmust... Akkortáiban
meglehetősen éles volt az osztályharc. Az
én szegény Irénke húgomat, aki elsőéves
magyar szakos egyetemista volt 56-ban
Kolozsváron, és nagyon eleven, tehetsé-
ges és vezérnek számító egyéniség, letar-
tóztatták és 10 évre ítelték, mert elszavalt
egy verset a Házsongárdi Temetőben Apá-
czai-Csere János sírjánál, aminek az volt
a címe: Egy szó a zsarnokságról. Eltűnt,
néhány év múlva sikerült egy lapot írnia,
hogy Szamosújváron, ami a legsúlyosabb
politikai börtön volt, ott raboskodik. Azt
hiszem, 7 év után szabadlábra engedték.
Hárman voltunk testvérek. Két húgom
volt. A kisebbik húgom is magyar irodal-
om szakot végzett, ő is tanár lett, most
Sepsiszentgyörgyön él. Állandó fenyege-
tettségben volt az apám. Még az érettsé-
gi környékén Vásárhelyen a Securitáté
engem is rendszeresen behívott kihallga-
tásra, ami állandó feszültséget jelentett.
Közben mindenféle rémhírek terjedtek,
hogy így megverik, úgy megverik. Velem
nem történt semmi ilyen, legfeljebb anyyi,
hogy reggel 8-ra meg kellett jelenjek, és
este 6 órakor azt mondták, mehetek haza.
Közben ültem egy folyosón, és kész.
Elkalandoztam a kérdéstől. Hogy is fejez-
te ki magát Michelangelo? Mi a festészet?
Hívgerű asszonyi dolog. Ha megnézed a
festményeit, azok is mind szobrok. A Six-
tus-kápolna figurái szobrok. Be is vallja.
Már Marosvásárhelyen a Művészeti Kö-
zépiskolában szobrász szerettem volna
mindig lenni, de valahogy úgy intéződött a
dolog, hogy festő szakra kerültem főisko-
lára is, és már nem nagyon lehetett szakot
váltogatni. De örültem, hogy mint osztály-

▼ Kós Károly, bronz kisplasztika [1985].
Fotó: Alapfy László

idegent, egyáltalában felvesznek. Ez va-
lami különleges kivétel volt annak idején.
De az ember tanuljon meg jól rajzolni!

▶ Többfelé is tanítottál a főiskola után. Merre indultál?

Egy román gimnáziumban tanítottam,
Avasfelsőfalun, ami Máramarossziget és
Szatmárnémeti között kb. félúton he-
lyezkedik el, közel a határhoz. Egy cso-
dálatos vidék, csodálatos emberekkel.
Kitűnő, a legfinomabb turci pálinkát ők
főzték. Ez a Turc ott volt épp a szomszéd
faluban, ez a híres szatmári pálinkának
a lehető legjobb formája. Pálinkázás köz-
ben nagyon jól összejöttem mindenkivel.
Az a megfigyelő securitátés tiszt, aki az-
zal volt megbízva, hogy engem figyeljen,
jól berúgott, és elmondta, hogy: én va-
gyok a megfigyelőd, tőlem azt csinálj,
amit akarsz. Nem is volt román..., talán
orosz vagy más szláv volt.

▲ Kollektívbe lépés pillanata (1954). Fotó: Fűzes András

› Hol találkoztatok a feleségeddel, Jékely Adrienn-nel, Ádival?

A főiskola után történt, és teljesen véletlenül ismerkedtünk meg az utcán. Akkor engem elhelyeztek egy román vidékre, Avasfelsőfaluba, ahol jól megtanultam románul. Volt egy nagynéném, aki Marosvásárhelyen olyan helyen dolgozott és addig ügyeskedett, amíg közelebb helyeztek egy Szászrégen nevű kisvárosba. Volt ott egy elemi fokú művészeti iskola, ahol a gyerekekkel rajzolni-festeni tanultunk. Sok időm volt, csak délután tanítottam, tudtam festeni, meg jönni-menni. Jutalomból, órák végén még megrajzoltam az osztálygyerekeinek portréit is. Még főiskolás koromban elkezdtem festeni egy diplomamunkát. Már majdnem kész voltam vele, mikor kaptunk egy felhívást, hogy ilyen és ilyen témájú képekkel pályázni lehet Bukarestbe. Én pont egy olyan témájú képet festettem: építőmunkásokat, ahogy dolgoztak, ahogy ott állt kettő közepén, és nem csinált semmit, de körülöttük szerzők meg háttérben az építkezés... Egy tanársegédem mondta, hogy küldjem be, van még két hónap, hogy újat fessek. És én beküldtem. Festettem egy másik képet, lediplomáztam, kikerültem az Avasba, el is feledkeztem az egész dologról. Egyszer csak kapok a postáról egy csekket 14 000 lejről, amikor egy tanárembernek 800-as

fizetése volt, hogy megvették a képet Bukarestben. Kiváltottam ezt a pénzt, és azonnal vettem egy motorkerékpárt, mert régóta vágyódtam rá. Akkor jelentek meg a cseh Jawa motorok. Itt Magyarországon nem lehetett kapni ezt a típust: egy 250 cm³-es Ogar Jawának nevezett motorkerékpár volt, gyönyörű, meggyvörös. Tehát Ádival Szászrégenben ismerkedtünk meg. Volt nekem egy nagyszerű magyar tanárnőm a kollégiumból, Osváth Sárának hívták, aki, ha csak lehetett, minden jelentős magyar emberrel elkezdett levelezni: íróval, művésszel. Szenvedélyes levélíró volt. Többek között Áprilyval is levelezett, aki itt, Visegrádon lakott. Ez a levelezés olyan hatással volt Lajos bácsira – amúgy is haza akart menni Parajdra, ahol gyerekeskedett –, hogy írt Sárának, hogy Parajd felé utaztában le fog szállni Szászrégenben, és meglátogatja őket az unokájával, Jékely Adrienn-nel. Sárka mindig meghívott vacsorára, boldog volt, hogy ott vagyok, kiderült aztán, hogy tetszettem is neki, egyszer bevallotta... Magyarégenben éppen baktattam le hozzájuk, egyszer csak látom, hogy a járda másik oldalán egy nagyon tekintélyes, szürke kabátos, kalapos, nagyon ismerős arcú férfiú baktat egy 16-17 éves forma gyönyörű lánnyal, akinek vastag szőke copfjai voltak. Nézttem, hogy milyen gyö-

nyörű ez a lány, amikor megszólított, hogy keresi Osváth Sárát. Persze lekísértem oda őket, akkor ott tartottak vacsorára. Ádival ott ismerkedtünk meg, akinek egy álma volt: eljutni Parajdra, ahol a nagyapja főlt, és felmenni Rapsonné várához. Olvasta a nagyapja versét, olvasott a várról, meg volt győződve róla, hogy az valami tündérpalota. Persze fölajánlottam Ádinak, hogy elviszem oda. 2-3 évre rá házasság lett a vége. Apám összeeskettett minket, az egyházi esküvő megvolt, de hát engedélyt kellett kérni a nagy román nemzetgyűléstől, hogy én itt Magyarországon megnősülhessek. Arra másfél évet kellett várni persze. Úgy engedélyezték, hogy Ádi jön le Vásárhelyre. Boldogok lettünk volna ezzel, de ennek két akadálya is volt: egyrészt nekem nem volt hivatalos lakásom, másrészt pedig hát Románia akkor nem szívesen fogadott be magyar állampolgárokat. 1966-ban át tudtam jönni. Aztán végül is hivatalosan itt házasodtunk össze.

› Hogyan ismerkedtél meg Makovecz Imrével?

Áttelepülésem után nyári táborok voltak – a Népművelési Intézet szervezésében – Tokajban. Én ott tanárként szerepeltem éveken keresztül, vezettem a fafaragókat, és Imrét meghívták előadást tartani. És Imre a maga jellegzetes, akkor még

◀ Érem, Bethlen Gábor portréja (1982). Fotó: Alapfy László

jellegzetesebb stílusában isteni előadást tartott, nagyon megtetszett. Persze utána ott a pincékben nagy vacsora, ivászat volt... Imre ugyan nem ivott, de rengeteg cigarettázott. Kiderült, hogy majdnem szomszédok vagyunk. Én akkor a Körtéren laktam a Moziházban. Aztán sokszor meghívtak magukhoz. Ott ismertem meg Csete Gyurkát. Aztán kiderült, hogy Imre a Pilisi Erdőgazdaság építésmérnökeként működik. Hát mondtam, hogy én is itt vagyok kint, úgyhogy meglátogattam jó néhányszor. Táborokat szerveztek ott fent a hegyen fafaragóknak, textileseknek, iparművészeknek, előadásokat tartott ő is, én is. Nagyon összebarkáztunk. Akkor még Csete Gyurka is itt volt, aztán Imre Csetével valahogy összeveszett.

Az országban 11 helyszínen szerveztem népművészeti fafaragó táborokat. Aztán ebből szerveződött lassan az, hogy országos népművészeti kiállítást szerveztünk Bánszky Pál segítségével. A rendszerváltás után Makovecz igazgatónak akart kineveztetni a Népművelési Intézetben. Alig tudtam megmenekülni, úgyhogy csak igazgatóhelyettes lettem.

› Mi volt az első közös munkátok Imrével?

A Sárospataki Művelődési Ház. Azt nagyon komolyan vette. Emlékszem, hogy előtte sokat beszélgettünk a honfoglalás kor művészetéről, mindenféle könyveket cserélgettünk. Ő ezt az épületet egy avar kori szíjfény rajzára tervezte. Mondta, hogy hát ő oda szeretne két szobrot csináltatni. Mondom: Imre, mégis milyen szoborra gondolsz? Rám nézett a jellegzetes tekintetével: Milyen szobor? Olyan szobrokat akarok, hogy ha valaki közöttük átmegy, más emberként lépjen be. Ja, mondom, akkor már tudom. Persze egy csomó vázlatot csináltam. Gondoltam, válasszon. Jött és: Nem! Nem! Aztán elkészítettem azokat az angyalokat, azok már tetszettek neki. Itt farragtam az udvaron a nagy figurákat. Aztán jó pár templomba még készítettem szobrokat: Paks, Siófok, Győr... Imrével mindig jókat beszélgettünk, nem rúgott be sosem, néha megittunk egy-egy pár pohár bort, nagyon határozott véleményei voltak, és nagyon jól, kitűnően rajzolt.

› Tudom, hogy Kő Pál is gyakran járt ki hozzád. Vele is Makoveczen keresztül ismerkedtél meg?

Lujossal mi sógorok voltunk. Nagy bulik voltak, ittunk is, be kell valljam. Hoztam korsóval a borokat, Lujos is hozott. Szoktunk Iván is itt volt, de senki sem tudott úgy illeszkedni a társaságba, mint Lujos, mert ő parasztyerek volt. Maczky Leventének hívták Kő Pált, de ezen a néven nem vették volna fel a főiskolára annak idején, úgyhogy ő felvett egy kitalált nevet, és csak az anyját vallotta be. Talán még el is vált az anyja-apja, hogy hivatalosan se akadályozza a Maczky név, a Maczky tekintetes úr, aki mindig lóháton járt. Gyönyörű lovai voltak. Lujos nagyon szeretett énekelni, én is tudtam népdalokat. Hajnalig ittunk és énekeltünk ketten.

› Alapvetően természetelvű, figurális művész vagy. Nálad nem válik el a szobrászat a festészetől. Mit gondolsz az absztrakt művészetéről?

Más embert, gondolkodást, más érzelmi életet kíván az, amit absztrakciónak neveznek. Ráadásul ez egy nemzetközi nyelv volt. Nem lehetett akármilyen absztrakt valaki. Azt a folyamatot, amit mondjuk Párizsban az elődök kitaláltak, végigcsináltak: hogy mint Picasso, aki fantasztikusan rajzolt, eljutott egy olyan absztrakcióig, amit ismerünk, de a természetábrázolás során jutott el! Az utána lévők, már Braque például, eleve egy absztrahából indult ki. Akkor már egy külön gondolkodás, egy külön felület volt, már egy külön felületekben, színeket, kockákban gondolkodó szellem kellett. Én ebbe gyakorlatilag sosem tudtam beleélni magam. Ez egy más nyelv, egy más irányba visz. Fantasztikus lehetőség van benne, ha az ember jó művel találkozik, elkezd nézni, és arra gondol, hogy az egyensúly, a színek hogyan hatnak rá. Amikor már más szemmel, más lélekkel figyeli a dolgokat, és mögötte nem az életjelenséget keresi, hanem valóban azt a hatást, amit egyébként, ha nézel egy erdőt, egy fát, akkor is hatással van az emberre. Végül is ebben természetet jelenít meg a maga eszközeivel. Én nagyon élveztem és élvez-

Minden művész mögött keres egy kézművest!

› Családotban sokan alkottak a művészet különböző területein. Talán ez is egyfajta absztrakció, ahogy az irodalom, a színművészet, a kézművesség tovább él akár a festészetben, a szobrászatban, és mindig jön valaki, aki egyiket-másikat továbbviszi. Minden művész mögött keres egy kézművest! Akiket én kereshetek, ezek csizmadiák voltak Marosvásárhelyen a 19. század elejétől. Sőt a híres vásárhelyi csizmadia céhmestere volt egy Dabóczy, aki a millenniumi kiállításon aranyérmet nyert egy pár

▶ Férfiarckép (60-as évek vége). Fotó: Alapfy László ▶

FOR THE INAUGURATION OF LÁSZLÓ PÉTERFY'S CHARLES I SCULPTURE

The work of Kossuth Prize-winning sculptor László Péterfy was inaugurated in Visegrád in July 2023, on the occasion of the 700th anniversary of the royal seat. In the words of András Füzes, "Each of the master's sculptures radiates the beauty of God, which is there in everything. László Péterfy's works open the door to the secret of transcendence in a manner that dispels uncertainty and abstraction, hinting at no more than what is readily recognised from this side of reality. His figural compositions testify authentically to the duty of art by allowing us to peek behind the veils of sculpture and matter, while walking the fine line between becoming too literal or too abstruse."

▼ Esküvői pár (70-es évek). Fotó: Alapfy László

csizmájával. És hát feltehetően az a többlet-szépérvék, ami a családban kialakult, az ezeknek a csizmadiáknak volt köszönhető, akiknek azért meg kellett formálniuk annak idején azt a lábbelit.

Mikor áttelepüdtem, akkor Dabóczy Mihály műtermében tudtam dolgozni, aki édesanyám testvére és az előbb említett csizmadiamester unokája volt. Nagy szerencsém volt, mert a Várbazár annak idején szobrászműtermek sora volt: Vigh Tamás volt az egyik szomszédom, Varga Imre a másik szomszédom. Különösen Vigh Tamást szerettem nagyon. Ő aztán kiköltözött Visegrádra. Most is fel tudom idézni, ahogy tervezte a szobrait: milyen fantasztikus előkészülettel, milyen fantasztikus tanulmányosorral, sorozattal, rajz- és különböző plasztikai megoldásokkal kereste a végső megoldást a szobraihoz.

Visegrádon, a Duna-parton áll Vigh Tamás millenniumi emlékműve, az Életfa. Hasonlóan nagy kötömbökből épül fel, mint amilyenekkel te is birkóztál a Völgyben. Dolgoztál együtt Vigh Tamással?

A szomszédban dolgoztam, és ha csak lehetett, ott voltam a műtermében, de közösen nem dolgoztunk. Varga Imre

egyszer rám bízta egy szobrát. Ő nagyvonalú volt, és nem sokat törődött ezzel, úgyhogy az egyik szobrának, valami kérészlánynak félig-meddig én vagyok a készítője, már nem tudom, hová került, egy parkban lett elhelyezve.

Mindig csodáltam Vigh Tamást, ő volt a szememben az az ember, aki olyan komolyan veszi a művészetet, mint a csillagászatot. Mert ő szenvedélyes csillagász is volt. Látszó volt, komoly felszerelése, és Visegrádon, fenn a kertje végében volt egy fatorony, ahol éjszakákon vizsgálta a bolygókat, és jegyezte, hogy melyik milyen irányba mozog el.

Vigh Tamást tartom emberileg és művészileg is a legtöbbre, de Lujost is. Lujosban az volt a csoda, hogy ő ezt játszva csinálta, röhögve, könnyedén, kapásból, villámgyorsan. Valóban östehetség volt.

De faragtunk együtt itt az Áprily-völgyben Melocccóval is. Jó pár évig együtt dolgoztunk. Nekem már kész volt a gipszem, azt kellett köbe faragnom, ő meg hozott egy nagy kötömböt, és elkezdett a közepén valamit faricskálni. Mondom, milyen szobrot? Hát, nem tudom, azt mondja. És egyszer kezdett kibontakozni egy fej abból a nagy köből. És megfaragta gyönyörűen. Komoly intellektus. Anyira felette volt szellemileg a szobrászkollégáknak. Most is.

> Nemzetközi szinten is van példaképed?

Persze! A francia szobrászok. De az angolok is. Moore például. Hát az felülmúlhatatlan. Különösen, amikor megtudtam, hogyan faragja a szobrait. Sétál a tengerparton, talál egy kavicsot, megforgatja, nem tetszik, felvesz egy másik kavicsot, na, ez jó lesz. Hazaviszi, tízszerezre felnagyíttatja a munkásaival. Na, akkor ebből csináljatok egy ekkorát, és a végén egy kicsit belefარag. És ott van a Henry Moore csodálatos szobra. Ezek tengerparti kavicsok. Ez az igazi háttere a dolgainak.

> És a festők közül?

Elsősorban a nagybányaiak. De Guttuso olasz festő is. De hát nem tudtam szabadulni sosem a Marosvásárhelyi Képtár gyönyörű gyűjteményében látott képektől. Ezek mindig elbűvöltek. Volt ott egy

Munkácsy! És hát a falumból Káli Dénes, aki pap volt, de emellett egy tehetséges autodidakta festő is. Az ő képei erősen ösztönöztek. És Karsai Zsigmond, aki szintén az ő hatására kezdett megtanulni festeni, és aki aztán szintén a Népművelési Intézetbe került. Együtt jártuk az országot, amatőr festőiskolákat, képzőművészeket látogatva.

Időközben, egy óra elteltével befejeztük a festést. Nagyon meleg volt már, és harangoztak is. Erzsébet már kezdi melegíteni a levest. Még ránéz az akvarellemre. – Mosd ki az ecsetet jobban, és most vedd el a sárgát! Az előtérben vannak a legerőteljesebb tónusok és a legerőteljesebb színek. Ahogy távolodsz a térben, a képen úgy világosodnak, és úgy válnak mindinkább a kék fele el. Így is van, mert ha festesz és teljesen hunyorítasz, és úgy nézed a tájat, akkor ezek erőteljesen, fokozottan jelennek meg...

▲ Wekerle Sándor szobra (2008). Fotó: Alapfy László

PÉTERFY LÁSZLÓ I. KÁROLY SZOBRÁNAK AVATÁSÁRA

Szöveg: Füzes András

▲ I. Károly szobra, kiállításmegnyitó. Fotó: Bánk Erik

A Visegrád és Dunabogdány közötti erdőt járva gyakran találkozhatunk Péterfy Lászlóval, amint éppen gombászik, fákat rajzol vagy állatok elhullajtott csontjait gyűjti, melyeket felhasználva a természet látszólag rendezetlen elemeiből új rendet teremt: antropomorf vagy zoomorf formák alakítva új, sosem látott, de a természetbe belerajzolt kincseket hoz felszínre. Vagy csak egyszerűen az unokái számára farag belőlük játékokat.

Péterfy László egy szélvédett, napsütötte, fák, virágok és madarak által gazdagon lakott mesebeli helyen él az Áprily-völgyben, ahol a hely névadója – feleségének nagyapja – tette le az alapokat, melyhez 1966-ban, mikor a lelkészcsaládból származó mester áttelepült Erdélyből, magával hozta a Székelyföld szellemét és természetességét, amely alapvetően meghatározza az életét, gondolkodását, művészetét, emberekhez való viszonyát.

Bármikor meglátogatom, elmondhatatlan vendégszeretettel fogad. Történetiben meglevenednek a régmúlt emlékei, számomra is valósággá lesznek. Éppen ez a valóságlátás, ez a természetesség az, amely meghatározza művészetét. Elsősorban festőművész, amit szinte feledtetett gazdag szobrászi tevékenysége. Pedig a műterme tele van olajképeivel, akvarelleivel, grafikáival, melyek olyan biztos rajztudásról, látásmódról árulkodnak, ami keveseknek adatik meg.

Magyarországra települése után addigi pedagógusi és festészeti tevékenységét fokozatosan a szobrászat váltotta fel. Budapesten nagybátyja, Dabóczy Mihály szobrászművész műhelyében kezdett dolgozni, ám ezt a váltást teljesen természetesen élte meg. Saját maga így vall erről: „A kő és a fa, melyekből szobrokat formáltam, nem a felfedezés, hanem a visszatalálás izgalmát hozta. Gyermekekorom, melyet Nyárádselyén, a hajdani Marosszék hegyekkel zárt falujában éltem, hamarabb ismertem meg a bicskával, mint a ceruzával.”

Az 1970-es évektől a népi mesterségeket támogató és újraélesztő mozgalom egyik fontos szervezője, Makovecz Imrével a budai Várban szervezett mesterségek ünnepének kezdeményezője, valamint a Velemi

Faragóház alapítója, ahol meghonosította az erdélyi gyökerű kalákaszellemet. Népművészeti faragó táborokat szervezett és vezetett, melyek alkotásait Visegrád a mai napig is őrzi a Mogyoróhegyen. (Babuka, játszótéri hinta, sasfa.)

Makovecz Imre alkotótársa. Számos különleges mű őrzi szellemüket. Egyik nagy erejű közös munkájuk a Tabánban – engedély nélkül – felállított emlékmű azok emlékére, akik nem haltak meg, de akiknek az életét tönkretették 1944-et követően. A Csodaszarvas és Égberagadás szobrai gazdagítják a Sárospataki Művelődési Ház előtti teret, feltámadt Krisztus-szobrai még magasabbra emelik a tekintetünket a síófoki és paksi templomban. A győri bencés gimnázium tetőterébe pedig Wim Wenders angyalai néznek be az ablakon.

Ákár a kolozsvári, a kibédi Bethlen Gábor erdélyi fejedelemről készült szobrait, akár a Budapesten álló Kós Károly- vagy Wekerle Sándor-szobrokat, vagy az 56-os emlékműveit tekintjük, alkotásaiban az alakok, a formák érezhetően engedelmeskednek a szellem erejének: a fejedelem, a miniszterelnök, a polihistor megformálása, akár a gyökerek – melyekből új élet sarjad – szétfeszítik az anyagot. A Wekerle-telepi Kós Károly-szobor leeresztett, de erőteljes kézfeje megrendíthetetlen alkotószellemet idéz, kifejezi egyszerű alakjának mérhetetlen gazdagságát, erejét. Az itt felállított I. Károly-szobor is határozott, nemes fejtartásával azt a méltóságot és szolgálatot fejezi ki, mellyel Makovecz Imre és barátja, Péterfy László munkáikkal Visegrádot is gazdagították. A mester mindegyik szobra titkot őrzi: az Isten szépségét, mely ott van mindenben. Péterfy László alkotásai kaput nyitnak a titok, a transzcendens felé, de úgy, hogy nem hagyja az embert bizonytalanságban, nem bújik az absztrakció mögé, többet sejtetve, mint amennyi felismerhető a valóság ezen oldaláról. Figurális kompozíciói hitelesen tanúskodnak a művészet feladatáról: egy pillanatra hagy bennünket a szobor, az anyag mögé látni, de semmit sem ad készen, vagy helyez érthetetlen távolságba.

Péterfy László egész élete ösztönösen a művészet megtartására összpontosul. Gyökerei, családja révén a művészet minden területéből képes meríteni, és az élményt átforgatva mindenki számára továbbadni. Két évtizeden át az erdélyi temetőket járta, gyűjtötte a sírjeleket, és rájött, hogy azok pont olyanok, mint a kapuk díszítményei. Ami nem is csoda, hiszen mind a kettő bejárat... Életének, művészetének, a népművészetet újra fellelkesítő kezdeményezéseinek, gyűjtőútjainak jelentőségét Makovecz Imre így fogalmazta meg 1983-ban: „Fel kell tárnunk a nemzeti kultúra történelmi forrásait, egy új közösségi kultúra ösképeit, ahogyan Bartók, Kodály, Bárdos, Ádám és mások tették a zenében, ahogy Orbán Balázs, Malonyay, Huszka, Pap Gábor, Péterfy tették a néprajz területén. Ahogyan zenei ösnyelvünk beépült az emberiség szellemi életébe mind a zeneművek, mind a szolfézs által, úgy a tárgyi parasztművészet ösnyelvét is új metanyelvűvé kell fejleszteni az építészet területén is.”

A kibédi mellszobor avatásán a református lelkész hangsúlyozta Jézus szavait János evangéliumból, a kenyérszaporítás csodálatos történetéből: „Szedjétek össze a megmaradt darabokat, hogy semmi el ne vesszen”. Ahogy az előbbi Makovecz-idézetből is kitűnik, Péterfy László egész életét átszövi ez a gondolat: a modernizmus jelentésvessztett fragmentumaiból újra és újra összerakni a nagy Egészt, a kerek világot.

A szobor létrejöttében a Kossuth-díjas művészen kívül hálás köszönet illeti: Szaka Vivien szobrászt, Szabó Csaba bronzöntő mestert és kollégáit, a Szentendrei Szoboröntőde munkatársait, Pap Lajos kőfaragó mestert, és az információs plakettért Kacsán György grafikust. Köszönet a szobor zsűrijében részt vevő Kossuth- és Munkácsy-díjas művészeknek: Farkas Ádám szobrászművésznek, a Nemzet Művészeinek, Szok Iván festő- és szobrászművésznek, Rieger Tibor szobrászművésznek, Mihály Gábor szobrászművésznek, és külön köszönet Buzás Gergely régésznek, a Mátyás Király Múzeum igazgatójának.

A BUDAVÁRI PALOTA FELÚJÍTÁSI MUNKÁIRÓL

A BUDAVÁRI PALOTA FELÚJÍTÁSI MUNKÁIRÓL — INTERJÚ GUTOWSKI ROBERTTEL

Szöveg: **Dévényi Sándor, Erhardt Gábor**
Látványtervek: **Robert Gutowski Architects**

> A Budavári Palota átépítése a '60-as, '70-es években a „múltat végképp eltörölni” politikai szándék jegyében történt. E szándék kiegészült a kor egyszerűsítő, a historizmus építészetét értéktelennek tartó építészeti gondolkodásmódjával. Mi ad ma aktualitást a rekonstrukciónak? Pontosabb, ha azt mondjuk, minden nappal egyre fontosabbá válik az egykori Budavári Királyi Palota rekonstrukciója, hiszen az épületegyüttes újjászülése csak évtizedes időtávban valósulhat meg. Hosszú út áll előttünk, a manál messzebbre kell tekintenünk. És az is igaz, hogy a berlini fal leomlása váratlanul, és ezért felkészületlenül ért bennünket. Mire felocsúdtunk, már régen megkezdhattuk volna a munkákat.

A háború utáni megszállás nem csupán egy hosszú időszak a történelemlapok lapjain. Az emberi sorsokban, kapcsolatainkban véghezvitt pusztítása mind a mai napig súlyosan kihat. Az idegen elnyomás közösségeket bomlasztott és templomokat bontott. Ráadásul a Hauszmann Alajos által tervezett és felépített festői állapot elbontását nem értelmezhetjük csupán a 20. század tükrében. A palota Rákosi és Kádár alatti átépítése egy közel ezeréves hagyományt tört derékba, sebet ütve a közösségünket összefogó belső erőn, az önbizalmunkon és a fizikai örökségünkön. Szerencsések vagyunk, mert mi építhetünk, és ahogyan a beregi árvíz után segítséget nyújtottunk, úgy tartozunk azok felé is, akiknek több szenvedés jutott. Ne feledjük, olyan emberek küzdöttek a korszak elnyomása ellen, akik '56-ban végül az életüket is odaadták a mi jelenünkért.

Sorsunk ellentmondásokkal teli, és úgy tűnik, hogy az emberi fájdalommal szembenézni sokkal nehezebb, mint egy ház múltját feltárni. Az építéstörténetet mégsem függetleníthetjük a történelemtől. Szembe kell ugyanis néznünk a végérvényes mulasztásokkal. A tudomány eszközeivel képesek vagyunk összegyűjteni az épületre vonatkozó információkat, ezeket dokumentálni és

Ahogy az a korábbi híradásokban szerepelt, a Budavári Palota helyreállításának tervezését Gutowski Robert vezeti. Az északi épületrész felállványozott látványa sejteti, hogy a rekonstrukciós munka nagy tempóban folyik. A tervezési folyamatról, annak érdekességeiről, tanulságairól kérdeztük a tervezőt. Az interjú a 2022 decemberében az internetes felületünkön megjelent beszélgetés újraközlése, amelyet a palota tervezési módszertanáról szóló cikkünk bevezetőjének szánunk. Terveink szerint a tervezés menetéről a későbbiekben is hírt adunk.

rendszerezni tudjuk, hogy majd az egész az átnyújthassuk a közösségnek. Így az épület megismerése révén szembenézünk egy korral, értelmezzük és értékeljük, majd letesszük a terheket. Ez a dramaturgia a közösség megújulásának is lehetősége, ha jól csináljuk.

> Volt a tervezés előtti időszakból személyes kapcsolatot az épülettel?

A várbarlangban még az egyetemi zenekarunkkal játszottunk, a múzeumokon túl talán ennyi a fiatalkori személyes kapcsolat a palotával. Később Jackie Orszaczk koncertjére zárandokoltunk el, amelyet az Oroszlános udvarban tartottak. Mostanában gyakran hallgatom újra a 100% című lemezét. Ez az album is üzen, hogy fontos, amit csinálunk. Jómagam is már abba a generációba tartozom tehát, amely egyértelműen a közösségi amnézia áldozata.

> A külső szemlélők számára a tervező kiválasztása nem látványos folyamat, ami a kiemelt státusz miatt érthető. Nyilván vannak, akik nyilvános tervpályázatot várnának el a tervező kiválasztására. Járható út lenne ez szerinted?

Minden építészeti megbízás a bizalmon alapul, amelynek egyik megnyilvánulása lehet a tervpályázat. A mi irodánk Helsinki, Vilnius, Jekatyerinburg, Milánó és Sencsen kulturális életében kiemelten fontos építészeti tervpályázatokon is ért már el sikereket; van tapasztalatunk, ha versenyhelyzetről van szó. A Budavári Palota olyannyira összetett kihívás, hogy egy ötletpályázattal csupán a fel-

szín szintjéig, és ebből fakadóan valószínűleg eredménytelenségre juthatnánk. Jelen esetben, úgy látom, évekig tartó levéltári kutatások után egy hosszú tervezési időszak adhat kellőképpen elmélyült válaszokat.

> Az emberek többsége nem ismeri a Budavári Palota jelenlegi állapotát, azt hiszi, hogy abban minden több száz éves barokk csoda, amelyben egykor királyok laktak. Te hogyan látod az épület jelenlegi identitását? Mennyire volt elkeserítő a jelenlegi állapot funkcionálisan, esztétikailag, műszakilag vagy szellemileg?

Az épületegyüttes műszaki állapota valóban kritikus, azonban a jelenlegi felhasználás annyiban mégis bátorító, hogy a Budavári Palota nemzetünk legelesebb értékeit rejt. Nem csupán a fizikai örökséget értem ez alatt, hanem a könyvtár és a múzeumok tevékenységét is; ugyanakkor a mai építészeti megjelenés elrejt, súlyos lepelként takarja a múltat.

Az első megrendelői egyeztetések egyike után, amikor éppen indultam vissza az irodánkba, a Döbrentei téren megszólított egy spanyol házaspár, akik a „királyi épületet” keresték. A hegy lábánál állva számukra a palota takarásban volt, ezért nem láthatták pontosan, hová tartanak a térkép alapján. Eligazítottam őket, de hirtelen zavaromban elfelejtettem szólni, hogy más élmény vár rájuk, mint Madridban, Koppenhágában vagy Prágában. Később mindezt a turisztikai közvélemény-kutatások is alátámasztották: bár az épület kívülről kicsit olyan, mint Bécs-

ben, belül azonban üresnek hat. Az európai országokból érkező vendégeink azért gondolhatják mindezt, mert a Budavári Palota mai állapota nincs harmóniában a hely történelmi valóságával, és ez a kívülállók számára is érzékelhető. Van át-fedés, de nincs egyensúly. Olyan, mintha a formaillesztő gyerekjáték kör alakú helyére egy négyzetet próbálnánk elhelyezni. Paradox állapot, hiszen a műkincsek felbecsülhetetlen értéket képviselnek, a középkor feltárt rétegei a múltból való tudásunkat gazdagítják; a lényeg mégis hiányzik: a lelket kiölték a házból.

► **A jelenlegi épületet sokan a hazai műemlékvédelem II. világháború utáni egyik nagy eredményeként értékelik. Nektek mi volt a tapasztalatotok? Milyen folyamatok vezettek a mai állapotokhoz?**

A háború utáni építéstörténetet is kiemelten fontosnak tartjuk. Azt gondolhatnánk, hogy a háborús sérülések utáni bontások és átépítések egy nagy volumenű, lendületes építkezés részeként valósultak meg. Valójában négy évtizednyi lassú, a hauszmanni épületrészek helyén megépített új szerkezetek többszöri visszabontásával, majd újraépítésével terhelt résztörténetek tárulnak elénk.

Bevallom, a kutatásaink kezdetén határozott várakozásaim, szinte elvárásaim voltak. Végül teljesen mást kaptunk: vártam, hogy tetten érzjük a műemlékvédelmi gondolkodást, hiszen az '56-os megtorlások után építészünk jelentős része a műemléki munkák világába menekült, ahol még át lehetett menteni a hitelességet és a szakmai következetességet.

Úgy tűnik, a palota esetében mindez téves előfeltevés volt. A múlt tudományos feldolgozásának csupán marginális nyomait találtuk, és itt most természetesen a hauszmanni palota felépítményéről beszélek, nem a régészeti kutatásokról. Szerettük volna részleteiben feltárni az ötvenes és hatvanas évek politikai és tervezői döntéseit is. Bár a mechanizmusok körülírhatók, az elmúlt időszak intenzív kutatásai alapján egyelőre a konkrét elhatározásokból keveset látunk: mintha nem is lettek volna. Történéseink azt mondják, ez a korszak ilyen volt. A munkatáborokba is úgy vitték el az embereket, hogy arról nem készítettek feljegyzést, a hozzátartozókat és a családot sem értesítették. A palota sorsa mintha ehhez hasonlítana: a keményebb döntések nincsenek dokumen-

tálva. Az igazi támpontot az építészeti és a szakági tervek jelentik, mivel ezek a diagnosztikai kutatásokkal összevetve jól kronologizálhatók, rendszerezhetők. Tudásunk legjavát a fennmaradt nagyszámú tervnek köszönhetjük.

► **Ez a folyamat nyilván törvényszerűen löki az embert az elpusztított értékek túlértékelése felé. Ti milyen irányba indultatok el?**

Már a munka legelején hangsúlyoztam: forró szív, hűvös fej. A nosztalgia teljes tétút a tudományos értékelésben. A műemlék- és örökségvédelem eszközeit használtuk annak vizsgálatára, hogyan alakult át a századfordulós palota a nyolcvanas évek elejére. A szakmagyakorlás hagyományai köteleznek bennünket, az épületegyüttes a törvény erejénél fogva műemlék. Az első ötlet, hogy készítsünk kárleltárt az ostrom utáni állapotról, néhány nap alatt időben eltérő pillanatképként felvett értékleltárak sorozatává forrott ki. A régmúlt értékei, a Hauszmann-értékleltár elemei és a jelen állapotot rögzítő értékleltár időbeliségükben és térben is összevethetőek. Az épület minden egykori és mai részletéről teljességre törekvően gyűjtünk információt. Az összefüggések feltárása és értelmezése érdekében az értékleltárban az elemszintű értékelést kiegészítettük a motívum, a felület, a tér és a térstruktúra szintjére is, és a pontos beavatkozásokat ezen vizsgálatok eredményei alapján határozzuk meg. Talán érzékelhető, milyen monumentális munka ez, de mi sziklára akarjuk építeni a házunkat.

► **Azaz egy érdekes, kettős értékleltár alakult ki, ami a műemlékeknél igen ritka: az egyik a meglévő elemekről, és egy másik a hauszmanni állapotról.**

Sőt, a mi terveinket egy újabb értékleltárként kezeljük. A hibrid értékleltárban kibontakozik a régmúlt, életre kelnek elpusztított értékek, és tovább élnek háború utáni kordokumentumok. Mindez persze nem mechanikus műfaj, hiszen a célunk, hogy a végeredmény harmóniát sugározzon. A módszertani előkészítés

alapján építészeti döntéseket hozunk, amelyek során az egyensúlyra törekszünk, és új hangsúlyokat hozunk létre. Értelmezünk és átértelmezünk, közben pedig mesélünk is az építőművészet nyelvén.

► **Miért esett a választás a Hauszmann-féle külső állapot visszaépítésére? Mennyire volt ez magától értetődő, vagy megrendelői igény?**

A Nemzeti Hauszmann Program a közösségi vágyak megfogalmazása és felelős megvalósítása. A tudományos kutatások nélkül is érzi az ember, hogy a Hauszmann Alajos által tervezett és megépített – ahogyan ő hívta – „Magyar Királyi Vár” integritása csak Prágáéval, Krakkóéval és a legjelesebb uralkodói rezidenciákkal mérhető össze. Az épületegyüttesnek

kétségtelenül a 19–20. század fordulója jelentette az utolsó fénykorát; mégis, a szimbolikus döntések valóságba öntése nem valami automatizált folyamat, a rekonstrukció nem képes az eredeti épületet visszahozni, hiszen az elpusztult. Csupán az épületről felhalmozott tudásunk, tervezői és kivitelezői képességeink tudnak testet ölteni.

► **Milyen alapállással fogtál a tervezéshez? Mi mozgatott: az önmegvalósítás, az alázatos rekonstrukció, vagy egy önálló út keresése?**

Először is tanulni szerettem volna, korábban nem foglalkoztam mélyrehatóan a Budavári Palotával. A közelmúlt tengerenyi publicisztikája azt sugallta számomra, hogy le vagyok maradva: mintha a teljes

szakmai közélet a palota megújítására készült volna, csak mi nem... Az iróniát félretéve, az érdeklődés és a véleményalkotás intenzitása természetes és fontos dolog, az egyik legfontosabb. Az volt az érzésem, hogy mindenkinek van egy jó ötlete, ugyanakkor a házat még senki sem kérdezte meg. Kezdetből fogva rábíztam magam a feladatra, és engedem, hogy a ház súgja meg, mi a helyes út.

► **Térjünk át a funkcionális ismertetésre! Mi az a központi gondolat, amely meghatározta a tervezési folyamatot?**

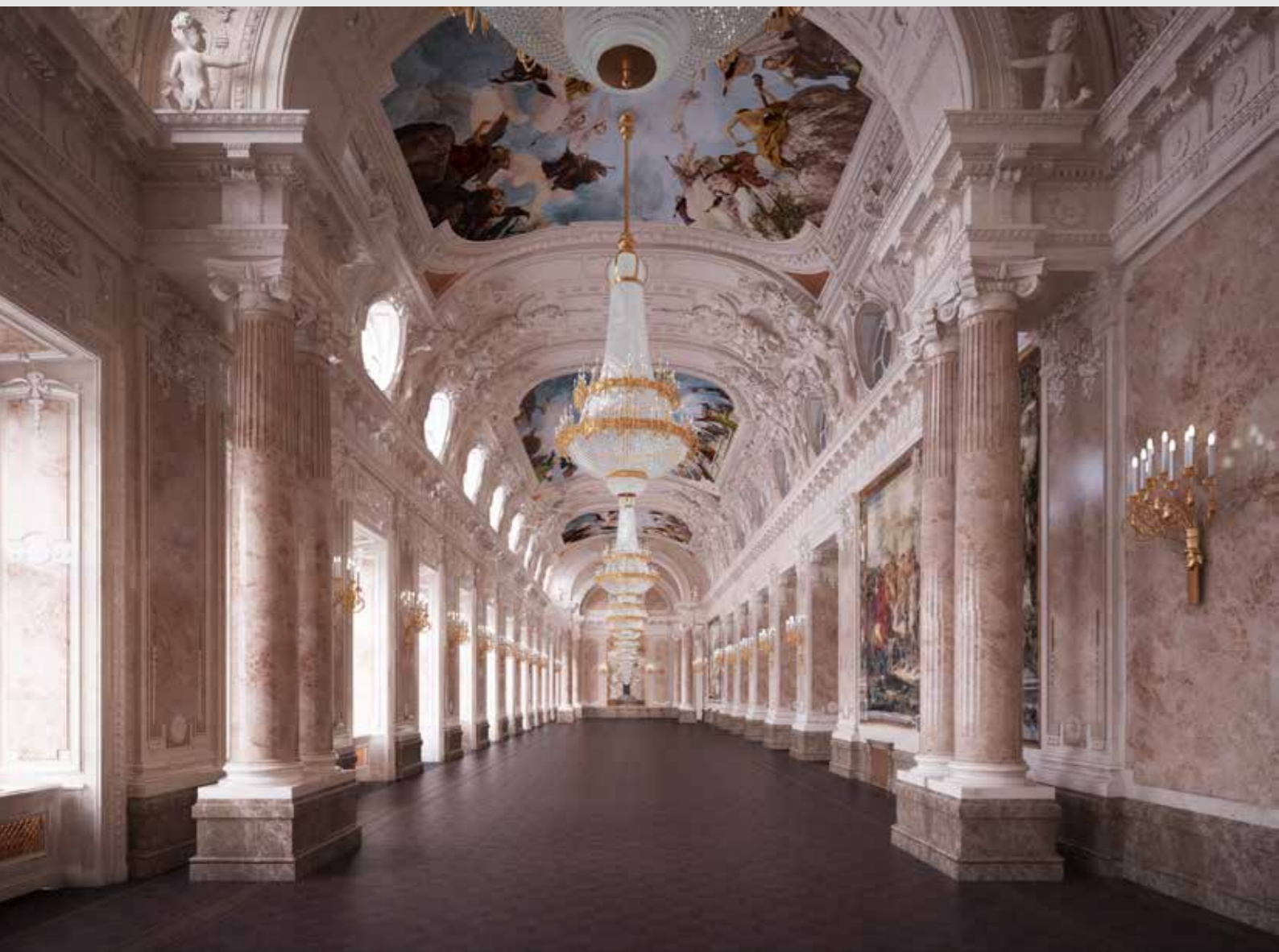
Az egykori palota fizikai, szellemi és szakrális valóságát szeretnénk megerősíteni és megosztani a közösséggel. Ha ezt a hangsúlyt következetesen szem előtt tartjuk, akkor a palota sokféle, akár ma

**ABOUT THE RENOVATION OF THE BUDA CASTLE
– AN INTERVIEW WITH ROBERT GUTOWSKI**

"[...] even though it presupposes knowledge about and respect for our past, reconstruction is very much about us in the present and in the future. How is it possible to succeed? By using natural intuition, invention and innovation [...], as Alajos Hauszmann and his predecessors did." The planning phase of the restoration of the Buda Castle is headed by Robert Gutowski. Sándor Dévényi and Gábor Erhardt asked him about the most intriguing parts of and lessons learned in the process. representation and the art of the future, about becoming the Sun as a life goal and about creating the image of the Creator.

is benne élő funkcióknak adhat otthont. Terveink szerint a teljes földszint szabadon bejárhatóvá válik, így a jövőben könnyebben kapcsolatba léphetünk az épülettel. Helyreállított történeti terek, megújuló fogadóterek, időszakos kiállítások, kávézók, ajándék- és könyvesboltok, gyerekvilág, családközpont és oktatási helyiségek, templom, művészeti galériák, gasztronómia, kapcsolódó kertek, teraszok és kilátópontok várják majd a látogatókat. Egy szinte lehetetlen vállalat is tettünk: bármilyen akadályoztatással

éljen is valaki, legyen lehetősége látogatást tenni az épületben.

Az első emelet funkciója mindig is a szépség és az elegancia volt. Ilyet ma már ritkán fogalmazunk meg. A hauszmanni térsor Európában is páratlan volt, rekonstrukciója szimbolikus döntés is, az épület önazonosságának a kulcsa. A jelenlegi felfogást, vagyis az önálló épületekre tagolt állapotot felváltja majd a holisztikus térszemlélet. Az a célunk, hogy a palota ne A, B vagy F jelű külön álló épületekből álljon,

hanem váljon újra olyan házzá, amelynek szárnyai vannak: északi szárny, krisztinavárosi szárny, vagy a jellegzetességekre utalva mondhatjuk, hogy báltermi szárny, központi kupola, oktatási-múzeumi terek.

Fontos feladatunk az intuitív közlekedési struktúrák kialakítása is. Egyszerre kell feloldódnunk és elvesznünk az épületben, és egyszerre szükséges kötött bejárési útvonalakat biztosítanunk. A palota méretei lenyűgözőek, ezért a praktikus használatához központi közösségi teret hozunk létre

a kupola alatti területen. Ugyanakkor a decentralizált megközelítést is biztosítjuk, a bejáratok sokaságát tematizálva. Az eredeti kapuk visszaállításával sokkal nyitottabb lesz az épület, ma ezeket a bejáratokat falak zárják el. A harmadik szempont orientációs kérdés: ahol megkezdjük a látogatói útvonalunkat, ugyanoda érkezünk is vissza. Ezen elvárások megvalósítása roppant összetett dolog, azonban ha egyszer kitaláltuk, akkor hosszú távon is jól működtethetővé válik a ház.

A palotaépület megújítása során elsőként az északi kapuzatot állítjuk vissza. Ez volt a fogadószárny, amelyen keresztül egykor lovas kocsival hajtottak be a belső udvarba, majd távoztak a mostani Hunyadi udvar irányába. Megteremtjük a gépjárművel történő áthajtás lehetőségét, így a jövőben ünnepi események fogadóhelyévé is válik az északi szárny. Az épület első emeletén továbbhaladva, a mai raktárcsarnok helyén rekonstruáljuk az egykori nagy tánctermet, amelyből kelet felé kilépve a „Buffet-galérián” keresztül végre újra feltárulhat a dunai panoráma. A jelen állapot abszurd, az egykori piano nobile összes ablakát gipszkarton fal vagy üvegfóliázás takarja. Szintén az első ütemben hozzuk létre azokat a publikus kiállítási tereket, amelyekben a teljes rekonstrukció időtartama alatt az aktualitásokról fogunk beszámolni, tehát hosszú távon is teret adunk a tervezési és építési folyamatok bemutatásának. Az első ütem átadásáig a Hollós kapu és az újjáépített Főörség közötti látogatóközpontban mutatjuk be a rekonstrukció részleteit, többek között makettek segítségével.

> Mi fog történni a kupolával?

Az Országház, a Szent István-bazilika és a Budavári Királyi Palota kupoláinak hármasa újra Budapest éke lesz. Rekonstruáljuk a hauszmanni kupolát, amelynek csúcsát a Szent Korona mása díszítette.

> Köztudott rólad, hogy nagyon sok egyházi megrendelésed van, így gondolom, hangsúlyos számodra a palotában egykor

állt templom kérdése is. Itt is rekonstrukcióban gondolkodtatok?

Az egykor itt állt kápolnát, bár az ostrom után a belső tere szinte ép maradt, teljesen elbontották. Egy templom szükségtelen elpusztítása semmilyen magyarázattal nem menthető fel. A templom újjáépítése a palota rekonstrukciójának funkcionális modellje is egyúttal. Az építészeti értékek újrakiépítése mindaddig hiábavaló, amíg nem tudatosítjuk, hogy az életünket ma már gyökeresen máshogy éljük, mint száz vagy több száz évvel ezelőtt. A korábbi szakrális tér barokk megjelenését rekonstruálhatjuk, ám ez könnyen üressé válhat, hiszen ma a szentmise cselekményeit a II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciójának megfelelően végezzük. Tehát a templomot a liturgia mai szabályai és előírásai szerint, az Egyházi Törvénykönyv iránymutatásával építjük újjá. A múlt és a jelen közötti látszólagos feszültséget az építészet oldja fel. Ez az a pont, amikor azt hangsúlyozom, hogy a rekonstrukció múltunk megismerésével és tiszteletével együtt is minden ízében rólunk szól, a máról és a jövőről. Hogyan lehetséges mindezt helyénvaló módon megvalósítani? Természetességgel, leleménnyel, innovációval és akár egy új ikonográfia megfogalmazásával, ahogyan ezt Hauszmann Alajos és elődei is tették.

A kápolnában turisták ezrei pihenhettek majd meg, csendre vágyva vagy a hűvösbe menekülve a nyári kánikulában, elmondva egy rövid imát. Ugyanakkor fizikai helyénél fogva az is feladatunk, hogy a templomtérben kifejezzük a Magyar Királyság mint államforma szakralitással kitüntetett részéhez fűződő kapcsolatunkat. Ez a kapcsolat étellel teli, hiszen ezeréves hagyományaiban élünk. Mária országaként ezért illő, hogy érzéseinket, kötődésünket kifejezésre juttassuk.

> Furcsa, kiszámíthatatlannak tűnő időket élünk, háborúval, gazdasági válsággal. Egy ilyen helyzetben mi lehet a palota újjáépítésének üzenete? Túlzó vállalás, vagy a nemzeti összetartozás egyik szimbólumának megerősítése?

A BUDAVÁRI KIRÁLYI PALOTA KOMPLEX REKONSTRUKCIÓJÁNAK MÓDSZERTANA

Szöveg: Gutowski Robert, Gaylhoffer-Kovács Gábor, Smohay András, Fekete J. Csaba

51

1. A MÓDSZERTAN SZEREPE ÉS CÉLJA

A komplex rekonstrukció összetett, időigényes és sok szereplő részvételét igénylő folyamatok összessége, amelynek része (többek között, de nem kizárólagosan) a rekonstrukció, az újjáépítés, a felújítás és korszerűsítés, a bővítés, a műemlékvédelmi elvek érvényre juttatása, a mérnöki és művészeti feladatok ellátása és mindezen folyamatok ügyvitele. A komplex rekonstrukció folyamatainak általános meghatározásával, a minden szereplő által használandó követelmény- és fogalomrendszerrel, valamint a hatósági előírásokon kívül szükséges vizsgálati anyagok, dokumentáció típusok meghatározásával a *Budavári Királyi Palota komplex rekonstrukciójának módszertana* célja a különböző szakterületek szempontrendszerének és munkájának összehangolása, valamint annak elősegítése, hogy a szereplők saját feladataikat pontosan megtervezhessék. A módszertan kiterjed a tudományos kutatás, a tervezés, a rekonstrukciós mintadarabgyártás és a kivitelezés folyamataira.

A módszertan elsőként a komplex rekonstrukció alapelveit foglalja össze. Az alapelvek olyan általános megfontolások, amelyek a teljes folyamat során minden szereplő számára viszonyítási pontként szolgálnak.

A következő fejezet a tudományos kutatás speciálisan a palota adottságaira kidolgozott módszertanát mutatja be. A tudományos kutatás a történeti forrásokkal és az épülettel mint az önmagára vonatkozó legfontosabb és leghitelesebb dokumentummal foglalkozik. Alapvető kérdése: „*Mit tudunk a palotáról?*” A megismerhető történeti forrásokat (tervrajzok, fényképek, szövegek) gyűjti össze, digitalizálja, értelmezi és rendszerezi. A rendkívül nagy mennyiségű, de változó minőségű történeti forrásanyag feldolgozásának első lépése *relevanciájuk vizsgálata*, majd *forrásértékük meghatározása*, amelynek eredményét vizuálisan is megjelenítjük az ún. *forrásintenzitás-térképen*. A forrásintenzitás-térkép a topológiai logika szerint jön létre, az elemi szintről

indulva épül fel: az egyes elemek forrásintenzitásából áll össze a nagyobb egységeké (motívum, felület, tér, térszerkezet). A forráskutatás során nyert és a forrásértékelés során osztályozott információkat az *Értékleltár*ral összevetve, valamint falkutatással és analógiakutatással kiegészítve készül a palota Hauszmann Alajos által tervezett és megvalósult állapotának elméleti rekonstrukciója. Az *elméleti rekonstrukció* alapvető kérdése: „*Milyen lehetett a palota?*” Tehát egy (vagy több) időpillanatban a hiánytalan állapotot kívánja meghatározni.

A tudományos vizsgálatok kijelölik a palota rekonstruálhatóságának lehetőségeit és korlátait. Ezek alapján a tervezési fázisban (negyedik fejezet) születnek döntések a *komplex rekonstrukció beavatkozásairól*. A lehetséges beavatkozások *meglévő elemek* esetében: felújítás vagy restaurálás; *új, kortárs elemek* esetében: történeti forrásokkal igazolt rekonstrukció, külső vagy belső analógia alapján készülő elemek, párhuzam, hipotézis vagy újdonság létrehozása.

A kutatási eredmények és a konkrét építészeti tervezés közötti átmenetet egy ún. *Hibrid értékleltár* jelenti, mely a meglévőkhöz kívül már a létrehozni kívánt elemeket is tartalmazza. Hibridnek azért nevezzük, mert vegyesen tartalmaz meglévő és létrehozandó elemeket. A *Hibrid értékleltár* alapján készül az *Építészeti kivitelezési tervdokumentáció*, amely tartalmazza a restaurátori és szakipari munkák megkülönböztetését, a restaurátori és szakipari terveket, valamint a rekonstrukciós terveket és az új elemek terveit. Ezek alapján kezdődhet meg a *kivitelezés*.

Az ötödik fejezetben tárgyalt kivitelezés a meglévő elemek esetében felújítás vagy restaurálás, az új elemek esetében forrásokkal igazolt rekonstrukció, külső vagy belső analógia alapján készülő elemek, párhuzam, hipotézis vagy újdonság létrehozásával valósul meg. A kivitelezés koordinációját a *Hibrid értékleltár digitális adatbázisa* segíti, amely a folyamatokat építészeti elemenként támogatja és dokumentálja. A rekonstruálandó elemek kivite-

lezését a *rekonstrukciós mintadarabgyártás* előzi meg. A kivitelezés során a komplex rekonstrukció egyes beavatkozásaival kapcsolatosan döntéseket a *Művészeti Zsűri* hozhat. A folyamatot kivitelezői, műszaki ellenőri, tervezői és kutatói dokumentálás kíséri végig.

Az épület gazdaságos és állagmegőrző fenntartását szervizkönyv és szoftver segítheti. Fontos, hogy a fenntartás folyamatairól is készüljön olyan részletes módszertani leírás, amely felhasználja a komplex rekonstrukció módszertanának eredményeit.

2. ALAPELVEK

2.1. A Budavári Palota mint műemlék

A Budavári Palota hazánk múltja és a magyar nemzet hovatartozás-tudata szempontjából országos jelentőségű történeti, művészeti emlék. A budai Várhegy és a Budavári Palota a magyar nemzeti identitás szimbolikus jelentőségű történelmi helye és emléke. Magyarország fővárosának kiemelt helyszíneként reprezentációs ereje különlegesen nagy. A palotának ez a kiemelt státusza és értéke a törvényi szabályozás szintjén is megnyilvánul, amennyiben elidegeníthetetlen állami tulajdonban van, és kezelését többszörös védelem határozza meg: országosan védett műemlék, műemléki jelentőségű területen áll, kiemelten védett régészeti lelőhely, és egyben világörökségi helyszín. Megőrzése, fenntartása tehát közérdek, kezelését egészen széles körű társadalmi érdeklődés övezi.

A Budavári Palotát történetével, kulturális vonatkozásaival együtt holisztikusan, kulturális egységként kezeljük, miközben próbáljuk meghatározni a szerepét a társadalom életében. Az épületegyüttes középkor óta rétegződő történetisége egészében és folyamatában képezi azt a *történeti értéket*, amelyet meg kell óvni és tovább kell örökíteni. Ahogyan a történelmi emlékezet is minden korszakra kiterjed, úgy a műemlék értéként való kezelése is annak minden korszakára vonatkozik. Története egészét mint örökséget fogadjuk el, amely

THE METHODOLOGY OF THE COMPLEX RECONSTRUCTION OF THE ROYAL PALACE IN BUDA CASTLE

Buda's Castle Hill and Royal Palace are historic monuments of symbolic importance to Hungarian national identity. Sitting in prominent locations in the capital, their representational power is particularly high. Therefore, the preservation and maintenance of the Palace is surrounded by keen social interest. The reconstruction of the Budavári Palace complex, currently underway, is a set of complex, time-consuming processes that require the collaboration of several actors. *The Methodology of the Complex Reconstruction of the Royal Palace in Buda Castle* aims to coordinate the work of the different specialist areas, as well as to help the actors plan their tasks with professional precision. The methodology covers scientific research, planning, the production of reconstruction samples and execution.

identitásától elválaszthatatlan. Építését és átalakításait, pusztulásait és szándékos visszabontásait a legutóbbi újjáépítésekig *dokumentumként* kezeljük, amely a műemlék elválaszthatatlan részét képezi. A Budavári Palota szimbolikus jelentősége miatt a műemlékvédelem célja az épület megőrzése mellett értékeinek minél teljesebb bemutatása, a rejtett értékek felkutatása és kibontakoztatása.

2.2. A műemlék mint dokumentum

A műemlék önmaga is dokumentum, amely történetének és koronként változó értékelésének lenyomatait saját magán őrzi. A műemlékre vonatkozó legfontosabb és leg-hitelesebb történeti forrás önmaga. Mint minden forrásértékű dokumentumot, a műemléket is értelmeznünk kell. Az értelmezés (interpretáció) első szintje a Budavári Palota holisztikus megismerésére irányuló kutatás. A *tudományos értelmezésre* épül a *tervezői értelmezés*, amely a beavatkozásokon keresztül meghatározza, hogy saját korunk milyen lenyomatot hagy a műemléken. Az *interpretáció* a múlt emlékeinek értelmezése a jelenben; része minden építészeti, restaurátori, művészi gesztus, amely feltár, bemutat, átalakít, cserél, s ezáltal állításokat tesz és hangsúlyokat képez. Mivel *saját korától elválaszthatatlan és személyektől függ*, továbbá mert a múlt tökéletes megismerése lehetetlen, az interpretáció nem tart igényt abszolút érvényességre, az eredményeként megvalósuló beavatkozások, kiegészítések és új elemek státusza a *történeti értékek*hez képest másodlagos. Az interpretáció szerepe és felelőssége azonban döntő jelentőségű, amennyiben a jövő számára kizárólagosan fogja reprezentálni a műemléket. Hatása nem csak a következő interpretációig tart, mert beavatkozásai szükségszerűen determinálják (elősegítik, gátolják vagy megakadályozzák) a jövőbeni megismerés lehetőségeit is.

2.3. A narratíva

Minden helynek és épületnek van egy elbeszélése, amelyet *narratívának* hívunk. Összességében így nevezzük azt az információt, hangulatot, hatást, amelyet és ahogyan a hely saját magáról a látogatóval közöl, neki megmutat. A narratíva az épület nyelvén szól: látványokból, térélményekből alakul ki, és a látogatóban születik meg. Az épület szimbolikus jelentősége és látogatottsága miatt a narratívát kezdettől fogva szem előtt tartjuk, azaz a tervezéskor a beavatkozásokat e felől az „eredmény” felől is vizsgáljuk: „*Mit fog közölni önmagáról a műemlék?*” Mivel a narratíva minden látogató számára a saját érzékeny-

ségétől, tapasztalataitól, kulturális közegetől függően egyedi élményként születik meg, ezért csupán a lehetséges narratívák határait vizsgáljuk: „*Mit lesz képes közölni, és mit nem lesz képes közölni?*” A legfontosabb üzeneteket és közlésmódokat előre meghatározzuk, és arra törekszünk, hogy ezek beépüljenek a narratívába. Célnk, hogy a narratíva *hiteles* legyen, tehát tudományosan megalapozott és igazolt állításokból épüljön fel. Ahol erre nincs, vagy csak korlátozottan van lehetőség, ott kívánatos, hogy a narratíva is így alakuljon, amit ennek megfelelő eszközökkel kell elérni. A cél nem a szuggesztív hatás, hanem a racionális bemutatás, amely tudatos befogadói attitűdöt válthat ki. A narratíva a tudományos megismerésen alapuló interpretációból fejlődik ki, tehát lehetőségeit és korlátait is ez határozza meg: amit az interpretáció nem tartalmaz, az nem lesz része a narratívának.

2.4. Új interpretáció, új narratíva

A Budavári Palota mai megjelenését alapvetően a II. világháború pusztítása, majd az utána történt beavatkozások (robosztus bontások és építések) határozzák meg. Az akkori tudományos értelmezés hiánya és az építetói, tervezői döntések szerinti interpretáció határozza meg a ma érzékelhető narratívát, tehát az épület érzékelését és a műemlék holisztikus megértését. Ennek az interpretációnak a hibáit mutatják a közvetlenül a háború utáni állapotra vonatkozó dokumentumok és a mai állapot közötti ellentmondások.

A tudományos kutatások alapján kijelenthető, hogy a Budavári Palota épített, történeti és kulturális értékei ma csak részlegesen mutatkoznak meg. A narratíva szintjén vizsgálva: hiányos és torz elbeszélés alakul ki, amely lelezi a hiányokat, és nem érzékelteti a közvetlenül a háború után megmaradt eredeti részek és az interpretáció státuszának különbségét. Ennek fő oka, hogy az interpretáció nem tudományos alapokon állt. Azzal együtt, hogy a műemlék minden korszaka elválaszthatatlan a műemlék identitásától, és ezért az interpretációk is kordokumentumként kezelendők, maguk az interpretációk felülvizsgálhatók és korrigálhatók. Ennek feltétele, hogy az új interpretáció *előkészítése* a műemlék lehető legmélyebb, komplex módszereket alkalmazó, tudományos megismerése legyen, *eredménye* pedig a műemlék értékeinek feltárása, kibontakoztatása legyen. Csak e feltételek teljesülése esetén lehetséges a kordokumentumként értékelt részek felülírása, és kizárólag e feltételekkel lehetséges új inter-

pretációt megfogalmazni, és megteremteni az ebből kifejlődő, új narratíva lehetőségét.

2.5. A régiség elsőbbségének elve

Régiségnek nevezzük a műemléknek mint fizikai létezőnek azon részeit (beleértve a tőle elválasztott töredékeket is), amelyek *régiségértékkel* bírnak. A *Közlemény a műemléki érték meghatározásának, nyilván tartásba vételének és műemlékké nyilvánításának szakmai szempontjairól* alapján: „A régiségérték az építményben (az annak részét képező műalkotásban, illetve együttesben) lévő immanens tulajdonság, benne rejlő többlet, amely a létrejötté óta eltelt időknek és eseményeknek kézzelfogható, velünk élő tanújává emeli az alkotást, emlékké teszi, méghozzá a pusztulás, kopás, fizikai állagromlás tényével együtt, amely maga is dokumentatív jelentőségű.”

A műemlékvédelem legfontosabb feladata a *régiség*, a történelem során átörökített anyag megőrzése és továbbörökítése. Ebből következik a *régiség* kiemelt státusza: elsőbbséget élvez a műemlék azon részével szemben, amelyek magának az öröklött anyagnak mint történeti forrásnak az interpretációja következtében jöttek létre. Az elsőbbség jegyében minden beavatkozást úgy kell megtervezni, hogy az lehetővé tegye a *régiségek* eredeti helyükön való megőrzését (vagy oda való visszahelyezését) és bemutatását. Az új interpretáció tehát messzemenően figyelembe veszi és tiszteltben tartja a *régiséget*, és arra törekszik, hogy a *narratívában* is ez jelenjen meg a legnagyobb hangsúllyal.

A *régiség* magán hordozza a keletkezése óta eltelt idő nyomait. Ezeket a kopásokat, sérüléseket, későbbi átalakításokat és rétegeket tiszteltben tartjuk, ameddig azok az eredetit nem rejtik vagy torzítják el végérvényesen. Fragmentumok esetében a töredékességet az adott elem identitásához tartozónak tekintjük, annak leplezése, megszüntetése nem lehet cél. Megjelenésüket és struktúrájukat egyszerre határozzák meg készítésük körülményei és az azóta eltelt idő nyomai.

A műemlék *dokumentumjellege* miatt a *régiségek* a műemlékre vonatkozó legfontosabb források, amelyek tágabb kulturális kontextus (történelmi kor, művészeti stílus stb.) felidézésével képesek elvezetni a műemlék holisztikus megértéséhez.

A Budavári Palota esete különleges, mert a mai állapotban a *régiségek*, s így a történeti értékek felismerése nem mindig nyilvánvaló.

Ezért felkutatásuk, megkülönböztetésük és leltárba vételük a tudományos kutatás feladata.

2.6. Kordokumentum

Alapvetően a műemlék egészét dokumentumnak tekintjük. A *kordokumentum* fogalmát leszűkítve a műemléknek azokra a részeire alkalmazzuk, amelyek az interpretáció eredményeként jöttek létre. Nyilvánvaló régiségértékük nincs, de a műemlék identitásához hozzátartoznak, tanúskodnak saját koruk műemlék-felfogásáról és a Budavári Palotához való viszonyulásáról, tehát az interpretáció lenyomatai. A kordokumentum-értékű interpretációk önmagukban lehetnek művészettörténeti jelentőségűek, ezért a tudományos vizsgálat ezekre is kiterjed.

A régiség elsőbbségének elve alapján a kordokumentum megszüntethető, áthelyezhető, ha a régiség megőrzése, feltárása vagy bemutatása ezt szükségessé teszi. Kordokumentum új interpretációval akkor helyettesíthető, ha annak művészettörténeti jelentősége nincs, és a helyén lehetséges az elpusztult, elbontott elemek *rekonstrukciója*.

2.7. A visszakövethetőség elve

Az interpretáció tudományos megalapozottságával azonos fontosságúnak tekintjük a folyamatok *visszakövethetőségét*. A visszakövethetőséget két területen biztosítjuk:

- a döntéshozásban: a döntési mechanizmusok szabályozása és eredményeik rögzítése által,
- a beavatkozások területén: megfelelő és gondos dokumentálással.

Az egymásra épülő folyamatok áttekinthetősége és visszakövethetősége érdekében szükséges, hogy a döntések rögzítve legyenek, mégpedig bármelyik szereplő számára bármikor könnyen visszakereshető módon; mindezt egy digitális adatbázis segítségével tervezzük megvalósítani. A munkafolyamatok dokumentációi nemcsak az utókor számára jelentenek majd történeti forrást, hanem már az épület szakszerű fenntartásához is nélkülözhetetlenek lesznek.

2.8. A megkülönböztetés és leolvashatóság elve

A műemlék dokumentumjellegéből következik, hogy a történeti forrásokhoz hasonlóan torzítás nélkül és felismerhetően hagyományozzuk az utókorra. Különösen a *régiségek* esetében lényeges, hogy felismerhető és megkülönböztethető legyen az alacsonyabb státuszú interpretációktól. Törekedni kell arra is, hogy a különböző kortárs elemek

és kiegészítések (lásd alább: rekonstrukció, transzformáció, analógia, hipotézis, újdonság) eltérő valószínűségüknek megfelelően vizuális megkülönböztetést kapjanak. A megkülönböztetés lehetővé teszi, hogy magyarázat nélkül leolvasható legyen a látható elemek státusza, így az épület „önmagát magyarázva” idéz elő hiteles *narratívát*. Az eltérő státuszú elemek dokumentációkban történő rögzítése önmagában nem teljesíti a megkülönböztethetőség és leolvashatóság elvét, mert ez a *narratívában* éri el célját, tehát csak magára az épület megjelenésére vonatkozhat.

2.9. Elidegenítő motívum

A megkülönböztetés és leolvashatóság elősegítése céljából alkalmazott *tervezői, művészi gesztus* képes a *narratívának* nyomatéket adni, ugyanakkor nem zavarja meg az adott látvány egységes érzékelését. Alkalmazásának konkrét módjait az *Építészeti kivitelezési tervdokumentáció* tartalmazza. Az érthetőség érdekében az elidegenítő motívumok lehetőleg műfajonként következetesen használandók.

2.10. Dokumentálás

A kutatási, tervezési és kivitelezési folyamatokat az alapelvek érvényesítése, valamint a Megbízó és a társadalom részéről egyaránt megkövetelt átláthatóság céljából a hatályos örökségvédelmi szabályoknál szigorúbb követelmények szerint kell dokumentálni. Itt tehát csak a hatósági eljárásban kötelező elemeken kívül szükséges dokumentáció típusokat említjük. A kutatási, a tervezési és a kivitelezési fázisban a hatósági előírásokon felül is készülnek dokumentációk. A kivitelezési fázisban a kivitelezői dokumentálás mellett tudományos (kutatói) és tervezői szempontú dokumentálás is történni fog. A dokumentációkat a folyamatok befejezése után rendezett formában kell átadni a Megbízónak, és el kell helyezni a releváns archívumokban is.

A Budavári Palota jelenlegi állapotának lehető legpontosabb, komplex dokumentálása minden jövőbeni beavatkozás alapja. Az egyes épületekről (külső és belső) készülő dokumentáció tartalma:

- építészeti felmérés (minimum 1:50 léptékben),
- lézerszkennelés,
- lézerszkenneres felmérés alapján készülő 3D modell,
- hagyományos szempontrendszer szerinti professzionális fotódokumentáció,
- professzionális gömbpanorámás fotódokumentáció,

- a jellemző terekről, különböző nézetekből készült fotóösszé dokumentáció,
- drónos felvételek a tetőkről, kupoláról: nagy látószögű és részletfotók.

A dokumentációk feldolgozott formában és nyers formátumban is átadásra kerülnek. A szerkesztetlen forrásfájlok (pontfelhő, szerkesztetlen fotók) archiválásával megadjuk a lehetőséget, hogy ezeket a jövőben fejlettebb technológiával újra feldolgozzák.

2.11. Elméleti rekonstrukciós módszerek és dokumentációk

Az elméleti rekonstrukciók módszeressége és pontos dokumentációja nemcsak tudományos követelmény, hanem a döntéshozáshoz is elengedhetetlen. A döntésben részt vevő szakértők ugyanis csak ennek alapján tudnak felelősségteljesen mérlegelni és döntést hozni az egyes beavatkozásokkal kapcsolatosan.

Az elméleti rekonstrukciós dokumentáció alapja a tudományos apparátussal ellátott rekonstruktív leírás, amely a hipotéziseket egyértelműen jelzi és alátámasztja. A vizuális megjelenítés (2D rajz, 3D modell) a leírásnak megfelelően megkülönbözteti az alkalmazott módszereket. Az elméleti rekonstrukció módszerei a megismerés mélysége szerint:

1. történeti forrással igazolt részletek;
2. transzformáció: az objektum vizsgálata során felismert törvényszerűségek alapján kikövetkeztetett részletek, megoldások;
3. belső analógia: az épület más részéről származó részletek, megoldások;
4. külső analógia: más, releváns épületről származó részletek, megoldások;
5. párhuzam: korábbi, de még a közelmúltban megvalósult épületben, más szakember által rekonstruált elem használata;
6. hipotézis: az objektum létrejöttének körülményei (korszak, stílus, alkotó stb.) ismeretében elképzelt részletek, megoldások.

2.12. Kortárs elemek

A kortárs elemek *interpretáció* eredményeként jönnek létre, státuszuk tehát másodlagos a *régiségek*hez képest. A kortárs elemeket a tudományos megismerés, az elméleti rekonstrukció módszerei, tehát az elpusztult vagy elbontott elemek megismerhetősége szerint osztályozzuk. Ezeket a megkülönböztethetőség és leolvashatóság elve értelmében úgy jelezzük, hogy a *narratívában* is megjelenhessenek.

2.12.1. Rekonstrukció

Elpusztult vagy elbontott épületrészek, műrészletek, tartozékok eredeti helyükön,

eredeti méretükben, kizárólag az eredeti állapotra vonatkozó igazolt és kellően részletes információk alapján történő felépítése, újraalkotása. A rekonstrukció kortárs alkotás, amely nem azonos az elpusztult, elbontott elemmel. Transzformáción alapuló rekonstrukció során az eredeti állapotra vonatkozó, igazolt és kellően részletes információkat nem a konkrét elemre vonatkozó történeti forrás alapján társítjuk, hanem az építészeti logika alapján felismerhető rendszer segítségével, kizárólag méret- és alaktartó transzformációval.

2.12.2. Egyedi műalkotások felidézése

Elpusztult vagy elbontott műalkotások eredeti helyükön, eredeti méretükben kizárólag az eredeti állapotra vonatkozó igazolt és kellően részletes információk alapján történő újraalkotása. A felidézés kortárs alkotás, amely nem azonos az elpusztult, elbontott elemmel. Teljes műalkotás rekonstrukciója nem értelmezhető, mert az alkotói tevékenységnek olyan dimenziói vannak, amelyek az alkotó szubjektuma nélkül nem megismerhetők. A felidézés gesztusa (tehát a megsemmisült eredeti és az azt helyettesítő kortárs elem viszonya) a *narratíva* szintjén is érzékelhetően mutatkozik meg.

2.12.3. Belső analógián alapuló kiegészítés

Történeti forrás hiányában nem rekonstruálható elem, részlet vagy megoldás helyettesítése olyannal, amely az épület más, azonos periódushoz tartozó részén előfordul, és az építészeti logika szerint alkalmazható a hiányzó elemre, részletre vagy megoldásra is, de ehhez nem méret- és formataró transzformációra (például kicsinyítés, nagyítás) van szükség.

2.12.4. Külső analógián alapuló kiegészítés

Történeti forrás hiányában nem rekonstruálható, és az épületen belüli analógia alapján sem pótolható elem, részlet vagy megoldás helyettesítése az épületen kívüli, művészettörténetileg igazolt (például tervező, stílus, korszak azonossága alapján) és forráskritikai vizsgálattal is alátámasztott analógia alapján.

2.12.5. Párhuzam

Történeti forrás hiányában nem rekonstruálható, az épületen belüli analógia alapján nem pótolható elem, részlet vagy megoldás helyettesítése az épületen kívüli, korábbi, de még a közelmúltban megvalósult épületben, más szakemberek által rekonstruált elemmel. A rekonstrukciós módszer alkalmazásának fő problematikája a tudományos dokumentációval megalapozható hitelesség fennállásának kérdése, amelyet minden esetben részletesen vizsgálni kell. Az igazolhatóság hiánya a módszerről való lemondáshoz vezethet.

2.12.6. Hipotézisen alapuló kiegészítés

Történeti forrás hiányában nem rekonstruálható, belső és külső analógia, párhuzam segítségével sem pótolható elem, részlet vagy megoldás helyettesítése művészettörténetileg igazolt elképzelés alapján (például tervező, stílus, korszak azonossága esetén).

2.12.7. Hamisítás

Semmilyen történeti forrással sem igazolható, azonban régiség vagy rekonstrukció látszatát keltő, szándékosan megtévesztő elem. A hamisítás lehet egyedileg tervezett elem, de hamisításnak tekintjük a rekon-

struálható elemek eredetétől eltérő helyen történő ismétlését, transzformációját is. A hamisítás ellentmond a megkülönböztetés és leolvashatóság elvének, tehát a hamisítás által a *narratíva* elveszti hitelességét.

2.12.8. Újdonság

Minden olyan elem, amely kifejezetten újszerű műszaki, építészeti céllal vagy művészeti szándékkal valósul meg.

3. TUDOMÁNYOS KUTATÁS

Az örökségvédelmi hatósági előírásoknak megfelelően *Építéstörténeti tudományos dokumentáció* és *Műemléki értékleltár* készül, továbbá roncsolásos vizsgálatokat, így szondázó falkutatást, restaurátori kutatást és régészeti (ásatási) módszereket alkalmazó feltárásokat is végzünk. Ezek tartalmi és formai követelményeit a jogszabályok meghatározzák, ezért itt nem térünk ki rájuk. A Budavári Palota adottságai miatt azonban ezeknél komplexebb vizsgálatokra is szükség van, hogy minél teljesebben megismerjük Hauszmann-kori állapotát. A következőkben ezekre koncentrálna mutatjuk be a kutatás módszertanát.

3.1. Elméleti rekonstrukció

Az elméleti rekonstrukció a művészettörténet, építészettörténet kutatási módszere, a múlt megismerésének komplex, objektívítésre törekvő módja. Célja egy objektum valamely korábbi állapotának minél teljesebb megismerése. A teljes történeti forrásanyag, amelybe beleértjük az objektumot magát is, kritikai feldolgozásán alapul, korlátait ugyanez a forrásanyag határozza meg: a teljes megismerést célozza, de nem minden részlet esetében tud eljutni odáig. Ahol a megismerés a forrásanyag korlátaiba ütközik, ott az elméleti rekonstrukció módszert vált: az ismeretlen részeket az objektum vizsgálata során felismert törvényszerűségek vagy analógiák alapján igyekszik kikövetkeztetni. Az analógiák elméleti valószínűsége annál nagyobb, minél szorosabb kapcsolatban vannak a vizsgált objektummal. Az analógia megállapítását megelőzi a kapcsolatba hozott objektum forráskritikai vizsgálata.

Az elméleti rekonstrukció a tudományosság szabályainak megfelelően dokumentált, azaz visszakövethető, ellenőrizhető, így megadja a lehetőséget a felülbírálatra. A kutatás és az elméleti rekonstrukció között dinamikus kapcsolat van: a rekonstrukció kérdésfeltevései utólag megterméke nyítik a kutatást.

Az elméleti rekonstrukció munkafolyamatai:

- a történeti források összegyűjtése;
- a történeti források feldolgozása és értékelése;
- a történeti tervek 2D-s rajzi vektorizálása;
- építészeti felmérési dokumentáció készítése,
- összehasonlító analízis;
- az elméleti rekonstrukció 3D digitális modelljének elkészítése;
- szondázó falkutatás és régészeti feltárás összehasonlító analízissel segített megvalósítása;
- *Értékleltár* elkészítése;
- a műalkotások elméleti rekonstrukciója.

3.2. A történeti források összegyűjtése

Az *Építéstörténeti tudományos dokumentáció* alapvetően három forrástípust gyűjt össze: történeti tervrajzok, archív fényképek és szövegek. A dokumentáció minden olyan forrást tartalmaz, amely a műemlék vagy annak bármely elemének keletkezésére, koronkénti megjelenésére (átalakítások, sérülések), pusztulására, utóéletére vonatkozik. A *forráskatalógusban* egységes rendszerben közöljük őket, táblázatkezelő adatbázisban:

- egyedi azonosítóval (amely azonos a gyűjteményi jelzetekkel),
- meghatározással (készítő, datálás, forrástípus, felirat, leírás, állapot).

Az *Építéstörténeti tudományos dokumentáció* képezi minden elméleti rekonstrukció alapját.

3.3. A történeti források feldolgozása és értékelése

A történeti források feldolgozása a forráskritika módszereit alkalmazva keletkezési körülményeik minél pontosabb meghatározását és a források összefüggéseinek feltárását (például terv- és iratanyag kapcsolata) jelenti. A forrásfeldolgozás eredménye a műemlék teljes történetének lehető legrészletesebb megismerése és értékelése, folyamatosan reflektálva a jelenkori állapotra.

3.3.1. Történeti forrásrendezés, a topografikus forráskatalógus összeállítása

Az ún. *topografikus forráskatalógus* a Budavári Királyi Palota Hauszmann-periódusára vonatkozó ábrázolásos forrásokat (történeti rajzokat és archív fotókat) topografikus egységenként, időrendbe sorolva és csoportosítva adja meg a hagyományos tervhierarchia (vázlat- vagy koncepcióterv, engedélyezési terv, kivitelezési terv, részletrajz, konzignációs tervlap) figyelembevételével. A topografikus forráskatalógus a történeti terveket és az archív fotókat épületrészenként (egyes

esetekben helyiségenként), időrendbe sorolva, topografikus csoportosításban tartalmazza a tervhierarchia figyelembevételével. A topografikus forráskatalógusban az előzménytervek, a korai, elvetett tervek és tervváltozatok, a későbbi átalakítások tervdokumentumai, valamint a korábbi és a későbbi építési periódusok fotóinak szétválasztását követően csak a történeti hitelességet biztosító felmérések, továbbá az archív fotókkal igazolt és/vagy egymással megfeleltethető tervrajzok és a hiteles tervrajz-publikációk csoportja jelenik meg. Ezek lehetnek a megvalósult épület felmérései, vagy olyan tervek, amelyek kivitelezését archív fotókkal igazolni lehet.

A topografikus azonosítás szintjei: épületrész, hely (külső homlokzat, belső tér), pozíció (padló, fal, mennyezet). A történeti források egyedi azonosítását adatbázisban állítjuk össze az alábbi kódrendszer használatával:

- gyűjteménykód (pl. MÉM-MDK = Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ);
- jelzet (leltári szám) megadása;
- további azonosítások (megelőző dokumentációk, digitális állományok, archív számok megfeleltetése egymással);
- a fájlstruktúra elemeinek linkelése, direkt hivatkozások opcionális létrehozása.

3.3.2. A történeti források értékelése

A történeti forrásokat az épület *Értékleltár*-ában szereplő elemekre vonatkoztatva és a belőlük kiolvasható adatok minősége és részben mennyisége alapján osztályozzuk. Az értékleltári elemek *forrásértékelését* többszintű skálán osztályozzuk, melyeket A, B, C és 0 karakterekkel jelölünk. A különböző típusú történeti források osztályozása egységes rendszerben történik, azonban a források (terv, fotográfia, szöveg) eltérő természete miatt a fokozatok meghatározása különböző. Az egyes elemek forrásértékeléséből hierarchikus sorrendben következtetünk az adott elemet befoglaló motívum, felület, tér és térstruktúra forrásértékelésére. A motívum, felület, tér és térstruktúra forrásértékelését kizárólag grafikus formában dolgozzuk fel (lásd: forrásintezítés). A beavatkozás módját a forrásértékelés automatikusan nem határozza meg, azonban minden esetben következetesen alátámasztja az egyedi döntést.

3.3.3. A történeti források fontossága (relevanciája és hierarchiája)

A történeti forrásokat az *Értékleltárban* az elemekhez rendeljük. Az adott elemhez minden olyan tervet és szöveget

hozzárendelünk, amely az adott elemről feltételezhetően információt hordoz. A fotográfiaik esetében minden A osztályú képet hozzárendelünk az adott elemhez. Az alacsonyabb osztályú képeket kizárólag akkor rögzítjük az *Értékleltárban*, ha hierarchikusan vizsgálva többletinformációt tartalmaznak transzformációra (esetleg analógiára vagy az építészeti alaktanra) vonatkozóan, vagy ha olyan eltérő nézőpontokból ábrázolják az elemet, amelyek segítik a magasabb osztályozású képek értelmezését (például egy motívumban betöltött szerepükben).

3.3.4. Tervek osztályozása

A – az elemre vonatkozóan a terv információtartalma kiolvasható, a terv megvalósulását fotográfia és/vagy szöveges dokumentum igazolja.

B – az elemre vonatkozóan a terv információtartalma kiolvasható, a terv megvalósulása nem, vagy csak részben igazolható, azonban transzformációra vagy analógiára vonatkozó következtetésre alkalmas.

C – az elemre vonatkozóan a tervlap információtartalma nem, vagy csak részlegesen kiolvasható, megvalósulása nem igazolható és/vagy kizárólag hipotetikus következtetés vonható le belőle.

O – az elemre vonatkozóan nem áll rendelkezésre tervlap, vagy az elem megvalósulása igazolhatóan nem terv szerint történt.

3.3.5. Fotográfiaik osztályozása

A – az elemre vonatkozóan a kép valós felbontása lehetővé teszi a részletek felismerését és értelmezését, továbbá több, eltérő nézet lehetővé teszi a pontos rekonstrukciót.

B – az elemre vonatkozóan a kép valós felbontása nem teszi lehetővé a részletek felismerését és értelmezését, azonban transzformációra vagy analógiára vonatkozó következtetésre alkalmas, vagy a kép valós felbontása kizárólag a történeti alaktani szabályok alkalmazásával teszi lehetővé a részletek értelmezését.

C – a kép valós felbontása nem teszi lehetővé az ábrázolt elemek főbb struktúráinak értelmezését sem, és/vagy kizárólag hipotetikus következtetés vonható le belőle.

O – az elemre vonatkozóan nem áll rendelkezésre fotográfia.

A fotográfiaik osztályozása során az eredeti színek megállapíthatóságára vonatkozó információkat egyedileg kezeljük, értékelésük az osztályozásban nem jelenik meg. A történeti fotográfia *valós felbontása* az információ kiolvashatóságának mértékét jelenti, amely nem azonos a digitális fájl felbontásával (dpi).

3.3.6. Szövegek osztályozása

A – az elemre vonatkozóan a megvalósult állapotról vagy a megvalósulás folyamatáról önmagában vagy más forrást kiegészítő információt hordoz.

B – az elem megvalósulását igazolja, azonban a megvalósult állapotról vagy a megvalósulás folyamatáról információt nem hordoz.

C – az elemre vonatkozóan a tervezett állapotról vagy a tervezés folyamatáról információt hordoz, azonban megvalósulása nem igazolható.

O – az elemre vonatkozóan nem áll rendelkezésre szöveges dokumentum, vagy a rendelkezésre álló dokumentum ellentmondásban van igazolt információkkal.

3.3.7. Forrásintenzitás

A forrásintenzitás egy adott elemre vonatkozó forrásértékelések összessége. Jelölése a terv, a fotográfia és a szöveg forrásértékeléseinek karaktereiből áll, például: AAB, ACO, BBC. Az elem értékelésének időpontját táblázatban vagy más módon rögzítjük. A forrásintenzitás a kutatások előrehaladásával változhat, amennyiben korábban ismeretlen írott vagy ábrázolásos forrás kerül elő, illetve a korábbi forrás magasabb minőségben digitalizált állománya válik hozzáférhetővé.

A forrásintenzitás az elem egyedi azonosító kódjával és a dátum feltüntetésével együtt is megadható az alábbi formában: A-Éh-Elép-02_BAC_210928, ahol az „A-Éh-Elép-02” az elem *Értékleltárban* felvett egyedi azonosító kódja, a „BAC” a forrásintenzitás, és a „210928” a vizsgálat dátuma (év, hónap, nap).

3.3.8. Magas forrásintenzitás

Magas forrásintenzitású elemnek tekintjük azt az elemet, amelyhez A vagy B osztályú terv, A osztályú fotográfiai és A vagy B osztályú szöveg kapcsolható. A magas forrásintenzitású elemeket rekonstruálhatónak és transzformálhatónak tekintjük. Magas forrásintenzitású elemnek tekintjük továbbá azt az elemet, amely fragmentum formájában részben vagy egészben fennmaradt. A fragmentumok védendőek és lehetőség szerint *in situ* megőrzendők, azokat transzformálhatónak tekintjük.

3.3.9. Közepes forrásintenzitás

Közepes forrásintenzitású elemnek tekintjük azt az elemet, amelyhez legalább C osztályú terv és/vagy legalább B osztályú fotográfia kapcsolható. A közepes forrásintenzitású elemek megvalósításához analógia alkalmazását javasoljuk.

3.3.10. Alacsony forrásintenzitás

Alacsony forrásintenzitású elemnek tekintjük azt az elemet, amelyhez kizárólag egy forrástípus tartozik, és nem kapcsolható hozzá A vagy B jelű fotográfia. Az alacsony forrásintenzitású elemek megvalósítását jellemzően nem javasoljuk (vagy egyes esetekben nem is lehetséges), motívumban vagy felületben történő megvalósítása is legfeljebb hipotetikus lehet.

3.3.11. Forrásintenzitás-térkép

A forrásintenzitás-térkép összesítve és vizualizált formában ábrázolja a forrásértékeléseket oly módon, hogy a forrásintenzitást nézetrajzra vagy más rajzra vetítve, könnyen áttekinthető módon ábrázolja meghatározott színek szerint. A topológiai logika szerint jön létre, tehát az elemi szintről indulva fejlődik ki: az egyes elemek forrásintenzitásának együttes ábrázolása adja a nagyobb egységekre (motívum, felület, tér, térstruktúra) vonatkozó forrásintenzitás-térképet. A forrásintenzitás mértékét színezett felületek segítségével vizualizáljuk, az alábbi színek szerint:

- magas forrásintenzitás: RGB 190-120-60,
- közepes forrásintenzitás: RGB 230-200-180,
- alacsony forrásintenzitás: RGB 170-170-170.

A forrásintenzitás-térkép topologikus hierarchiája elemből, motívumból, felületből és térből, valamint térstruktúrából áll.

- *Elemnek* nevezzük az épület *Értékleltárban* szereplő egyedi alkotórészét. Az elemeket topografikus logika szerint meghatározott egyedi azonosító kódok jelölik.
- A *motívum* több elemből áll, együttesen értelmezhető építészeti egység.
- *Felület* alatt olyan határoló szerkezetet értünk, amely jellemzően sík homlokzat, tetőfelület vagy belső tér padlója, oldalfala, mennyezet, és amely elemeket és motívumokat foglal magában.
- A *tér* az épület funkcionális alapegysége, amelyet felületek határolnak.
- Az egymással funkcionális kapcsolatban álló terek hierarchikus egységét *térstruktúráként* értelmezzük.

3.4. Tervvektorizálás

Tervvektorizálásnak nevezzük az előzetesen beszkenelt történeti rajzok tervező programba történő illesztését (georeferálását), illetve az ezekkel létrejövő kétdimenziós, vektoros rajzok készítését. A tervvektorizálás a tudományos feldolgozás része, módszertana a történeti tervanyag, a ko-

rabeli tervezési gyakorlat és rajztechnika széles körű ismeretén, valamint az épület tanulmányozásán alapul, eredménye pedig egy épületrajz-sorozat. A beszkenelt történeti rajzok vektorizálása nem rajzonként, hanem egymással összefüggésben, és pozícióba helyezve történik, így módon lehetővé téve az elméleti rekonstrukció történeti forrásokkal való megalapozását. A tervvektorizálás során a történeti tervben lévő hibákat és következetlenségeket (például az egyes tervek közötti ellentmondásokat) átvesszük, építészeti korrekciók ebben a fázisban nem készülnek. Figyelembe véve a szkennelés esetleges torzító hatásait is, a tervvektorizálás elvárható pontossága 20–50 cm közötti.

A visszakövethetőség elvének érvényre juttatása érdekében a rajzokon (és az *Értékleltárban* is) a vonatkozó történeti forrást feltüntetjük, és a szerkesztésben alkalmazott következtetéseket színekkel ábrázoljuk:

- RGB 000-000-000 (fekete): archív fotó igazolja az archív terv megvalósulását,
- RGB 228-173-044 (barna): kizárólag archív fotót használtunk fel belső analógia alkalmazásának módszerével,
- RGB 164-166-176 (kék): kizárólag archív tervet használtunk fel, archív fotó azonban nem igazolja a megvalósulást,
- RGB 065-195-065 (zöld): a transzformáció elve alapján megrajzolt elemek (az igazolt információkat egyenként az építészeti logika alapján felismerhető rendszer segítségével, méret- és alaktartó formában társítjuk),
- RGB 255-102-255 (magenta): archív fotó és archív részletrajz alapján igazolt épületasztalos szerkezet,
- RGB 128-000-128 (lila): archív fotó és archív részletrajz alapján igazolt lakatosszerkezet.

A tervvektorizálás folyamata: elsőként a rajzok léptékezése történik meg a tervező szoftver szerkesztőfelületén (georeferálás), majd a különböző rajzok összeillesztése következik, és a fenti szempontok alapján megválasztjuk az alkalmazott tollkészletet, végül pedig a rajzi részletek át-rajzolására (vektorizálására) kerül sor. Az át-rajzolás során különböző kidolgozottságú (rajzoló igényességű) beszkenelt rajzok kerülnek egymás mellé; alapelveként alkalmazzuk, hogy az ilyen típusú eltéréseket nem korrigáljuk az át-rajzolás során. Amennyiben a beszkenelt tervek rongált, rosszul ragasztott, elcsúszott rajzlapokból állnak, abban az esetben a merőleges irányrendszerbe illeszthető részekből

eközbe történik az át-rajzolás, ami jellemzően 10-15 cm-es eltéréseket eredményez. Az át-rajzolás során pontatlansági problémát jelent, hogy az archív tervben lévő vastag ceruza- vagy tusvonalak át-rajzolása 1-2 cm eltérést eredményezhet a vékony („pókháló”) vonalak át-rajzolásához képest. Ebben az esetben a vastag vonalak áthúzása „tengelyben” húzva történik. További pontatlansági problémát jelentenek a rajzolósi, mérési (mértéfelvételi) hibák, amelyeket az át-rajzoló nem korrigál. A beszkenelt terveken ellentmondó, vagy annak tűnő ábrázolások is lehetnek, például az archív tervben ceruzarajz és egy eltérő tus együttesen jelenik meg. A választás fotó- és további rajzmegfeleltetéssel történik; ennek hiányában az eltérő formai változatok rögzítéséről határozunk.

3.5. Építészeti felmérési tervdokumentáció

Az épületről alakhű digitális felmérés készül a jelen állapot rögzítése érdekében. M=1:50 léptékű felmérési tervdokumentáció készül a mai épületek vonatkozásában (helyszínrajz, alaprajzok, metszetek, homlokzatok), részben a megrendelői közreműködés során átadott 3D épületszkennelés, részben a tervező helyszíni felmérései alapján. A tervdokumentációk tartalmi és formai követelményeit jogszabályok és kamarai szabályzatok rögzítik, amelyeket

a szakmagyakorlás hagyományai egészítik ki. A ritkított pontfelhő kiegészítő helyszíni felmérési munkákkal megfelelő kiindulási alapként szolgál a jogszabályok szerinti tervdokumentáció elkészítéséhez. Ez a munkafolyamat egy teljesen önálló, teljes körű tervfeldolgozást jelent. A helyszíni munkálatokra többek között a pontfelhőből nem kinyerhető információk felmérése és rögzítése céljából van szükség. Az elkészült tervdokumentáció alkalmas a kivitelezési terv szintű továbbtervezésre, a műemlék épületek tervdokumentációjával szemben támasztott jogszabályi és szakmai elvárásoknak megfelelő feldolgozottsággal és részletettségével. A felmérési dokumentációban a szondázó falkutatás és a roncsolásos vizsgálatok eredményeit is fel kell dolgozni.

Az építészeti felmérési dokumentáció mellékletét képezik az épületegyüttesről egyedi szempontok alapján elkészített fotósorozatok. A fotósorozatok célja a visszakövethetőség, a tervezés támogatása és a teljes körű dokumentálás az utókor részére. A 3D szkennelés, valamint az egyes felületekre (padló, fal, mennyezet, homlokzat, tető stb.) vonatkozó hagyományos fotográfiaiak mellett az épület minden helyiségére kiterjedő gömbpanoráma-fotók készülnek a teljesség igényével.

3.6. Összehasonlító analízis

Az összehasonlító analízis során összevetjük a tervvektorizálás útján előállított vektoros rajzokat a jelen állapot felméréssel. A vektorizált rajzok és a mai állapot alakhű felméréseinek rajzi illesztése, majd összevetítése révén lehetséges az eredeti pozícióban lévő falak, födémek, nyílások geometriai meghatározása. Tekintettel arra, hogy az eredeti falak előtt több helyen előtétfalazatok, falburkolatok húzódnak, illetve a falakat vastag vakolatrétegek borítják, továbbá a mai födémek és padlók síkjai eltérnek az eredeti helyzettől, az egyes síkillesztések esetében ún. korrekciós méretek alkalmazása szükséges az alábbiak szerint. Az összehasonlító analízist a szondázó falkutatások pozícióinak meghatározásához is használjuk.

Az illesztés során falkorrekciót (fk) alkalmazunk, amelynek mértéke a falaknál a szondázó falkutatás során feltárt eredeti falak (téglafalazatok) nyers homloksíkja és a felméréssel mérhető, belső burkolati sík közötti távolság. Az illesztés során födémkorrekciót (föd) alkalmazunk, amelynek mértéke a födémek esetében az eredeti (nyers) födém alsó síkja és a jelenlegi mennyezet (burkolat) alsó síkja közötti különbség. Amennyiben az illesztés az eredeti burkolati (felületképzéssel ellátott) síkokkal

történi, a fenti korrekciós távolságokból a történeti, eredeti felületképzés vastagságát le kell vonni. Ha a síkok illesztése a történeti tervrajzokon jelölt „falsikkal” történik, akkor a helyszíni mérésekkel meghatározott korrekciós távolságok változtatás nélkül alkalmazhatók.

3.7. Az elméleti rekonstrukció 3D digitális modellje

Az elméleti rekonstrukció 3D modelljének alapja a 2D építészeti újraserkesztés. Az építészeti újraserkesztés a tervvektorizálást, az építészeti felmérési terv elkészítését és az összehasonlító analízis értékelését követő folyamat, amely felhasználja a szondázó falkutatások eredményeit is. Az újraserkesztés során a tervvektorizálás korrekciója történik meg, összefüggéseket teremtve a valóság (meglévő szerkezetek, nyílások valós fizikai pozíciója) és a vektorizált rajzok között, ezáltal már szerkesztéssel korrigálva a tervvektorizálás során tudatosan megtartott méretbeli ellentmondásokat és hibákat. Tehát a 2D építészeti újraserkesztés során a mai állapotnak megfelelő, az eredeti állapottal azonos pozícióban lévő (vagy *in situ* fragmentumokkal feltárt) falak, födémek, továbbá a

nyílástengelyek segítségével az elméleti rekonstrukció geometriai korrekciója történik meg. Mivel a 2D építészeti újraserkesztés eredménye egy olyan épületrajz-sorozat, amelyben az egyes rajzok pontosan megfeleltethetők egymásnak és a meglévő állapotnak (fizikai valóság) egyaránt, ezért az építészeti újraserkesztésből 3D digitális modell készíthető.

Az elméleti rekonstrukció 3D digitális modellje legalább kettő (de mindenképpen több) lépcsőben készül. Az ütemezés elsősorban a történeti források feldolgozásának előrehaladásával van szoros összefüggésben.

3.8. Roncsolásos kutatások összehasonlító analízissel segített megvalósítása

A műemléki falkutatás és a restaurátori kutatások, valamint a régészeti módszereket alkalmazó alap- és padlófeltárások az épület építéstörténetének és pusztulási periódusainak *fragmentumait* tárják fel helyszíni, roncsolásos módszerrel, amelyeket tudományos igénygel hagyományos manuális és/vagy korszerű digitális eszközökkel dokumentálunk. A *fragmentum* olyan építészeti elem, dekoráció vagy műalkotás megmaradt töredéke, amely eredeti helyén

(*in situ*) fellelhető, vagy másodlagos elhelyezésben található.

A szondázó falkutatás, a restaurátori kutatások és a régészeti módszerű feltárások célja a kortörténeti kiértékelés (periodizáció), a forráskutatás által kialakított periodizációs koncepció megállapításainak ellenőrzése és pontosítása az építési és átalakítási periódusok elkülönítésével, a periódusok helyszíni nyomainak dokumentálása; továbbá a kutatótt műemlék rejtett értékeinek megismerése és datálása, valamint a használat és funkció tisztázása.

Az elméleti rekonstrukció és a mai állapot építészeti felmérésének összevetését a várható *fragmentumok* meghatározása céljából is elvégezzük, így első körben szondázó falkutatás alkalmazható a teljes felületű feltárás helyett. A szondák célszerű és pontos elhelyezését a grafikus összevetítés segíti. Ennek nyomán a szondában várható jelenség egyértelműen és előre meghatározható, az előkerült *fragmentum* építészeti kontextusában könnyen és gyorsan értelmezhető. A falkutatás speciális célja a Hauszmann-periódusból származó, építészeti (eredeti) falszakaszok elhelyezkedésé-

nek és kiterjedésének pontos meghatározása, amely a történeti térrendszer elméleti rekonstrukciója során történeti térformák kiserkesztését teszi lehetővé; továbbá az eredeti *fragmentumok*, különösen a födém-síkok meghatározását lehetővé tevő gerendafészkek pozíciójának meghatározása, építészeti tagozatok, díszítmények, történeti vakolatok és maradványok feltárása; valamint cél a tartószerkezeti feltárások (fal-, födém- és alapozásvizsgálat) kutatói előkészítése.

A szondázó falkutatás mellett a különböző, például régészeti, tartószerkezeti, közműtervezési célú, járószint alatti feltárások során ásatási módszereket is alkalmazunk. A talajrétegződés megfigyelése mellett az előkerült épületem-töredékek (szoliter „leletek” és „leletcsoportok”) sokaságát összegyűjtjük, tisztítjuk, tipizáljuk, dokumentáljuk, *fragmentumok*ként leltárba vesszük és deponáljuk.

A szondázó falkutatás és a restaurátori kutatások során előkerülő *fragmentumok* bemutatását és értelmezését a *Falkutatási dokumentáció* és az egyes *Restaurátori dokumentációk* tartalmazzák. A régiség elsőbbsége jegyében kívánatos a *fragmentumok* konzerválása (a töredékességet a *fragmentum* identitásához tartozónak tekintjük), feltárása és lehetőség szerint eredeti helyükön történő bemutatása. A *fragmentumok* bekerülnek az *Értékleltárba*, kezelésük restaurátori feladat.

3.9. Értékleltár

Az építéstörténeti tudományos dokumentáció részeként *Értékleltárak* készülnek mind az épületegyüttes mai épületrészeire, mind azoknak Hauszmann-kori állapotára vonatkozóan. Ez utóbbit *Hauszmann-értékleltárak* nevezünk, amely tulajdonképpen a palota elpusztult értékeinek leltárba vételét jelenti.

A Hauszmann-periódusra vonatkozó történeti forrásokból és az építési periódus feltárt, megmaradt *fragmentumai*ból az *Értékleltár* speciális (egyedi) kiegészítéssel készül, amely a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) Korm.rendelet 3. melléklet 2. pontjában meghatározott tartalmi elemeken túl a palota elpusztult értékeinek leltárát és a történeti források értékelését is magában foglalja. A palota elpusztult értékeinek *Értékleltárba* vétele a történeti források vizsgálatán és a forrásokkal meg-alapozott elméleti rekonstrukciós rajzokon és modellen alapszik.

Az *Értékleltár* készítése során külön leltár készül a mai épületekre, amelyben a nyilvánvaló régiségértékkel nem rendelkező, 1945 után készült részeket is rögzítjük. Ezeket kordokumentumként kezeljük, de emellett művészettörténeti értékük is lehet.

Fentiek érvényre juttatása érdekében az *Értékleltár* részei a következők:

- egyedi topografikus azonosító;
- az érték megnevezése;
- az érték elhelyezkedése a Hauszmann-periódusban (épületrész);
- az érték elhelyezkedése a Hauszmann-periódusban (helyiség/terem);
- az érték elhelyezkedése a Hauszmann-periódusban (pozíció);
- az érték elhelyezkedése a Közti-periódusban (épületrész);
- az érték elhelyezkedése a Közti-periódusban (helyiség/terem);
- az érték elhelyezkedése a Közti-periódusban (pozíció);
- az érték pusztulásának módja;
- az érték forrásintenzitása;
- a forrásintenzitás értelmezése;
- a kapcsolódó rajzforrás(ok) jelzete(i);
- a kapcsolódó képforrás(ok) jelzete(i);
- a kapcsolódó írott forrás(ok) jelzete(i);
- a kapcsolódó *fragmentum(ok)* helye(i) és kutatóablak(ok) jele(i);
- méret;
- jelleg;
- anyag;
- szerkezet;
- technológia;
- szakág;
- mennyiség;
- állapot;
- rövid leírás;
- a kulturális örökségvédelemről szóló kormányrendelet szerinti értéktípus.

A tervezési fázisban a kutatási eredmények és a konkrét építészeti tervezés közötti átmenetet egy harmadik, ún. *Hibrid értékleltár* jelenti, amely a meglévő elemeken kívül már a létrehozni kívánt elemeket is tartalmazza majd. Hibridnek azért nevezük, mert vegyesen tartalmaz meglévő és létrehozandó elemeket.

3.10. Műalkotások elméleti rekonstrukciója

Az elpusztult műalkotások elméleti rekonstrukciója az alábbi folyamat szerint történhet:

- **Történeti források összegyűjtése:** a forrásokat az *Építéstörténeti tudományos dokumentáció* rendszerezve tartalmazza, ezért az elpusztult műalkotások elméleti rekonstrukciójának ez a kiindulópontja.

• **Történeti források feldolgozása:** az adott műtárgy keletkezésére, történetére és pusztulására vonatkozó források feldolgozását a korszakot és a műfajt jól ismerő művészettörténész végzi a forráskritika tudományos módszereivel.

• **Forráskritika:** a források datálása (mikor készült a fotó, tehát milyen állapotban ábrázolja a tárgyat), a médium forrásértékének vizsgálata (például retusált-e a fénykép).

• **Források értelmezése:** az értelmezésnek több szintjét szükséges szétválasztani ahhoz, hogy a visszakövethetőség elve megvalósuljon; bár a határ nagyon keskeny közöttük, mégis élesen meg kell különböztetni, ellenkező esetben utólag nem lehet nyomon követni a folyamatokat.

• **Objektív értelmezés:** a forrásokon érzékelhető műalkotás bemutatása leírás formájában, a forrásokkal illusztrálva. Ez a leírás már megmutatja, hol lesz szükség továbblépésre, hol lesz szükség az elsődleges történeti forrásokon túl külső információkra, például analógiára. Ebben a munkafázisban érdemes más szakterületeket (restaurátort, képzőművészt) is bevonni. Művészettörténeti értelmezés: ikonográfia, program, jelentésrészletek bemutatása, stíluselemzés. Építészeti értelmezés: meghatározza, hogy a műalkotás milyen műszaki kontextusban volt az épületen, tisztázza viszonyát az épület elméleti rekonstrukciójához. Kivitelezői értelmezés: a restaurátor vagy képzőművész értelmezése, különös tekintettel a technikai szempontokra.

• **Subjektív értelmezés:** az értelmezésnek az a szintje, amelyen már eltérő információkat olvasnak ki a szakértők, de a forrás alapján nem lehet pontosan eldönteni, hogy melyik értelmezés helyes.

• **Analógiakutatás:** a történeti források alapján csak elképzelhető (de pontosan nem értelmezhető) részletekről analógiák alapján lehet fogalmat alkotni. Műalkotások esetében ez erősen hipotetikus módszer. Művészettörténeti feladat, amelynek része a kapcsolatba hozott műalkotás forráskritikai vizsgálata is. Az analógiakutatás szintjei: belső (a műemléken belüli) analógiák, külső (más épületekről származó) analógiák.

Mindezek alapján elkészül az elméleti rekonstrukció vizualizációja (rajz, digitális vagy fizikai 3D modell, gipszmodell), amelyen a forrásokon alapuló állítások

megkülönböztethetőek a hipotézisektől. Mindezeket dokumentáció rögzíti a visszakovethetőség elve értelmében.

3.11. „Eseményhorizont”

A Budavári Palotára vonatkozó források rendkívül sokrétűek, mennyiségük igen nagy. A történelmi adottságok miatt nem zárható ki, hogy az ismert hazai és külföldi köz- és magányűjteményeken kívül más hol is rejtőznek még források vagy akár fragmentumok. Ezek előkerülése az intenzív kutatások ellenére is esetleges, ezért szükséges az „eseményhorizont” meghatározása. A tervezési és kivitelezési feladatok felelősségteljes elvégezhetősége érdekében egy bizonyos időpontot túl a tervezők, kivitelezők új forrásokat már nem tudnak figyelembe venni, ha azok alapján a korábbiakat lényegesen módosítani kellene. Az „eseményhorizont” tehát az az időintervallum, amelyen belül még feldolgozhatók a történelmi források. Az eseményhorizont azonban a tudományos megismerésre nem terjed ki, tehát gondoskodni kell az utólag előkerülő történelmi források, fragmentumok ugyanolyan mélységű tudományos értelmezéséről, mint amilyen a már ismert források esetében történt.

4. AZ ÉPÍTÉSZETI-MŰSZAKI TERVEZÉS

A *Budavári Királyi Palota komplex rekonstrukciójának* jogi kereteit a tervezés és kivitelezés idején hatályos építési és örökségvédelmi jogszabályok jelölik ki, amelyekkel – speciális szempontrendszerrel érvényesítése mellett – jelen módszertan is harmonizál, így az építészeti-műszaki tervezés a jogszabályi kötelezettségek és a szakmagyakorlás hagyományos elvei szerint zajlik az alábbiak figyelembevételével. A tudományos vizsgálatok kijelölik a *Budavári Királyi Palota komplex rekonstrukciójának* koncepcionális lehetőségeit és korlátait. Ezek alapján a programalkotási és az építészeti-műszaki tervezési fázisban születnek döntések az egyes megoldásokról és beavatkozásokról. A kutatási eredmények és a konkrét tervezés közötti kapcsolatot az *Építéstörténelmi tudományos dokumentáció*, a *Hibrid értékleltár* és az ún. *Rekonstrukciós könyvek* együttese jelenti. Az első az engedélyezési szintű tervezés tervezői döntéshozatalát segíti, az utóbbi kettő a kivitelezési tervdokumentáció elkészítését alapozza meg.

4.1. A tervezési program, az engedélyezési tervdokumentáció és az Építéstörténelmi tudományos dokumentáció kapcsolata

Műemlék épület esetén is az építészeti-műszaki tervező feladata az építetett igényei alapján, a tervezési programban foglaltak szerint, a jogszabályok, szabványok és szakmai szabályok figyelembevételével elkészíteni az építésügyi hatósági eljárásokhoz és az építőipari kivitelezéshez szükséges építészeti-műszaki dokumentációt. Ebben a folyamatban a műemléki értékek védelme és érvényesülésének biztosítása speciális és hangsúlyos feladat, amelyet az *Építéstörténelmi tudományos dokumentáció* a tervezési program révén alapoz meg. A tervezési programban rögzíteni kell minden olyan fontos tény, amelyet a tervezés során figyelembe kell venni. Műemlék esetén különösen az *Értékleltár* és az *Építéstörténelmi tudományos dokumentáció* alapján meghatározott műemlékvédelmi szempontokat, a helyszínen fennálló régészeti érintettség vagy védelem tényét, és nem utolsósorban a szükséges szakági tervezői és szakértői feladatok körét, továbbá a tervezendő építmény használatának, üzemeltetésének, karbantartásának feltételeit.

4.2. Hibrid értékleltár

A történelmi forráskutatás alapján, amelynek eredményeit részben a forrásintenzitás-térkép ábrázolja, az elméleti rekonstrukciók mutatják meg, hogy az egyes hiányok esetében az adott forrásanyag milyen jellegű beavatkozásra ad lehetőséget. Ezt követően a tervezési fázisban lehet meghatározni, hogy a meglévő elemek felújítása, illetve restaurálása mellett hol és milyen módszerrel szükséges kortárs elemeket létrehozni. Elemekre bontva, összefoglalóan ezt a *Hibrid értékleltár* fogja tartalmazni, amely az örökségvédelmi hatósági eljárásban előírt *Értékleltár* és az ún. *Hauszmann-értékleltár* alapján készül. A *Hibrid értékleltár* a tervezési fázisban készül, és már nemcsak a meglévő, hanem a létrehozni kívánt elemeket is tartalmazza a kivitelezés módjának meghatározásával.

4.3. Rekonstrukciós könyvek

A *Rekonstrukciós könyvek* a történelmi forráskutatás során összegyűjtött, feldolgozott és értékelt dokumentumokat, a feltárt és dokumentált fragmentumokat, „leleteket”, a belső és külső analógiákat, párhuzamokat a palotán megjelenő építési szakterületek szerint csoportosítva, a majdani kivitelezés során szükséges munkanemek rendjében mutatja be a Hauszmann-korabeli értékek leltárával összhangban. A *Rekonstrukciós könyvek* egy-egy szakterület történelmi vonatkozásait is ismertetik, ezért megjelenik bennük a munkanemek szerint

szereződő eredeti alkotók, iparosok, vállalkozók megbízási körülményeinek bemutatása, a velük szemben támasztott építészeti és minőségi követelmények, az alkalmazott munkajegyzékek, elszámolások, számlák sora is, az ezekből megtudható műszaki tartalom (különösen a szerkezetalakítás, anyaghasználat, felületképzés stb.) hangsúlyos kiemelésével.

A *Rekonstrukciós könyvek* témái:

- kőfaragó, köelhelyezési és kőszobrász munkák;
- tetőfedő és díszműbádogos és egyéb bádogosmunkák;
- épületszobrász és stukkátork munkák;
- épületasztalos és faszobrász munkák;
- díszlakatos és díszműkovács munkák;
- egyedi épületszerkezetek kialakításának munkái.

A kivitelezési tervdokumentáció elkészítése során a *Rekonstrukciós könyvek* tartalma a felmerülés ütemében kiegészül, bővül és pontosabbá válik az egyedi tervezési kérdésekhez kapcsolódó és újabban bevont történelmi források értelmezésén alapuló következtetésekkel, felismerésekkel.

4.4. A kivitelezési terv és annak specifikumai

Az építészeti-műszaki tervező a kivitelezési tervek készítése során a tervezési programban megadott alapvető követelményeket és egyéb előírásokat az illetékes hatóságok által jóváhagyott építési engedélyezési építészeti-műszaki dokumentációban meghatározottak szerint, ellenőrizhető módon teljesíti. A kivitelezési dokumentáció tartalma csak jogszabályban meghatározott kivétel esetén térhet el a végleges építésügyi hatósági engedélyben és a hozzá tartozó, jóváhagyott és engedélyezési záradékkal ellátott építészeti-műszaki dokumentációban foglaltaktól.

A *Hibrid értékleltár* és a *Rekonstrukciós könyvek* alapján készül a műemléki értékek rekonstrukciójára vonatkozó *Építészeti kivitelezési tervdokumentáció*, amely tartalmazza a restaurátori és szakipari munkák megkülönböztetését, a restaurátori és szakipari terveket, valamint a rekonstrukciós terveket és az új elemek terveit. A rekonstruálandó építészeti elemek esetében a történelmi források alapján ekkor zajlik az újraserkesztésen (felszerkesztésen) alapuló méretfelvétel, formaképzés és szerkezetalakítás. Mindezek során a történelmi tervrajzok méretmegjelölései (kótái) szerint, a Hauszmann-kori kivitelezési gyártmánytervek részleteinek újraserkesztése révén, a jelenlegi épület

geometriai adottságainak figyelembevételével készülnek el a tervlapok és a konszignációk. Az összetett szerkezeti kialakítású csomópontok, a bonyolult formaképzésű részletek, a jellemzően torz felületekkel leírható térbeli alakzatok (például az ornamensek, tagozatok) esetében 3D-s modellek építése segíti a könnyebb megértést és az egyértelmű kialakítást. Ezekből a modellekből az alakzatok plasztikáját egzakt módon bemutató, így az összehasonlítást és a megfelelés előzetes vizsgálatát lehetővé tevő, a történelmi forrásokkal közel azonos szögű perspektivikus nézetek hozhatók létre, továbbá igény szerint metszetek vehetők fel, illetve a modellből profilrajzok készíthetők. A konszignációk készítésekor az elemek gyártmánytervi egyedi azonosítója az *Értékleltár* azonosítójának felhasználásával készül, hozzáátve a *Rekonstrukciós könyvek* segítségével bemutatott Hauszmann-kori azonosítás megjelöléseit, valamint a munkanemek kódját. Az értékleltári és történelmi azonosítók összekapcsolása egyértelmű formai és anyagi megfeleltetést fejez ki, közvetlenül bizonyítva a rekonstruált elem hitelességét. Amennyiben az adott építészeti elem transzformáció, belső vagy külső analógia, párhuzam módszerrel készül, illetve történelmi megjelölése ismeretlen, ebben az esetben új, mai azonosítót kap.

A kivitelezésben részt vevő szakmákat és azok kompetenciáit a tervező meghatározhatja aszerint, hogy az adott kivitelezési folyamat szakipari kivitelezést vagy restaurátori közreműködést igényel-e. A kivitelezési tervdokumentáció alapján kezdődhet meg a kivitelezés.

5. KIVITELEZÉS

A kivitelezés alapja az *Építészeti kivitelezési tervdokumentáció*, amely tartalmazza a restaurátori és szakipari munkák megkülönböztetését, a restaurátori és szakipari terveket, valamint a rekonstrukciós terveket és az új elemek terveit. A kivitelezés koordinációját a *Hibrid értékleltár digitális adatbázisa* támogatja, így a folyamatokat építészeti elemenként kíséri végig és dokumentálja. A rekonstruálandó elemek kivitelezését a *rekonstrukciós mintadarabgyártás* előzi meg. A kivitelezés során a komplex rekonstrukció egyes beavatkozásaival kapcsolatosan döntéseket a *Művészeti Zsűri* hozhat. A folyamatot kivitelezői, műszaki ellenőri, tervezői és kutatói dokumentálás kíséri végig, amely alapján fenntartási dokumentáció készül.

5.1. A meglévő értékekbe történő beavatkozások módszertana

5.1.1. Restaurálás

Egy műemlék elemének vizsgálatokon és történelmi kutatáson alapuló restaurálása egyediségének, kivételes jellegének, történelmi és művészeti szubsztanciájának megismerését, konzerválását és reverzibilis, értelmező bemutatását célozza. Minden restaurálás egyben a műemléki elem interpretációja is, amely nem leplezi az eltelt idő nyomainak. A műemlék tervezői értelmezéséhez hasonlóan a műemlék elemeinek restaurálása is a majdani *narratívát* szem előtt tartva állításokat tesz és hangsúlyokat képez. Ezek a tudományos kutatás eredményein alapulnak. A restaurálás minden esetben (roncsolásos vagy ron-

csolásmentes) restaurátori vizsgálatokkal kezdődik. A műemléki elem helyreállításával egyenlően kezelendő a folyamat dokumentálása. A restaurálás illetékességi köre kiterjed a műemlék elemének állagmegővására. A restaurálás csak szakértői jogosultsággal végezhető.

A restaurálás elsődleges célja a műemléki elem állapotának konzerválása, hosszú távú, felelősségteljes megőrzése. Ezért a restaurálás három fázisból áll: vizsgálat, kivitelezés, állagmegővés. A restaurálás illetékességi köre kiterjed a műemléki elem állagmegővési módjának meghatározására, a fenntartás ellenőrzésére, továbbá az esetleges állagmegővési beavatkozásokra.

Másodlagos cél a meglévő történelmi és művészeti értékek felelősségteljes megőrzése mellett a rejtett művészi értékek kibontása, érvényesülésük elősegítése, amely a műemléki elem restaurátori értelmezését jelenti. Minden restaurálás alapkövetelménye a rétegek megőrzése. Az átdolgozásokat kor-dokumentumként alapvetően értékesnek, megőrzendőnek tekintjük, ezért törekedni kell a különböző korszakok beavatkozása-inak minél teljesebb megismerésére és dokumentálására. A vizsgálati fázis nem zárul le a restaurátori kutatási dokumentáció elkészítésével, az abban foglalt megállapítások, megfigyelések a kivitelezés során folyamatosan kiegészítendők.

A restaurálás során minden helyreállított tárgyon előre egyeztetett, esztétikai megjelenésben nem zavaró helyen minimális *tanúfelület* megtartása szükséges a teljes rétegsorral.

A restaurátori interpretáció során az újszerű hatások helyett a műtárgyak korának kell kifejezésre jutnia. Patinás, kissé kopott felületek, vagy kisebb hiányok ezért vállalható kompromisszumot jelentenek: a történelmi értékű, régi felületek esztétikus bemutatása előnyt élvez az újszerű, friss felületekkel szemben. E hatások mértéke és aránya minden esetben egyedileg mérlelendő a restaurálás során, ezek eldöntésében részt vesz a *Művészeti Zsűri*.

5.1.2. A restaurálás általános követelményei
Reverzibilitás: az alkalmazott folyamatok visszafordíthatósága minden beavatkozás alapfeltétele. Ehhez készítés kori technikák és anyagok használata szükséges a beilleszkedő kiegészítéseknél.

A történetiség elve: a restaurálás folyamatának kiindulópontja, hogy az egyes kor-

szakok hozzátételei, átdolgozásai kordokumentumként alapvetően megőrzendők. A történeti rétegek, korábbi restaurátori kiegészítések mindig előnyt élveznek a jelenlegi restauráláshoz képest, azok ugyanis történeti értéket képviselnek. Ezért a korábbi megoldások megtartására kell törekedni, nem a helyettesítésükre. A hiányzó részek korábbi pótlásait általában dokumentumértékűnek kell tekinteni, azaz, ha az eredeti nincs is már meg, ezek a pótlások még őrizhetik annak emlékét.

A hiteles töredékesség elve: a restaurálás célja nem egy feltételezett újszerű állapot elérése, hanem a megmaradt régiség megőrzése, hiteles bemutatása, vállalva, hogy ez esetenként töredékességgel jár. A restaurátor művészi feladata tehát a különböző korú és állapotú felületek hiteles bemutatása és új esztétikai egységbe foglalása, összhangban a műemlék tervezői interpretációjával.

Az átdolgozások, korábbi restaurálások kezelése: alapvetően minden korszak megőrzendő a maga hozzátételeivel. Ettől az alapelvtől csak indokolt esetben lehet eltérni. Történeti festésréteg, kiegészítés eltávolítása csak az alábbi esetekben történhet, illetve szükséges, és kizárólag a *Művészeti Zsűri* beleegyezésével: (1) ha fizikai károsító hatása van: ebben az esetben először törekedni kell a károsító hatások megszüntetésére, és csak végső esetben lehetséges a teljes eltávolítás; (2) egy korábbi állapot feltárása érdekében akkor, ha a korábbi réteg fizikai állapota ezt megengedi. Ha a feltárható réteg töredékes, annak retusálásakor nem lehet cél az eltávolított réteghez hasonló felerősítés; (3) feltárás pusztán esztétikai megfontolásból akkor lehetséges, ha a hozzátétel alacsony színvonalú, és már a maga korában sem felelt meg az esztétikai követelményeknek, emellett nagyon kedvezőtlenül befolyásolja az eredeti műemléki elem érvényesülését. Ebben az esetben is csak a végső megoldás lehet az eltávolítás, előbb meg kell kísérelni a hozzátétel átdolgozását, a környezethez illesztését, szélsőséges esetben eltakarását és teljes átfestését, de ezt is reverzibilis módon, hogy maga az átdolgozás kordokumentumként anyagában is megmaradjon.

Az egybefüggő, nagyobb hiányok kezelése: A kiegészítéseknél a cél nem az ép részletek teljes konkrétságának elérése. Elegendő a műemléki elem felületi folyamatosságának helyreállítása, az „olvashatóság” megkönynyítése, a feltűnő, világos hiányok „megnyugtatósa”, háttérbe szorítása, tehát az

integrálás, a hiányzó részletek újraalkotása nélkül, vagy azok jelzésszerű felidézésével. Akár sikerül elegendő forrást találni a rekonstrukcióhoz, akár csak hipotetikus kiegészítésre van esély, mindenképpen jelezni kell a hiányt, tehát az új kiegészítés maradjon egyértelműen megkülönböztethető az eredetitől. Szükséges, hogy a jelzés mindenhol egyértelmű és következetes legyen. A megkülönböztetés módja a *Művészeti Zsűri* döntési kompetenciájába tartozik.

5.1.3. A restaurálási dokumentációk formai és tartalmi követelményei

A szakági restaurátori dokumentációk (kutatási terv, kutatási dokumentáció, restaurálási terv, restaurálási dokumentáció) szerkezete egységes formai és tartalmi követelmények szerint készül. A dokumentációkban alapkövetelmény az *Értékeltárban* található egyedi azonosítók egységes használata. Minden megbontás és elszállítás előtt külön dokumentációra van szükség, amelyben a műemléki elemet jelölő egyedi azonosítók tovább részletezhetők aszerint, hogy hány elemre kellett szétbontani. Minden restaurátori beavatkozást digitális fényképpel kell dokumentálni.

5.1.4. A restaurálási folyamatok

A restaurálás folyamatának három fő lépése azok állandó dokumentálása mellett: a restaurátori vizsgálat, a restaurátori kivitelezés és az állagmegóvás. A restaurátori kivitelezés lépései a tisztítás, a konzerválás és az esztétikai helyreállítás.

Roncsolásos és roncsolásmentes restaurátori vizsgálatok: a roncsolásmentes, fotótechnikai vizsgálatok, illetve a roncsolás

lások szondázó kutatás a felületek állapotát, koronkénti felületképzését, azok sajátosságait és pontos állapotát tárják fel. A roncsolásos vizsgálat kutatóablakainak a felületeken a szükséges legkisebb méretűnek kell lenniük. A kutatás kiterjed a felülettisztítás és a konzerválás lehetőségeinek vizsgálatára is. Festett felületek esetén a metszetcsiszolat és pigmentvizsgálat mellett részletes pigmentanalízist is végezni kell a lehető legpontosabb vizsgálati eredmények érdekében.

Tisztítás: a műemlék elemének mechanikus és kémiai úton történő tisztítása, amely szakértői jogosultsággal végezhető. A tisztítás csak a szennyeződések eltávolítását jelenti, a későbbi átdolgozások, kiegészítések eltávolítása nem tartozik ide. A szennyeződések csak olyan mértékig távolítandók el, ameddig az a műemlék anyagát nem befolyásolja.

Feltárás: a műemlék elemén a későbbi kiegészítések, átdolgozások eltávolítását összefoglalóan feltárásnak nevezzük. Alapvetően minden későbbi beavatkozást kordokumentumként a műemlék részének tekintünk, ezért feltárás csak indokolt esetben történhet. Függetlenül attól, hogy milyen okból kerül eltávolításra egy-egy hozzátétel, azt minden esetben a rendelkezésre álló eszközök és idő függvényében a lehető legrészletesebben kell dokumentálni.

Konzerválás: a műemléki elemek egészének vagy szerkezeti egységeinek állagvédelme érdekében végzett, tudományos alapossággal, dokumentáltan, szakértői jogosultsággal végezhető olyan fizikai és kémiai kezelés, amely a konzervált elem külső

megjelenését és jellegét nem alakítja át. Ha a későbbi réteg konzerválása a korábbi rétegre kedvezőtlen hatással van, a feltárás mellett kell döntenie.

Esztétikai helyreállítás: a műemlék elemének reverzibilis, értelmező bemutatását célzó, szakértői jogosultsággal alapos dokumentálás mellett végezhető folyamat, a restaurátori kivitelezés befejező szakasza. Eszköze az integrálás.

Anastylosis (és kiegészítés): az eredeti kontextusukból kiszakított, szétesett, de megmaradt fragmentumok újbóli összeállítása, visszaállítása eredeti térbeli helyzetükbe, és visszahelyezésük a hiteles építészeti összefüggéseikbe.

Restaurátori állagmegóvás: a kivitelezés befejezése után megkezdődő állagmegóvási folyamat, amely a következő restaurálásig tart. Célja, hogy a két beavatkozás közötti periódus hosszát megnövelje, fenntartsa az adott felület restaurálással elért megjelenését. Első lépése a műemléki elem műtárgykörnyezeti paramétereinek meghatározása és azok ellenőrzése, folyamatos dokumentálása. A restaurátori fenntartás a műemlék szervizkönyvében megadott rendszerességű karbantartás jellegű feladatokat, a rendkívüli események, például esetleges sérülések dokumentált javítását is magában foglalja.

5.1.5. Restauráláshoz kapcsolódó fogalmak

Integrálás: hiányhelyek esztétikai kezelésének módszere. Célja nem egy újszerű állapot elérése, hanem az eredeti műemléki elem hiteles bemutatása úgy, ahogy az ránc maradt. A töredékesség ugyanakkor zavarhatja az érzékelést, a megértést és az esztétikai élményt, ezért szükséges a kopott, töredékes részek esztétikai kezelése. Ennek módja nem a hiányos részek feljavítása, hanem az érzékelést zavaró, nehezítő hatások semlegesítése, integrációja a környezetbe. Festett felületek esetében az integrálás eszköze a retus, amely soha nem járhat a megmaradt eredeti felületek átfestésével. Az általános gyakorlat szerint a retusoknak közelről megkülönböztethetőeknek kell lenniük, távolról viszont észrevétlennek. Ugyanígy szükséges következetesen alkalmazni a különböző retus technikákat mint vonalkázás, pontozás. A restaurálási tervben előre kell jelezni, hogy a különböző típusú hiányok integrálása milyen technikával fog történni. Ezt a rendszert következetesen végig kell vinni a műemlék összes elemén. A nagyon

kopott részek kezelésekor megkülönböztető retust kell alkalmazni, kerüendő az eredeti felületek felülfestéssel való feljavítása. A rekonstrukció vagy hipotetikus kiegészítés megkülönböztethető kell hogy legyen az eredetitől, például mélyebb tömítés vagy világosabb tónus alkalmazásával. Szükséges, hogy a jelzés mindenhol egyértelmű és következetes legyen.

Mintafelület: egy restaurálási kivitelezési folyamat minden részfolyamatának (tisztítás, konzerválás, esztétikai helyreállítás) megkezdése előtt minden esetben mintafelület készítenendő, amelyet a *Művészeti Zsűri* véleményez. Az adott műemléki elem végleges megjelenése csak elfogadott mintafelület alapján készülhet.

Tanúfelület: a restaurálás során minden helyreállított tárgyon előre egyeztetett, esztétikai megjelenésben nem zavaró helyen minimális tanúfelület megtartása szükséges a teljes rétegsorral.

5.2. A kortárs elemek létrehozásának módszerei

Kortárs elemek létrehozásának módszerei a rekonstrukció, az elpusztult műalkotások felidézése, az analógia és a párhuzam, továbbá a hipotézis, a hamisítás és az újdonság. A megismerés mélységétől függően az egyes módszerek a kivitelezés munkafolyamataiban önállóan és együttesen is megjelennek.

5.3. Kivitelezési munkafolyamatok

5.3.1. Rekonstrukciós mintadarabgyártás
A kivitelezés első lépése a rekonstrukciós mintadarabok vagy gyártmányok elkészítése. A rekonstrukciós mintadarabok az igazodási pontok, etalonok a kivitelezés magas minőségének biztosításához. Ezek az elemek a helyszíni kivitelezési folyamatoktól elválasztva, külön helyszínen és a kivitelezést megelőzően (vagy legkésőbb a kivitelezés megkezdésekor) készülnek. Ennek oka és célja, hogy az idő- és költségintéző restaurátori és művészeti folyamatok az építőipari kivitelezés folyamatától és annak jellemző kényszerítő szempontjaitól elválaszthatók maradjanak.

A mintadarabgyártás eredménye hasznosul a kivitelezésben, amennyiben ezeket az elemeket szükséges azonos minőségben megismételni a kivitelezés során. Csak az előre elkészített rekonstrukciós gyártmányokkal azonos minőségű és megjelenésű elemek fogadhatók el a kivitelezés műszaki ellenőrzése során. A rekonstrukciós mintadarabgyártás alkalmazott eszközei az alábbiak:

1:1 makett: teljes rekonstrukciót igénylő elemek esetén a jellemző csomópontokról 1:1 méretű makett készül kivitelezés előtt. A makett tartalmazza az adott elem szerkezetét és felületét, a palotában elkészülő elemmel azonos anyagokból és technikával. A makettet ugyanazok a szakemberek is készíthetik, akik a kivitelezésben is részt vesznek. A makettet a *Művészeti Zsűri* fogadja el, az ügyrendben meghatározott szabályok szerint. A kivitelezés csak elfogadott és jóváhagyott makett alapján végezhető el. A kivitelezést az elfogadott makettel azonos technológia szerint kell elvégezni.

Mintafelület: makett és helyszíni kivitelezés esetén is szükséges mintafelületet készíteni, amelynek alapján az adott felület végleges megjelenése a *Művészeti Zsűri* döntésével meghatározható.

Mintadarab sorozatgyártással készülő elemekhez: a mintadarab a végleges elemmel azonos méretű, anyagú és felületkezelésű elem, amely az adott elem végleges megjelenésének meghatározására szolgál a *Művészeti Zsűri* döntésével.

Sorozatgyártással készülő elemek: a sorozatgyártással készülő elemek egyedi, első szériás mintadarab- (lásd fent) gyártását kizárólag szakági restaurátor készítheti. A sorozatgyártást a *Művészeti Zsűri* által elfogadott mintadarab alapján lehet megkezdni, a *Művészeti Zsűri* által meghatározott szakmai közreműködéssel: szakági restaurátorral, iparművésszel vagy szakmunkással. Sorozatgyártással készülő elem lehet épületdíszitmény, nyílászáró, bútor, berendezési tárgy.

Iparművészeti alkotások: fa-, fém-, textil-, kerámia-, üveganyagú iparművészeti alkotások esetén megkülönböztetünk új rekonstruált és új autonóm műveket. Mindkét kategóriába tartozó művek esetén a végleges kivitelezést csak a tervek *Művészeti Zsűri* általi jóváhagyása után lehet megkezdni. Új rekonstruált alkotások kivitelezését szakági restaurátor végezheti. Meglévő, ismert alkotások esetén készülhet másolással létrehozott mű, amely az eredeti párdarabja, és nem annak felidézése. Ezek lehetnek ismeretterjesztő vagy oktatási célú replikák vagy anyag- és technikaazonos műtárgymásolatok, nemesmásolatok.

Képzőművészeti alkotások: teljes műalkotást anyagában, méretében, eredeti helyén újraalkotni lehetetlen, mert az alkotásnak olyan dimenziói vannak, amelyek az alkotó szubjektuma nélkül megismételhetetlenek.

Műalkotások rekonstrukciója helyett azok felidézését tartjuk helyes megoldásnak. Festmények (táblaképek, falképek), szobrok esetén is megkülönböztetjük a régi alkotások távolságtartó felidézését és az új autonóm műveket. Mindkét kategóriába tartozó művek esetén a végleges kivitelezést csak a vázlatok *Művészeti Zsúri* általi jóváhagyása után lehet megkezdeni. Új rekonstruált alkotások kivitelezését szakági restaurátor végezheti. Meglévő, ismert alkotások esetén készülhet másolással létrehozott mű, amely az eredeti párdarabja, és nem annak felidézése. Ezek lehetnek ismeretterjesztő vagy oktatási célú replikák, vagy anyag- és technikaazonos műtárgymásolatok, nemesmásolatok.

5.3.2. Művészeti zsűrizés

A *Művészeti Zsúri* az építőművészeti tervezésben, az örökségvédelem, valamint a művészettörténeti és restaurátori területen kiemelkedő elméleti és gyakorlati ismeretekkel rendelkező természetes személyekből álló tanácsadó, véleményező testület. A *Művészeti Zsúri* elnökből és tagokból áll, akik a zsűritárgyaláson szavazati joggal rendelkeznek. A *Művészeti Zsúri* elnökét a Várkapitány jelöli ki. Az elnök javaslatot tesz a zsűri ügyrendjére és annak elfogadására, irányítja a zsűri munkáját, vezeti a zsűri tárgyalást, hitelesíti a *Művészeti Zsúri Véleményt*.

A tagok személyére a zsűri elnöke tesz javaslatot. Javasoljuk, hogy a tagokat minden érintett szereplő bevonásával jelöljék ki. A *Művészeti Zsúri* munkáját titkár (projektmenedzser) segíti, aki szervezi és dokumentálja a zsűri tevékenységét. A zsűri munkájában állandó tanácsadóként vagy tagként részt vesz legalább egy fő tudományos kutató, aki a zsűrizés során adatszolgáltatással segít. A tudományos kutató a felmerülő történeti kérdések megválaszolásában felkészült, holisztikus ismeretekkel rendelkezik az elvégzett tudományos kutatásokkal és azok eredményeivel kapcsolatosan. A zsűri elnöke kijelölhet eseti zsűrit egyes részfeladatok ellenőrzésére, irányítására (például egyedi restaurátori zsűri lefolytatására). Az eseti zsűri véleményének elfogadásáról a *Művészeti Zsúri* dönt. A zsűritagok felkérhetnek saját szakértőket egyes részfeladatok megvitatására. Egy zsűritag legfeljebb két szakértőt kérhet fel egy zsűri alkalomra. A felkért szakértő nem vesz részt a döntések előtti szavazáson.

A *Művészeti Zsúri* elsődleges feladata részvétel a készülő új műalkotások és restaurált műemléki elemek végső megjelenésének

meghatározásában, illetve a restaurátori és művészeti munka ellenőrzése és jóváhagyása. Autonóm művek alkotójára a zsűri javaslatot tehet, szükség esetén pályázatot írhat ki.

A *Művészeti Zsúri* ügyrendje tartalmazza a grémium üléseinek meghatározott gyakoriságát, a döntések rögzítését. A zsűri igény esetén rendelkezésre áll eseti konzultációkra. A zsűri döntései abszolút többséget igényelnek. A zsűri a munkáját a kivitelezést támogató digitális adatbázis segítségével végzi el, így minden döntés és információ rögzítése egy helyen történik. Fentiekkel biztosított a zsűri minden tevékenységének dokumentálása.

5.3.3. Dokumentálás

A kivitelezést három szempontrendszer szerint szükséges dokumentálni. A dokumentációkat a folyamatok befejezése után rendezett formában kell átadni a Megbízónak, az épület fenntartójának, és el kell helyezni a releváns archívumokban is.

Kivitelezői dokumentálás: a kivitelező a saját munkáját a Budavári Palota megújítása során használt digitális adatbázis és saját eszközei segítségével egyaránt dokumentálja. A restaurálásokról ezenfelül az örökségvédelmi hatósági előírásoknak megfelelő restaurálási dokumentáció is készül.

Tervezői fázisdokumentálás: a tervező előre meghatározott fázisokban dokumentációt készít az épületről, illetve annak részeiről. A tervezői dokumentálás az adott munkának, épületrésznek megfelelő eszközökkel történik. A tervezői dokumentáláshoz tartozik a megszüntetendő részletek minél részletesebb dokumentálása is.

Kutatói dokumentálás: az örökségvédelmi előírásokkal összhangban a kivitelezés teljes időtartama alatt biztosítani kell a kutatói megfigyelés és dokumentálás lehetőségét. Számítani kell váratlan részletek előkerülésére, ezek azonnali dokumentálása és értelmezése kutatói feladat.

5.4. Informatikai eszközök és rendszerek

A *Budavári Királyi Palota komplex rekonstrukciója* során használt hardverek és szoftverek együttesét nevezzük a beruházási projekt informatikai eszközeinek.

5.4.1. Hardverek és az adatvagyon

A hardverek közé tartoznak a tervezéshez és kivitelezéshez használt speciális szoftverek működési környezetét biztosító szerverek,

személyi számítógépek, és egyéb adatbeviteli és tartalom megjelenítő eszközök. A hardverek specifikációjának megállapításához alapfeltétel, hogy használatukkal a kivitelezéshez használt speciális szoftver megfelelően működhessen. A projekt megvalósítása során különös jelentősége van a történeti források és tervdokumentációk több millió tételes adatvagyon biztonságos tárolásának és kezelésének. A tárolás biztonságát tükörszerverek adják napi rendszeres mentésekkel. Az adatvagyon kezelése *digitális adatbázisban* strukturáltan történik.

5.4.2. Szoftverek

A palota rekonstrukciója során használt különféle szoftverek elsősorban tervező és modellező programok. Jellemző a csoportos munkát és a távoli elérést lehetővé tevő alkalmazások használata. Fontos szempont a programok segítségével előállított adatállományok kompatibilitásának biztosítása.

6. A FENNTARTÁS ÉS ÜZEMELTETÉS ÁLTALÁNOS ÉS SAJÁTOS FELADATAI

6.1. Megvalósulási dokumentáció, Értékleltár és BIM-modell készítése

A *Budavári Királyi Palota komplex rekonstrukcióját* követően a megvalósult állapotot részletesen bemutató megvalósulási dokumentáció, *Értékleltár* és BIM-modell készül, amely az elkészült épület szerkezeti kialakítása, anyaghasználata, gépészeti rendszerei térbeli áttekintését szolgálja, megismerhetőségét biztosítja. Ez a dokumentáció, leltár és modell alapozza meg a fenntartási és üzemeltetési terv műszaki tartalmát.

6.2. Üzemeltetési szoftver

Javasolt az épület fenntartásának hatékonyságát segítő szoftver fejlesztése, amely elemszinten rendezve és strukturáltan tartalmazza a rekonstrukció tervezése és a kivitelezés során keletkezett valamennyi releváns adatot az archív dokumentumoktól a kivitelezési és gyártmányterveken át a javításokat és cseredarabokat biztosító kivitelezők elérhetőségéig, s digitális alaprajzokon és falnézeteken biztosítja azok gyors elérését. A fenntartás hatékonyságát segítő szoftvernek alkalmasnak kell lennie az üzemeltetés során keletkezett adatok befogadására is digitális szervizkönyv funkcióval. Javasolt, hogy az épület fenntartását segítő szoftver kompatibilis legyen az épületmenedzsment szoftverekkel. Így az épülettel kapcsolatos korábbi és jövőbeli digitális adatok egy platformon keresztül lesznek elérhetők.

6.3. A fenntartási és üzemeléstechológiai terv specifikumai

Az építmény jó műszaki állapotához, rendeltetésszerű és biztonságos használhatóságához szükséges, általános jókarbantartási kötelezettség előírásán túl a műemlékre vonatkozóan a jogszabályok további feltételeket és kötelezettségeket határoznak meg. Az örökségvédelmi bírságrendeletben meghatározott I. bírságkategóriába sorolt műemlék építményeknél az általánosan meghatározott jókarbantartási kötelezettségeken felül a tulajdonos kötelezettsége a védeltséget megalapozó műemléki érték sértetlen fennmaradásának és érvényesülésének biztosítására is kiterjed. A jókarbantartási kötelezettség teljesítése érdekében az építményen elvégzett szakértői felülvizsgálatnak is ki kell terjednie a műemléki érték védelme és érvényesülése érdekében meghatározott követelmények megfelelőségére is. Ez azt jelenti, hogy nemcsak az építmény, vagy az építmény szerkezeti elemeinek jókarbantartására (állagvédelmére, javítására) és felülvizsgálatára szól a kötelezettség, hanem a védeltséget megalapozó műemléki értékre is, amelyet az *Értékleltár* tételesen tartalmaz.

A megvalósulási dokumentáció alapján elkészített fenntartási és üzemeltetési terv így nemcsak a műemlék jókarbantartását (a műszaki állagának hosszú távú megőrzését), hanem gazdaságos fenntartását is szolgálja, továbbá biztosítja, hogy az építmény használata mindenkor a rendeltetéséhez méltó maradjon, a használat során esetlegesen mégis keletkező hibák és károk javítása, a felmerülő hiányosságok pótlása szakszerű és magas színvonalú legyen. Az elkészült rekonstrukció hitelessége és integritása nem sérülhet, állaga nem romolhat.

A fenntartási és üzemeltetési terv tartalmazza azokat az előírásokat, utasításokat, eljárási rendeket, amelyeket a használat során, a fenti célok elérése érdekében figyelembe kell venni, illetve alkalmazni szükséges, legyen az periodikus vagy állapotfüggő.

Az üzemeltetési terv kiterjed:

- az üzemelés rendelkezésre állására,
- a jogszabályi kötelezettségek számbavételére,
- az üzemeltetéssel kapcsolatos összes szabályra és eljárásrendre,
- a tervszerű karbantartási és felülvizsgálati tevékenység gyakoriságának meghatározására,
- az üzemeltetés adminisztrációjára, beleértve a dokumentálást,
- a vészhelyzetek kezelésének forgatókönyveire,

- a közüzem-, energiakezelés feladataira,
- a takarítás rendjére és használható vegyi anyagaira,
- az őrzés rendjére,
- az üzemeltetés szervezeti kereteire, és más, általában speciálisan az adott építményhez tartozó üzemeltetési feladatokra.

A műemlék épület fenntartását és üzemeltetését meghatározó terv specifikumként az alábbiakat is tartalmazza:

- a kijavítandó hibák esetkörét, a hibatípusok bemutatását;
- a kivitelezés során készült tárgyak gyártóinak elérhetőségét, az egyedi gyártmányok pontos dokumentációját, az utángyártás folyamatának meghatározását;
- a kivitelezés során használt és a jövőben használható anyagok leírását.

A Budavári Királyi Palota állapotának felülvizsgálatát rendszeresen és az építmény állapotának megfelelően kell elvégezni, tehát nem csak akkor, amikor azt az építmény állapota megköveteli. Az átfogó felülvizsgálatot legalább háromévente, az eseti felülvizsgálatot a felmerülés ütemében kell elvégezni. Fontos, hogy a rekonstrukció tervezése, az ingatlan fejlesztése időszakában már bevonják a majdani üzemeltést végző szakembereket, így az elkészült üzemeltetési terv összhangba kerülhet az építészeti, műszaki, gépészeti és egyéb fejlesztési célokkal, tervekkel. Az üzemeltetés során elemezni és meghatározni szükséges az optimális technológiákat, javaslatot kell tenni olyan fejlesztésekre, módosításokra, amelyek csökkenthetik a költségeket, illetve javíthatják az üzemeltetés színvonalát.

6.4. Szervizkönyv és annak hatósági ellenőrzése

Az építmény tulajdonosa vagy az általa megbízott személy az építmény szervizkönyvét a kivitelezés építési naplója lezárásának, illetve legkésőbb az elkészült építményre vonatkozó használatbavételi engedély megszerzésének napján megnyitja, és az eseti, illetve a rendszeres felülvizsgálatok során rendszeresen vezeti.

A szervizkönyv részét képezik az építmény felülvizsgálatát igazoló szakértői vélemények, javaslatok, megállapítások, és az építmény fennállása alatt az építmény rendeltetésszerű és biztonságos használatát befolyásoló vagy a tartószerkezetét érintő építési-szerelési munkák elvégzésének igazolása, leírása. Az építmény szervizkönyve tartalmazza, ezzel igazolja:

- az építmény rendeltetésszerű és biztonságos használhatóságára,
- a jókarbantartási kötelezettség teljesítése érdekében végzett építési-szerelési munkákra, és
- az építmény állapotára vonatkozó tényeket, megállapításokat és szakértői véleményeket.

A jelen jogi szabályozás szerint az építésügyi és örökségvédelmi hatóság a műemlék fenntartásában – a hatósági, felügyeleti eszközeivel – tevékenyen részt vehet. A hatóság ellenőrzi a műemlékek körében a jogszabályban előírt jókarbantartási kötelezettség teljesítését, valamint azt, hogy a műemlék műszaki állapota nem veszélyezteti-e a műemléki értékek fennmaradását és érvényesülését.

A Budavári Királyi Palota kitűnő állagának megőrzése érdekében alapvető cél, hogy a fenti folyamatokat az üzemeltető a hatóság kötelezésére vagy a tulajdonosi jogok gyakorlója felszólítása nélkül, kötelességéből eredően lefolytassa, a felmerülő feladatok elvégzése.

7. A MÓDSZERTAN IDŐKÖZI FELÜLVIZSGÁLATA

A *Budavári Királyi Palota komplex rekonstrukciójának módszertana* a kutatási és tervezési folyamat egyes ütemhatárainál rendszeresen felülvizsgálandó. A felülvizsgálat során részletesen feltárára és rögzítésre kerül a komplex rekonstrukció módszertani leírásának hasznosságára és eredményességére, az esetleges hiányok megnevezése és pótlása, továbbá a kutatás és tervezés folyamata során esetlegesen megjelenő újszerű jelenségek leírása, és azok rögzítése a módszertani leírásban. A felülvizsgálati eredményekről, valamint a módosított, kiegészített módszertani leírás elkészültéről minden érintett szereplőt tájékoztatni kell.

SZÜCS BANDI KÖNYVE – DR. SZÜCS ENDRE ÉPÍTÉSZETE A MÉRMŰ STÚDIÓ ÖLELÉSÉBEN

Szöveg: Harmath-Gyetyay Enikő

Dr. Szűcs Endre életének nyolcvanadik évében idén nyáron megtért Teremtőjéhez. Így az ősszel megjelenő kötet: *Szűcs Bandi könyve* még különösebb jelentőséget nyer. A Káli-medence Környezetvédelmi Társaság kiadásában megvalósuló könyv a korábbi tanítvánnyal, utóbb munkatárssal, Tóth Péterrel közösen jegyzett tanulmányra épül, annak anyagát gazdagítja tovább. Ennek megfelelően műfaját sem egyszerű meghatározni: életműkötet, helyenként már-már tudományos igényű tanulmányok besúrásával, albumhoz méltó fotókkal, személyes hangvételű önéletrészekkel.

A kötet sokrétűsége ugyanakkor magától értetődő is, tekintettel dr. Szűcs Endre munkásságának szerteágazó voltára. A könyv Dévényi Sándor DLA bevezetőjét követően két főbb részre tagolható: az első szakasza Szűcs Bandi személyes útját mutatja be a Mérmű Stúdió létrejöttéig, a további fejezetek az életmű különböző területeit taglalják a műemlékektől a Balaton-felvidéken és Gyimeseken át a tanítváni körig.

Dr. Szűcs Endre magával ragadó, mesélő stílusban írja le, hogy a Vas megyei gyerekkor, a Budapesten átélt forradalom, az erdélyi utak hogyan vezettek el a magyarság, a népi hagyomány, a táji és tárgyi kultúra

„Igen, a régi korok falusi építészete is népművészet, olyan, mint a kerámiaink, varrottasaink, szőtteseink, pásztorfaragásaink, népdalaink, népmeséink, népi játékaink és népköltészetünk. Meg kell próbálnunk az építészettől is költészetet, játékosságot varázsolni, és ellenállni a múltó világdivatok hívságainak.

Én ezt megpróbáltam.”

(Dr. Szűcs Endre: *Ars Poetica* – részlet)

elemi szeretetéhez. Mindez komoly ellentmondásban állt a Műegyetemen akkoriban tanított Bauhaus építészettel – mely ellentmondás feloldásában Pogány Frigyes és Makovecz Imre megismerése jelentett kapaszkodót. Az egyetem befejezését követően magától értetődő volt a műemlékes pályakezdés, és ennek vonzataként a tudományos munka: Budapest, majd a történelmi Magyarország festett üveglakainak kutatása, számbevétele.

1 Dr. Szűcs Endre – Tóth Péter DLA: *Az építészettől mint a népművészet megőrzése, és továbbélésének lehetőségei a Balaton-felvidéken a Mérmű Stúdió ölelésében.*

A Balaton-felvidékhez való személyes kötődés élethosszig tartó munkálkodást hozott magával: préházról préházra, házról házra megvívott harcot a helyi hagyományok megismertetéséért, megszerettetéséért, megőrzéséért. A vonatkozó fejezet több mint ötven megmentett, átalakított vagy újonnan épült házat mutat be gazdag képanyaggal, kézi rajzokkal, hosszabb-rövidebb leírásokkal, munkatársak és tanítványok egész sorával, egészen a 2017-es visszavonulá-

sig. Szorosan kötődik a Balaton-felvidéki munkákhoz a külön fejezetben tárgyalt fűtőművek és vakolathímek műfaja, ezek hatása a családon belüli pályaválasztásokra. Rövid fejezet tér ki Szűcs Bandi csillagaira, a szakralitásra. Átlépünk a határon Gyimesbe, betekintünk az Erdélyben végzett értékmentő munkába, megismerjük az erdélyi boronaházak és a Balaton-felvidék kőből épült házai közötti alapvető különbségeket, a Boros-pataka mentén épült „skanzen”-t. A kötet utolsó részében esik szó a tanítványokról, a Kós Károly Egyesülés vándorairól, a közös életről – mert esetükben nem csak munkakapcsolatról volt szó. Életképeken, egykori tanítványok szövegein át látjuk itt

Szűcs Bandit, a mestert. Végül a lényegre törő életrajzot követően tételesen is számba vehetjük a munkásságot, amely száraz, tényszerű megfogalmazásában is lenyűgöző. A kötet gazdag és látványos képanyaga, dr. Szűcs Endre történetei magától értetődően mutatják be az olvasónak a helyénvaló építészettől, a múlt értékeinek jelenben való relevanciáját, egy „szerény robotos” – ahogy az építész *Ars Poeticájában* hivatkozik magára – költészetének dallamát. Szűcs Bandi könyve méltó tisztelgés egy példamutató életmű előtt.

Kiadó: Káli-medence Környezetvédelmi Társaság, 2023
Írta: Dr. Szűcs Endre és Tóth Péter DLA
Szerkesztette: Lugosi Ágnes
125 oldal, színes

ÚJJÁÉLED A NOMÁD NEMZEDÉKEK HÁZA TOKAJBAN

Szent Iván napján, június 24-én ünnepélyes megemlékezés keretében került sor Makovecz Imre egy évvel korábban felégetett tokaji pavilonjának új alapkövetésére a Táncsics Mihály utca 2. szám alatt. Az esemény a Magyar Művészeti Akadémia miskolci regionális munkacsoportja, a Makovecz Imre Alapítvány, a Tokaji Pap Miklós Népfőiskola és Tokaj Város Önkormányzata rendezésében zajlott. Köszöntőt mondott Bodonyi Csaba építész, az MMA alapító és rendes tagja, a regionális munkacsoport vezetője, dr. Koncz Zsófia országgyűlési képviselő, miniszterhelyettes; megemlékezett Zelnik József néprajzkutató, az MMA alapító és rendes tagja, és Makovecz Pál, a Makovecz Imre Alapítvány kuratóriumának elnöke. A pavilon újjáépítése Csernyus Lőrinc építész tervei alapján, kalács keretében zajlik, és az építők szándéka szerint a jövőben egy összművészeti nyári szabadegyetem helyszínévé válik, eredeti funkcióját újra betöltve.

DÉVENYI SÁNDOR KITÜNTETÉST KAPOTT AUGUSZTUS 20-A ALKALMÁBÓL

Dévényi Sándor DLA, a nemzet művésze, Kossuth-, Ybl Miklós- és Pro Architectura díjas építészmérnök, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja, a Pécsi Tudományegyetem professor emeritusa, és nem utolsósorban lapunk főszerkesztője kimagasló szakmai munkája elismeréseként Magyar Érdemrend parancsnoki kereszt polgári tagozat kitüntetésben részesült. Gratulálunk a kitüntetéshez!

LÉLEKJELENLÉT

RUDOLF MIHÁLY ÉPÍTÉSZ ÉS ÚJÍTÁRSAI TÁRLATA

RUDOLF MIHÁLY KIÁLLÍTÁSA

Rudolf Mihály építész és újítársainak kiállítása 2023. szeptember 6-án nyílt meg a Pesti Vigadóban. Köszöntőt mondott Ferencz István Kossuth-díjas építész, a kiállítást megnyitotta Bodonyi Csaba Ybl- és Széchenyi-díjas építész, és tárlatvezetést tartott Sulyok Miklós művészettörténész, a kiállítás kurátora.

A kiállítás kísérő rendezvényei:

1. *Miskolci Építész Műhely kerekasztal-beszélgetés*,
2023. szeptember 5.

2. *Templomépítészet – Szent Mihály-vonal*,
2023. szeptember 29., 17.00 óra

3. *Templomépítészet – Reformáció*,
2023. október 27., 17.00 óra.

Az előadások a kiállítás helyszínén, előzetes regisztráció után látogathatóak. A kiállítás október 29-ig tekinthető meg.

SZERZŐK

68 A 2023 | 03-as lapszám szerzői:

Buella Mónika [1966]
Táj- és kertépítész (KE1990), településrendezési zöldfelületi és tájrendezési vezető tervező, környezetvédelmi szakmérnök (BME, 1997), gyógynövény-alkalmazási szakmérnök (MATE 2023-). Munkahelyek: Pagony Táj- és Kertépítész Iroda (1990–2006), Tájrajz Tájépítész Iroda (2007-). A *Szabad Gondolat* antropozófiai folyóirat szerkesztőségi tagja, majd felelős szerkesztője (1998–2016), az *Országépítő* folyóirat szerkesztőségi tagja (2018–2020). Tájépítészeti és építészeti ismeretterjesztő és dokumentumfilmek szerkesztője. Oktatás: Waldorf óvónőképzés, természetmegfigyelés és goethei természetismeret, Antropozófus Gyógyepedagógia és Szociálterápia Képzés – természetmegfigyelés és kertgondozás.

Dévényi Sándor Habil. DLA [1948]
Kossuth-díjas építész, akadémikus (MMA). BME (1973), műemlékvédelmi szakmérnöki képzés (1978–80), MÉSZ Mesteriskola (1980–82). Munkahelyek: IPARTERV (1973–75), Baranyaterv (1975–80), Pécsiterv (1980–87), Pécsi Építész Iroda Kisszövetkezet (1988–91), Dévényi és Társa Építész Kft. (1991-). A Kós Károly Egyesülés alapító tagja, 2009-től igazgatója, a PTE habil. egyetemi tanára. A Magyar Művészeti Akadémia alelnöke (2014–2017), az *Országépítő* folyóirat főszerkesztője (2013-). Ybl-díj (1998), Pro Architectura díj (1994), Kossuth-díj (1999), Magyar Művészetért díj (2012), Nemzet Művésze (2017).

Erhardt Gábor [1974]
1998-ban diplomázott a BME Építészmérnöki Karán, majd a Kós Károly Egyesülés vándorépítésze volt. 2002 óta az AXIS Építésziroda Kft. munkatársa. Tervezési munkái (új borászati épületek építése, műemléki épületek felújítása) Tokaj-Hegyaljához kötik. 2012-ben az AXIS tagjaként Kós Károly-díjat kapott. Több építészeti témájú publikációja jelent meg a *Magyar Építőművészet*, a *Borbarát Magazin* és az *Országépítő* folyóiratban. Az *orszagepito.net* szerkesztője. Az MMA Ösztöndíj Program (2018–2021) résztvevője. Pro Architectura díj (2018), Ybl-díj (2021).

Fekete Csaba József PhD [1977]
Építész (BME, 2000), okleveles műemlékvédelmi egye-

temi szakmérnök (2004), a műszaki tudományok doktora (2007), a műemléki érték dokumentálása területén jogosult szakértő (2015), egyetemi adjunktus, vezető kormányfőtanácsos. A magyarországi műemlékvédelem területén kifejtett tevékenységéért részt vett az örkényi, a vajtai, a dégi, a kenderesi kastélyok építéstörténeti kutatásában és építészeti helyreállításában, az eszterházi babszínház és narancsház alakhű felmérésében és elvi rekonstrukciójának elkészítésében. A hazai főúri magánépítész 18–19. századi építészeti jellegzetességeiről, műemlékvédelmi vonatkozásairól szóló publikációk szerzője.

Füzes András [1979]
Építész, BME Építészmérnöki Kar (2004), KKE Vándoriskola (2011). Mesterei: Makovecz Imre, Dévényi Sándor, Salamin Ferenc, Varga Csaba, Zsigmond László, Szűcs Endre, Radványi György, dr. Balogh István. 2019-től Visegrád főépítésze, 2018-tól az MMA köztestületi tagja. OSSKÁR-díj (2020), Pro Architectura díj (2017), Év Homlokzata díj (2021, 2014).

Gaylhoffer-Kovács Gábor [1981]
Művészettörténet-magyar szakos bölcsész (PPKE, 2006). 2005-től 2023-ig a műemlékvédelem intézményeinek tudományos részlegein dolgozott. Jelenleg a Veszprémi Főegyházmezei Gyűjtemény főmuzeológusa. Kutatóként részt vett számos műemlék helyreállításában, restaurálási munkákban. Tagja a Baroque Ceiling Painting in Central Europe nemzetközi kutatócsoportnak, részt vesz a *Barokk freskófestészet Magyarországon* című könyvsorozat szerkesztésében. A PPKE BTK Művészettörténet Tanszékén műemlékvédelmet tanít, több műemlékvédelemhez kapcsolódó kiállítást is rendezett.

Gutowski Robert [1976]
Pro Architectura és Ybl-díjas építész (BME, 2001), a Magyar Művészeti Akadémia levelező tagja, az Országos Építészeti Tervtanács tagja. Fontosabb munkái: Szent II. János Pál pápa-templom (Páty), Pannonhalmi Kosárlabda Csarnok, Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum Gyűjteményi Raktára, a Fatimai Szűz alsószentiváni zárandokhelye. A Budavári Királyi Palota komplex rekonstrukciójának felelős tervezője.

ORSZÁGÉPÍTŐ

2023
03

Herczeg Ágnes, Dr. Cso [1959]
Möcsényi-díjas táj- és kertépítész. A Pagony Táj- és Kertépítész Iroda alapító tagja, vezető tervezője. Az Ars Topia Alapítvány elnöke, a Székelyföldi Fürdő- és Közösségépítő Kaláka egyik kezdeményezője és programfelelőse. A SZIE Tájépítészeti és Településtervezési Kar Kertművészeti és Kertépítészeti Intézetének docense. Évekig oktató az erdélyi Sapientia csíkszeredai és marosvásárhelyi karain. Több hazai és nemzetközi szakmai díj birtokosa (Pro Natura, Kós Károly-, Henry Ford-, Torsanlorenzo-, Herman Ottó-díj).

Köllő Miklós PhD [1970]
Építész (1996), urbanista (1998), fotóriporter (2002), műemlékes szakmérnök (2004), PhD (2023), székelyföldi gyakorló építész, publicista, teoretikus. Számos romániai építészeti díja/jelölése mellett magyar vonatkozásban megemlítendő az MMA Építőművészeti díja (2020) és a MÉSZ Ezüst Ácscecuza díja (2021), illetve a Wesselényi-Garay Andorral közös, Székelyföldre vonatkozó építésztkritikája és kutatása. Irodáját 2019-ben Miess van der Rohe-díjra jelölték.

Smohay András [1981]
Művészettörténész (ELTE, 2005), hittanár (PPKE, 2016). 2004-től a Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum munkatársa, 2011-től igazgatója. A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat Pasteiner-emlékérmét 2014-ben nyerte el. A 2023-ban ICOMOS-díjjal kitüntetett székesfehérvári Szent István király-székesegyház belső restaurálását szervezte 2016 és 2022 között.

Szilágyi Szabolcs [1987]
Építész, BME (2016), KKE Vándoriskolájának hallgatója (2016-), mesterei: Zsigmond László, Cserey Lőrinc, dr. Szűcs Endre, Tóth Péter DLA, a nagyvásonyi Ács képzőközpont hallgatója (2023).

Tóth Péter DLA [1978]
Építész, BME Építészmérnöki Kar (2003), Grazi Műszaki Egyetem Építészmérnöki Kar (2003), KKE Vándoriskola (2005–2008). A Mérmű Építészeti Iroda munkatársa, a Hetedhét Építész Stúdió társalapítója. Pro Architectura díj (2011), Europa Nostra díj (2013). Az *Országépítő* folyóirat szerkesztője.

A Kós Károly Egyesülés örökös tagjai:

† Kálmán István | † Kampis Miklós | † Makovecz Imre

Cégek:

Archevil Kft. | AXIS Építész Iroda Kft. | BEÖTHY & KISS Építésztervező és Geodéta Mérnökiroda Kft.
BODONYI Építész Kft. | CompArt Kft. | Csíky és Társa Beruházásszervező Kkt. | DÉVÉNYI ÉS TÁRSA ÉPÍTÉSZ Kft.
GOMÉP Kft. | Győri István | Hayde Tibor/NRZST Kft. | KOMÁRY Építő Kft. | KÖR ÉPÍTÉSZ STÚDIÓ Kft.
KÖSZEGHY ÉPÍTÉSZET Kereskedelmi és Szolgáltató Bt. | KVADRUM Építész Kft. | Litkei Építésziroda Kft. | MAKONA Építész Tervező és Vállalkozó Kft. | Mediterrán Kerámia Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. | MÉRMŰ 87 Építészeti és Geodéziai Kft. | OPEION Kft. | PAGONY Táj- és Kertépítész Kft. | Pallér 2 Kft. | PARALEL Építésziroda Kft.
SÁROS és Társa Építésziroda Bt. | TÁJRAJZ Tájépítész Bt. | TRISKELL Épülettervező Ipari Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. | UNITEF-83 Műszaki Tervező és Fejlesztő Zrt. | Vándorépítész Tervező és Szolgáltató Kft.

Egyéni tagok:

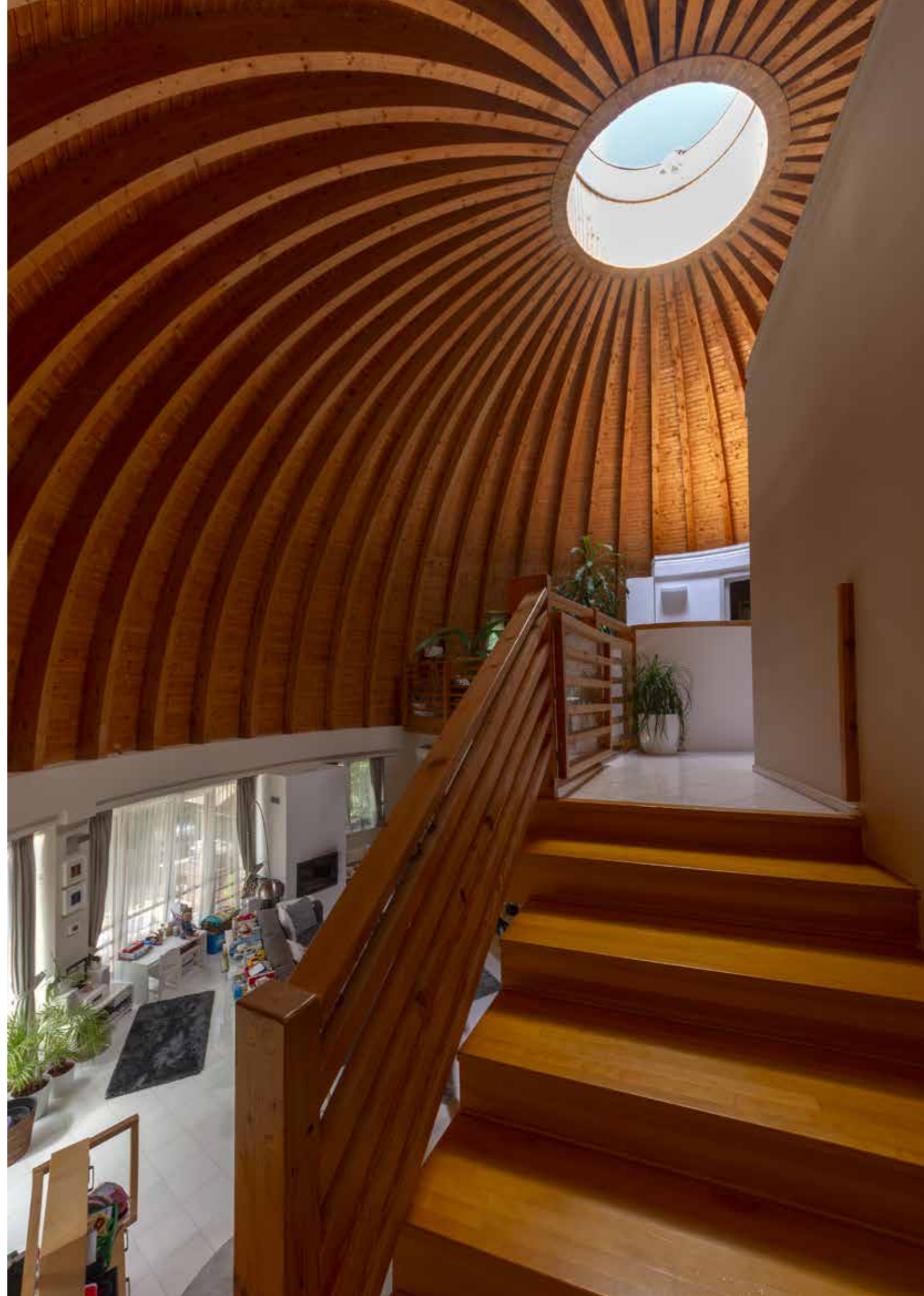
Balogh Levente | Bodonyi Csaba | Bogos Ernő | Ekler Károly | Eszenyi Ákos | Esztágy Győző | Farkas Miklós
Fülöp Tibor | Győri István | Hayde Tibor | Komáromy Tamás | Kuli László | Litkei Tamás György | Márton László Attila
Müller Csaba | Papp Vilmos

Örökös tiszteletbeli tagok: † Gerle János | † Dr. Simcha Yom-Tov | † Kund Ferenc | Kund Ferencné | Pap Gábor

Támogatók: Arker Stúdió Kft., Farkas Építésziroda

Kiss-ház, Leányfalu (2003), építész: Heil Tibor. Fotó: Szántó Tamás ►

Hátsó borító: Kós Károly szobra (1987), szobrász: Péterfy László. Fotó: Toldy Miklós

baumit
baumit.com

Baumit
Homlokzati vékonyvakolatok

Baumit
Természetes lakóklima

Life

.MŰHELY.
Ilona Malom

Játszható terek...
kaland, élmény, kihívás...

Ilona-malom Műhely Bt.
H-8294 Kapolcs, Kültelek 1. tel: +36 70 941 1143
muhely@ilonamalom.hu www.ilonamalom.hu

Egyedi és szabványos játszótérek tervezése,
kivitelezése és telepítése tanúsítvánnyal.

Kerámia építőanyagok a Wienerberger csoporttól

Innovatív Porotherm okostéglák, falazóelemek, hanggátló téglák, áthidalók, kerámia födémrendszer, valamint minőségi Tondach kerámia tetőcserepek és rendszermegoldások.

1119 Budapest, Bártfai utca 34. | Infóvonal: 1/464-7030 | www.wienerberger.hu

Wienerberger

BIOKAY TERMÉSZETES, KÖRNYEZETBARÁT ÉPÍTŐANYAGOK

www.valyogvakolat.hu • +36-70-3639868 • p.biro@biobaushop.hu

Szenvedélyünk az egészséges, környezettudatos építés! Ennek szellemében kutatunk és fejlesztünk olyan biológia megoldásokat melyek megfelelnek a mai kor elvárásaink és választ adnak korunk építészeti kihívásaira.

Építőanyagaink ökológiai lábnyoma rendkívül jó, legtöbbjük komposztálható vagy teljes mértékben újrahasznosítható. Fő profilunk a vályog építőanyagok gyártása és természetes hőszigetelések forgalmazása: **vályogvakolatok gyártása, színes vályog nemesvakolatok, modern vályog szárazépítészet.** Több mint egy évtizedes nemzetközi tapasztalattal, épületbiológiai tanácsadással állunk ügyfeleink rendelkezésére!

OLVASSA BE AZ ALÁBBI QR KÓDOT OKOSTELEFONJÁN ÉS ELÉRHETŐVÉ VÁLIK DIGITÁLIS TERMÉKKATALÓGUSUNK! VAGY LÁTOGASSON MEG BENNÜNKET BUDAPESTI VAGY GYŰLAI BEMUTATÓTERMŰNKBEN!

man+architektur
man+architecture

Magazine for Organic Architecture and Eco-Design

Indien India

man+architektur

Architektur wahrnehmen
Perceiving Architecture

Bauhaus im Kontext
Bauhaus in Context

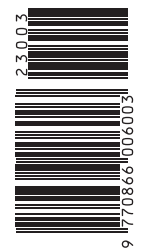
www.mensch-und-architektur.org

CREATON

TETŐBEN OTTHON

KÓS KÁROLY
1883-1977

1250 HUF